

De la saboga al silur

Pescadors fluvials de l'Ebre a Tivenys

Montserrat Boquera Margalef
Violeta Quiroga Raimúndez

De la saboga al silur

Pescadors fluvials de l'Ebre

Temes d'Etnologia de Catalunya 1

Centre de Promoció de la Cultura Popular
i Tradicional Catalana

De la saboga al silur

Pescadors fluvials de l'Ebre

Montserrat Boquera Margalef
Violeta Quiroga Raimúndez

Generalitat de Catalunya
Departament de Cultura

Barcelona, 2001

Biblioteca de Catalunya. Dades CIP

Boquera Margalef, Montserrat

De la saboga al silur : pescadors fluvials de l'Ebre

(Temes d'etnologia de Catalunya ; 1)

A la part superior de la portada:

Centre de Promoció de la Cultura Popular i Tradicional Catalana. — Bibliografia

ISBN 84-393-5379-0

I. Quiroga Raimúndez, Violeta

II. Catalunya. Departament de Cultura

III. Centre de Promoció de la Cultura Popular i Tradicional Catalana

IV. Col·lecció: Temes d'etnologia de Catalunya; 1.

V. Títol

1. Pesca — Ebre — Història

2. Pescadors — Ebre (Catalunya : Regió)

639.21 (467.1:282.04Ebre) (091)

© 2001: Montserrat Boquera Margalef i Violeta Quiroga Raimúndez

© de les fotografies: els autors

© d'aquesta edició: Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura

Direcció de la col·lecció: Joan Prat i Carós

Disseny de la col·lecció: Azúa / Ancochea

Fotografia de la coberta: Takushi Katafuchi

Tiratge: 800 exemplars

Impressió: Printing Súria SL

Dipòsit legal: B. 8119-2001

SUMARI

Pròleg / 5

Introducció: objectius i metodologia / 11

Riu i població / 15

Tivenys: demografia i història / 15

La vida vora el riu / 18

La pesca amb madrava / 31

Definició i notícies històriques / 31

Les últimes madraves de Tivenys / 35

Els últims pescadors de Tivenys / 37

El coneixement del riu i dels peixos / 40

 L'espai de pesca / 40

 Les oscil·lacions de cabal / 43

 Les espècies de peix / 45

La xarxa i la barca de pesca / 54

El procés de pesca amb madrava / 61

Distribució, comercialització i consum del peix / 67

L'ofici de pescador: aprenentatge i divisió del treball / 71

Vida comunitària de les madraves / 79

 Relacions dins la mateixa madrava / 79

 Relacions amb altres madraves / 84

Valoració del propi treball i percepcions simbòliques del medi fluvial / 88

Relacions amb les institucions oficials / 93

Els altres arts de pesca / 93

El salabre / 98

El canyís / 101

L'emborinada o embolixada / 103

El bertrol o bentrol / 105

La pesca amb màquina / 105

La pesca amb canya / 107

La transformació dels arts de pesca / 109

Dels models teòrics de canvi social a la particularitat / 109

Les transformacions en l'aprofitament del riu / 114

Les causes de la desaparició de la pesca professional i tradicional / 124

 El punt de vista dels pescadors / 124

 El punt de vista dels investigadors i els científics / 129

Bibliografia / 135

Informació oral: persones entrevistades / 140

Agraïments / 141

PRÒLEG

La monografia que avui teniu a les mans és un dels primers resultats públics del programa de l'Inventari del Patrimoni Etnològic de Catalunya que, a finals de l'any 1996, el Centre de Promoció de la Cultura Popular i Tradicional Catalana va contractar amb un equip d'investigadors del Departament d'Antropologia Social i Filosofia de la URV. Aquest grup, format aleshores per Montserrat Boquera, Violeta Quiroga i Miquel Ruiz, inicià, sota la meua direcció, una investigació amb el títol "Anàlisi de la cultura fluvial a la zona de l'Ebre". L'objectiu bàsic d'aquest projecte se centra en el desenvolupament d'una recerca sobre la interacció entre l'home i el medi fluvial. L'anàlisi de l'apropiació que els habitants de les ribes del riu Ebre han fet d'aquest element de la natura implica prendre en consideració, entre altres coses, tot el ric entramat d'activitats econòmiques, de construccions ideològiques i simbòliques que s'han anat definint i redefinint al llarg del temps en aquesta zona del sud de Catalunya.

La relació de l'home amb el riu ve de lluny. El riu és aigua, i l'aigua és fertilitat i vida. Els testimonis arqueològics ens proporcionen una sèrie de dades que situen en els temps neolítics els primers assentaments humans a la zona. Des d'aquests inicis l'ocupació humana d'aquest territori converteix el riu, a partir sobretot de les primeres sedentaritzacions, en un espai privilegiat que ens permet resseguir, sense cap trencament temporal, tant l'arribada com la transformació i el contacte entre diferents cultures. De les primeres ètnies, anomenades iler-cavons, passant per la romanització, els gots i l'època musulmana, arribem a la conquesta i dominació cristiana i a l'inici de la configuració del sistema feudal sobre aquest espai. És

precisament en aquest moment, a l'època medieval, que s'estructura el repartiment del territori i es configuren la majoria dels nuclis de població. Aquests fets permeten una articulació més estreta entre l'home i el riu, que es tradueix en l'aparició d'una sèrie d'usos la majoria dels quals perduraran fins al primer terç del segle XX. Aquests aprofitaments fluvials queden reflectits en la gran quantitat d'informació documental sobre diversos aspectes dipositada als arxius: pesca, navegació, passos de barca, comerç fluvial, molins... La intervenció humana sobre el riu continuà intensificant-se en les èpoques moderna i contemporània, en què gràcies a la tecnologia i a l'aportació de capital es definiren uns nous usos caracteritzats per produir un fort impacte sobre el paisatge i sobre el mateix medi fluvial: projectes de navegació, industrialització, obtenció d'energia elèctrica, nuclears, transvasaments...

Entorn a l'Ebre, doncs, s'han generat tot un seguit d'activitats directament relacionades amb aquest medi, la majoria de les quals han experimentat una forta tendència regressiva fins al punt de desaparèixer. Aquest seria el cas dels llaguts, dels mestres d'aixa, dels raiers, dels molins, de l'aprofitament de l'aigua per a beure i per a rentar-hi la roba... Paral·lelament, però, el riu ha vist néixer noves mirades i nous aprofitaments.

En una primera etapa, les investigacions i els treballs sobre l'apropiació que l'home ha fet del riu giren al voltant de Tortosa i la seva àrea d'influència. Són, bàsicament, treballs de tipus històric (Fernández y Domingo: 1868, E. Bayerri: 1936) i folklòric (Vergés Pauli: 1909, J. Moreira: 1936). Aquestes publicacions fetes per historiadors, erudits locals, folkloristes i religiosos, tot i que ens ofereixen una visió sovint etnocèntrica i romàntica, constitueixen una font molt important per a l'anàlisi del que hem anomenat cultura fluvial. En un segon moment, a partir de la dècada de 1970, apareixen diversos treballs sobre altres poblacions de la zona (per exemple, R. López: 1975), i, a finals d'aquest decenni, es comencen a articular una sèrie d'iniciatives institucionals que donaran un gran

impuls a la historiografia d'aquest territori. A finals de la dècada de 1970 i al llarg de la de 1980 es creen el CITE (Consell Intercomarcal de les Terres de l'Ebre), el Museu del Montsià, el Parc Natural del Delta de l'Ebre i diversos centres d'estudi (Institut d'Estudis Dertosenses, Centre d'Estudis de la Ribera d'Ebre, Centre d'Estudis del Montsià, etc.), i, uns anys després, l'associació Amics i Amigues de l'Ebre, l'IDECE (Institut de Desenvolupament de les Comarques de l'Ebre) o la mateixa Universitat d'Estiu de les Terres de l'Ebre. Aquest període es caracteritza per la constitució d'un teixit social i institucional que, fins aleshores, no existia i que ha estat el catalitzador d'un notable augment de la producció literària sobre els aspectes socials, històrics i econòmics d'aquest territori.

L'aparició d'aquest teixit institucional, els canvis socials i econòmics com a conseqüència del procés general de globalització a què estem sotmesos i la valoració de la diversitat i de la identitat cultural han afavorit l'aparició, relativament recent, de noves maneres de mirar l'Ebre. En els nostres dies, el riu apareix com a element aglutinador i vertebrador d'una identitat col·lectiva: les Terres de l'Ebre. Ens trobem davant d'una construcció ideològica creada, sobretot, pels poders públics i l'elit local: en són clars exemples conceptes de tipus polític i administratiu com "Terres de l'Ebre"; les Jornades d'estudi de la Cultura Fluvial Pirineu-Mediterrània (Tortosa 1994 i Esterrri d'Àneu 1997), impulsades per l'Associació Amics i Amigues de l'Ebre; la col·laboració de diverses institucions de l'Ebre català (des del Consell Cultural de les Valls d'Àneu fins al Parc Natural del Delta de l'Ebre), i, possiblement, l'exposició "L'Ebre, camí d'aigua", organitzada pel Museu del Montsià i el Museu d'Història de Catalunya (1999).

D'altra banda, actualment, el riu es converteix també en un factor de desenvolupament econòmic d'aquestes contrades. Aquest desenvolupament es fonamenta en l'explotació dels recursos locals que giren entorn, sobretot, del patrimoni natural i cultural, vehiculats, en aquest cas, a través del nou projecte de navegabilitat, que

s'adreça a la captació d'un turisme d'interior. Trobem activitats relacionades amb aquest àmbit al llarg del riu: la pesca esportiva del silur, càmpings, navegació per tot el curs fluvial, navegació pel pantà de Riba-roja... Aquesta nova percepció del riu té, també, la seva expressió a les pàgines web de diverses institucions de la zona: per exemple, a la web de l'Institut de Desenvolupament de les Comarques de l'Ebre es pot trobar la Guia de Turisme Virtual de les Comarques de l'Ebre (www.dsi.es/idece/ebre/guiebre.htm), o, a la web del Consell Intercomarcal de les Terres de l'Ebre del PSC podem trobar informació sobre el turisme a l'Ebre i sobre la realització d'un Inventari dels Recursos Turístics de les Terres de l'Ebre (www.fus.es/citepsc/document.htm#turisme).

Actualment estem assistint, doncs, a uns processos socials que tenen com a marc el riu i que, a diferència dels anteriors, no sorgeixen d'unes necessitats quotidianes i d'un estil de vida dels seus habitants, sinó que són fruit d'una planificació institucional. En darrera instància, aquests nous "usos" impliquen un canvi que cal ressaltar: a partir d'aquest moment, el protagonisme en la relació amb el riu ja no s'articula al voltant de la població local, sinó que els nous usos estan, bàsicament, destinats a un públic forà.

Dintre d'aquest context que, de manera breu i superficial, acabem de delimitar, el nostre programa de l'IPEC pretén investigar totes aquestes apropiacions que s'han originat al voltant del riu. Cronològicament, la recerca abasta els usos més recents, els que tot i no estar vigents encara romanen en la memòria col·lectiva de la població, els actuals i els que, com a projecció de futur, estan en els seus inicis.

Precisament el llibre de la Violeta i la Montse fa referència a una d'aquestes activitats recents que ja no existeixen (va desaparèixer a finals dels anys 60) però que ha estat possible estudiar perquè la darrera generació de pescadors que, a la població de Tivenys, s'havia dedicat a la pesca de la saboga encara estan presents entre nosaltres. Les autores, a través de la informació obtinguda en una sèrie

d'entrevistes, han elaborat un discurs que, a banda de proporcionar-nos una descripció exhaustiva de la pesca amb madrava al riu Ebre, ens ofereix una visió dinàmica de la relació entre l'home i el medi fluvial. Efectivament, la Montse i la Violeta no s'han centrat únicament en aquells aspectes merament tècnics del procés de pesca, sinó que aquesta activitat apareix emmarcada dintre d'un context més global, d'uns processos de canvi social i econòmic que ens expliquen tant l'existència d'aquest aprofitament pesquer com la seva desaparició, i que, en última instància, ens informen que els aprofitaments que l'home ha fet del riu estan en contínua transformació. Per a poder donar aquest pas ha estat necessari un treball de camp rigorós, amb moltes hores d'enregistrament oral i una gran acumulació de dades sobre el que podem anomenar els mitjans intel·lectuals de la pesca (el coneixement dels pescadors sobre el medi, la climatologia, els hàbits dels peixos, etc.) i sobre els mitjans tecnològics (la xarxa, la barca de pesca i la tècnica de pesca –la madrava–), així com de tots aquells elements economicosocials que envolten el món dels pescadors. L'anàlisi que ens presenten aquestes joves investigadores inclou també un altre aspecte força interessant: la comparació. No s'han limitat únicament a analitzar les tècniques de pesca, la distribució de la producció, la composició de la unitat de producció, la transmissió de l'ofici, els altres arts de pesca utilitzats al riu, etc., sinó que en determinats apartats del llibre contrasten diversos aspectes de la pesca a l'Ebre amb altres zones d'Espanya o de França. Tanmateix, també cal destacar que en la redacció d'aquesta monografia hi ha la pròpia veu dels pescadors en forma de citacions textuais intercalades en el text, conferint al llibre aquest punt sempre lloable de reconeixement a unes persones que, en definitiva, són els veritables protagonistes de la història.

INTRODUCCIÓ: OBJECTIUS I METODOLOGIA

El tema central de la nostra investigació i, a la vegada, l'eix de l'obra que presentem, ha estat la pesca amb madrava. Aquest sistema de pesca requeria entre quatre i vuit persones, utilitzava la tècnica del ròssec i se centrava especialment en la captura de la saboga. Va ser el majoritari a la zona de Tivenys durant molts anys i va desaparèixer a finals dels anys 60, després d'un procés de decadència en què cada cop menys pescadors s'hi dedicaven. La madrava coexistia amb altres formes de pesca (salabre, canyís, emborinada, bertrol i pesca amb màquina) que, a diferència de la primera, no solien tenir finalitat comercial i a les quals també tindrem ocasió de referir-nos. Actualment, ja només els més grans recorden el temps en què la vora del riu era un viver de pescadors i, a excepció potser d'alguna persona que pesca amb salabre per afició, no queda cap resta d'aquestes activitats tradicionals.

L'objectiu no és només abraçar els aspectes tècnics i materials del procés de pesca (medi físic, espècies de peix i estris) sinó també tots els elements econòmics i socials que s'hi troben íntimament relacionats: comercialització i consum del peix, aprenentatge de l'ofici, divisió del treball, relacions entre els pescadors... i, fins i tot, aspectes tan intangibles com són la percepció de l'entorn natural i la pròpia valoració del treball realitzat. Amb tot, no voldríem oferir una visió estàtica i atemporal; per això el nostre estudi intentarà també descriure el canvi social esdevingut, que ha convertit una pesca força majoritària (qui més qui menys, pescava), necessària (proporcionava guanys econòmics o, com a mínim, aliments) i practicada per la gent del poble, en

una pesca minoritària, lúdica i practicada principalment pels turistes.

Si hi ha un mètode que caracteritza l'antropologia i, fins i tot, la singularitza, aquest és l'observació participant. Doncs bé, en la nostra investigació quedava totalment descartat: la pesca amb madrava va desaparèixer fa molts anys. Per tant, des d'abans de començar, vam haver de renunciar a recuperar allò que Malinowski anomena els "imponderables de la vida real" (1986 [1922], 71), és a dir, aquells petits detalls comportamentals de la rutina de cada dia que no poden enregistrar-se a base de fer preguntes, sinó que han de ser observats en la seva plena actualitat.

No es tractava, doncs, de descriure el present sinó de reconstruir el passat, i, per fer-ho, només ens quedaven dues possibilitats: les entrevistes i els objectes. Aquesta segona, per raons òbvies, ens presentava una informació limitada i, en tot cas, incompleta sense la combinació amb la primera.

Entre el febrer i l'abril del 1996 vam dur a terme un total de quinze entrevistes en profunditat, gairebé totes a expescadors. La majoria d'aquestes entrevistes van ser guiades. Tot i que les preguntes no estaven preparades sinó que sorgien més aviat de la conversa, se seguia un guió implícit. Per a la seva elaboració es va emprar el que es proposa a la revista *Arxiu d'Etnografia* (1982, 145-149) per a la pesca marítima, convenientment modificat i adaptat a la pesca fluvial i a les característiques peculiars que presentava el nostre objecte d'estudi.

Les entrevistes solien fer-se al bar del poble o bé a les cases dels informants. Una vegada, vam acompanyar un pescador de salabre a la zona de pesca, on ens va ensenyar les eines i la barca. Generalment, eren concertades amb antelació i tenien una durada d'una hora i mitja o dues hores; a vegades, però, la conversa es podia allargar molt més. En diverses ocasions vam utilitzar la "tècnica de la bola de neu", en què un informant ens conduïa a un altre, fins que vam arribar a una saturació informativa: cada

nova entrevista ja no aportava gairebé cap novetat, sinó que predominaven les repeticions.

Un any després de la realització de les entrevistes, al febrer del 1997, un cop transcrits, i ja classificades les dades obtingudes, vam reunir a gairebé tots els que havien estat els nostres informants; aquesta reunió ens va servir per a contrastar versions diferents i per a aclarir aquells punts que ens havien quedat més foscos. La definitiva contrastació va tenir lloc un cop finalitzada la redacció del text: vam fer una última entrevista a un pescador (Joan March), destinada a resoldre els darrers dubtes; també vam deixar que alguns dels informants llegissin la primera versió del llibre i ens donessin la seva opinió.

L'ús de l'entrevista com a mètode gairebé exclusiu presenta un fort inconvenient: l'antropòleg està obtenint una informació ja interpretada per l'informant que, al seu torn, ell tornarà a interpretar. Quan pretenem estudiar el passat, com és el nostre cas, aquest factor encara s'accentua: tots sabem que la memòria és selectiva. També hem de tenir en compte que, tal com diu Bestard (1986, 114) referint-se al discurs entorn a la vida domèstica però aplicable a molts altres temes, els informants tendeixen a presentar un passat idèntic, coherent i ordenat, enfront d'un present en constant canvi i desordre. Zonabend (1983, 13) constata gairebé el mateix: que el present és percebut com un temps de canvi radical i ràpid, que s'oposa a un passat sense contorns precisos i estàtic. Així, doncs, hem d'anar amb compte amb la informació que ens sigui proporcionada, perquè els nostres informants, en major o menor grau, tendeixen a idealitzar el passat.

Un dels factors en què insisteixen els textos metodològics és la necessitat de selecció dels informants. En el nostre estudi, tenint en compte que no deuen quedar més d'una dotzena d'antics pescadors, no ens podíem permetre el luxe de triar. S'ha de reconèixer, no obstant això, que vam tenir la sort d'ensopegar

amb una majoria de persones que ens van proporcionar informació coherent, gràcies a la seva bona memòria i a la predisposició per ajudar.

El nombre limitat d'informats també elimina o, si més no, disminueix considerablement un aspecte molt recalcat en els textos teòrics: la contrastació. Pujadas (1992, 46) suggereix l'observació participant i la realització de relats biogràfics creuats com a mètode de contrastació. La primera opció ja hem vist anteriorment que quedava totalment descartada; respecte a la segona, en alguns temes sí que podíem comparar entre diferents versions, però en molts altres la informació era proporcionada per una sola persona.

RIU I POBLACIÓ

Panoràmica de Tivenys.
Fotografia de David Montserrat.

TIVENYS: DEMOGRAFIA I HISTÒRIA

Tivenys és una població del Baix Ebre situada al marge esquerre del riu, a tretze quilòmetres per carretera de Tortosa i que té, aproximadament, un miler d'habitants.

La seva tendència demogràfica és clarament regressiva: malgrat haver assolit gairebé els dos mil habitants a finals del segle XIX, ha anat perdent població des de llavors (excepte un lleuger augment als anys 50) i a un ritme relativament ràpid¹. L'estructura de pobla-

¹ Ha passat de 1.049 hab. el 1991 a 961 el 1996, és a dir, ha perdut 88 hab. en només cinc anys.

ció es mostra clarament envellida: un 27,9% de més de 65 anys el 1996, quan la mitjana de Catalunya aquell mateix any era del 16,3%. El percentatge d'habitants ocupats en el sector agrari (37,7% el 1991) és deu vegades més alt que el de Catalunya (3,7%); els que treballen a la indústria o al sector serveis ho fan a la veïna Tortosa².

És cert que aquest perfil s'aproxima al model de població rural deprimida, víctima de l'emigració cap a les ciutats i de la desaparició de l'agricultura com a forma de subsistència. No obstant això, no ens hem de deixar endur pel pessimisme perquè una demografia decadent no significa una qualitat de vida decadent: per una banda, els terrenys són fèrtils, ja que són terres d'al·livió i existeix el regadiu; per altra banda, els treballs a sou s'han anat imposant, sobretot entre els més joves, com a substituïts de l'agricultura, de forma que aquesta ha quedat sovint relegada a una ocupació a temps parcial.

En aquests moments, l'agricultura productiva se centra principalment en els cítrics i el presseguer, tot i que també existeix una agricultura de secà, a les terres de muntanya, basada en conreus com l'olivera o el garrofer.

Sembla que el topònim Tivenys es remunta a molts segles enre. Bayerri (1960, 350) menciona una carta de població a favor dels jueus, atorgada per Ramon Berenguer IV i datada el 23 de desembre de 1149, en la qual apareix el terme "Tivenx"; és a partir del segle XIII en endavant que es troba ja la forma actual, Tivenys. Tot indica que l'indret va ser poblat per una comunitat de sarraïns que conreava les terres i que, en conseqüència, la seva expulsió l'any 1610 va suposar una davallada econòmica, tant en l'agricultura com en la indústria terrissera. En realitat, es desconeixen bastant els fets particulars de la història de la població; suposem que és justament per la manca d'esdeveniments excepcionals.

El que és indiscutible és que la seva localització, precisament al costat del curs fluvial, ha determinat en bona mesura la seva histò-

² Les xifres contingudes en el darrer paràgraf procedeixen de la pàgina web de la Generalitat de Catalunya (*Catalunya poble a poble. Dades estadístiques dels municipis catalans*).

ria, com també ho ha fet a la resta de poblacions de les Terres de l'Ebre. El riu ha constituït un element estratègic clau en la història de la península Ibèrica, cosa que ha motivat que la zona es convertís en marc freqüent d'enfrontaments bèl·lics. L'Ebre ja fou escenari d'una batalla entre cartaginesos i romans l'any 217 a.C, encara que es desconeix el punt exacte on va tenir lloc aquest enfrontament (sembla que prop de la desembocadura).

Durant les guerres carlines també va ser molt disputada la línia de l'Ebre. Carreras Candi (1993 [1940], 182) descriu l'intent, l'any 1836, per part de les tropes de Borso i Nogueras, d'evitar el pas de Carles (pretendent a la corona); de totes maneres, gràcies a Cabrerà, cap militar carlí, el creuament del riu es va poder dur a terme prop de Xerta i Tivenys.

Però la més sonada, i encara recordada, batalla esdevinguda a l'àrea va ser la Batalla de l'Ebre, la més dura i prolongada de tota la Guerra Civil, decisiva per al desenllaç final. Malgrat que el fort del conflicte tingué lloc aigües amunt, Tivenys també es veié afectat; tal com recorden els més grans, la gent es va haver de refugiar a les muntanyes i es baixava al poble en comptades ocasions, generalment durant la nit. L'església va perdre, com en tantes altres poblacions, els antics retaules i imatges; l'ermita de la Mare de Déu del Carme va patir la mateixa sort i encara avui espera ser reconstruïda.

En totes les nostres entrevistes, tard o d'hora, acabava sorgint el tema, ja que la guerra va marcar profundament les persones que la van viure. Hem recollit testimonis esfereïdors, com el d'un home que es va veure obligat a presenciar una execució sense poder fer-hi res. Els mateixos pescadors de madrava ens van explicar que, més d'una vegada, entre les xarxes trobaven restes dels morts a la batalla que havien anat a parar al riu. La citació següent dóna idea de com va quedar Tivenys durant el conflicte:

Vam marxar i ho van robar tot, ho van saquejar tot i no quedava res. Però ho havíem de fer així. Natros vam estar allà, que diuen la Murta;

hi vam estar nou mesos (...) Jo només tenia catorze anys, vaig complir els quinze anys estant a la muntanya i encara me'n recordo (...) Vaig baixar només dos vegades [al poble] (...) Pel poble, a tot arreu veies herba, totes les portes aubertes de par en par. Cases caigudes, munts d'escombros... Cases dretes, allí, bueno... Ja li dic, maleïda la terra que hi arriba la guerra. (Maria Barberà, Tivenys, 21-4-1998)

LA VIDA VORA EL RIU

Les relacions entre poble i riu, que en un passat no gaire llunyà havien estat molt intenses, han tendit clarament a la disminució, fins a arribar a la desaparició gairebé total. En els darrers temps, l'Ebre ha patit una considerable desvalorització, quan fa tan sols un segle era un recurs més que aprofitat: via de comunicació, font de matèries primeres, d'energia hidràulica o d'aigua per a consum domèstic i reg.

Ben poc podem dir de l'Ebre que no siguin aquells tòpics tan repetits, tot i que certs, com que dóna nom a la península Ibèrica o que és el segon riu (en cabal i llargada) de la nostra península; per altra banda, tots recordem quan, a l'escola, ens feien aprendre allò de "*El Ebro nace en Fontibre...*" Per a fer memòria, direm que neix a la serralada Cantàbrica i que, després de rebre l'aigua d'una colla d'affluents, desemboca al Mediterrani, on forma el conegut Delta. Té 928 km de longitud i el seu cabal, al curs baix, és d'uns 500m³/s; més concretament, i d'acord amb Pérez Cueva (1992, 19), el cabal mitjà a Tortosa per al període 1913-82 seria de 493m³/s, tot i que sembla apreciar-se una tendència decreixent en les darreres dècades.

De fet, el règim de l'Ebre se sol qualificar de complex o mixt: en entrar a Catalunya, per influència del Segre, recupera el caràcter pluvionival dels seus orígens i el conserva fins a la desembocadura; no obstant, en el seu tram mitjà (Castejón-Mequinensa), es considera de règim pluvial mediterrani.

Un cop ha rebut les aigües del Segre (amb un cabal mitjà de gai-

rebé 100 m³/s) a Mequinensa, l'Ebre entra a Catalunya passat Faió. Abans d'arribar a Tivenys, travessa un pas estret fins que, més o menys a l'alçada de l'Assut, comença a obrir-se una plana, idònia per al conreu, la qual anirà augmentant progressivament en extensió fins a assolir la màxima grandària al Delta.

La més representativa obra hidràulica de Tivenys és precisament l'esmentat assut, petita presa artificial que creua el riu diagonalment i forma una cascada. El seu origen sarraí és un tema controvertit que encara no ha estat resolt. Hi ha qui afirma sense dubtar-ho que aquesta obra és deguda als musulmans, que ja llavors desviaven cabal del riu per a regar les terres; de totes maneres, hem de reconèixer que el primer testimoni documental no el trobem fins al segle XV.

L'ús de l'aigua de l'Ebre per a l'agricultura ha estat una constant al llarg de la història. Per exemple, el 1844 una colla de propietaris de Tivenys van construir una gran roda amb 96 cadups prop de

L'Ebre a les proximitats de Tivenys.
Fotografia de David Montserrat.

Panoràmica de l'assut de Xerta-Tivenys.
Fotografia de Miquel Àngel Ruiz.

Moment de la inauguració del canal de l'Esquerra.
Font: *Nuevo Mundo*, núm. 957 (9-5-1912).
Diari cedit per Josep Mauri.

Passejant per la vora del canal de la Dreta a les proximitats de Xerta (dècada de 1920).
Fotografia cedida per Francesca Aliern.

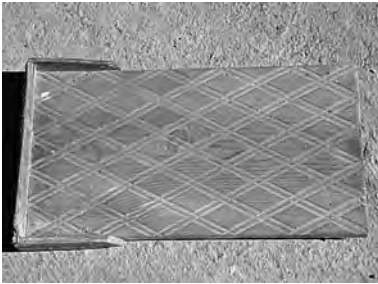
l'Assut que, impulsada pel mateix corrent del riu, abocava l'aigua a una canalització; aquesta enorme sènia va permetre augmentar considerablement la zona de regadiu.

Tant el canal de la Dreta com el de l'Esquerra tenen el seu naixement a l'assut de Xerta-Tivenys. Malgrat que els intents de construir canals de regadiu se succeeixen en el temps des de la construcció de l'esmentat assut, el primer, el de la Dreta, no va ser finalitzat fins el 1857; inicialment va ser concebut com a canal d'alimentació del canal de navegació d'Amposta a Sant Carles de la Ràpita, però posteriorment va acabar al servei de l'agricultura. El canal de l'Esquerra, que és el que passa per Tivenys, va estar encarat des d'un principi al regadiu, essent iniciat el 1907 i inaugurat el 5 de maig de 1912 per Alfons XIII.

Moltes activitats domèstiques requerien l'aigua del riu. Fa només mig segle, les vores de l'Ebre i, fins i tot, algunes zones del canal, eren plenes de dones que, agenollades sobre un coixí o "saca" amb palla, hi anaven a rentar la roba. També eren les dones les que ana-

ven a les immediacions del curs fluvial a fregar els estris metàl·lics (com coberts i tapadores de cassola) amb arena de riu, per tal de fer-los brillants. Igualment, la llana dels matalassos es rentava a l'Ebre; de fet, existien persones que se n'encarregaven i, a canvi, rebien una retribució econòmica.

Són encara molts els que recorden com les joves de casa anaven a buscar l'aigua amb un cànter en un costat, i amb un altre que es

mantenia vertical sobre el cap gràcies a la capçana (peça de roba que formava un cercle). Com a anècdota, destaquem que fins no fa gaires anys encara es podia veure un orifici a la paret del canal, originat pel desgast diari de centenars de cànters picant contra el mateix lloc. Una altra opció era pujar l'aigua fins a la casa utilitzant un ruc o un matxo; això també era el que feien els forns de ceràmica del poble.

La indústria de la terrissa, documentada ja el 1553, té una tradició de molts segles a Tivenys. Al diccionari de Madoz (1848-50) podem llegir que hi havia “20 fáb. de loza ordinaria, alfarería y yeso”, però actualment només en queda una. Aquestes fàbriques no només utilitzaven l'aigua del riu, sinó que també l'argila acumulada per les grans riuades era usada com a matèria primera per a barrejar amb la terra refractària. L'any 58, les dues darreres famílies terrissaires de Tivenys es van fusionar en una sola empresa; s'iniciava així la modernització d'aquesta indústria tan tradicional, les tècniques i procediments de la qual s'havien mantingut invariables durant molts anys.

Llosa de les que es feien servir per a anar a rentar al riu. Procedència: Museu de Xerta. Fotografia de Violeta Quiroga.

Cànter dels que s'utilitzaven per a anar a buscar aigua al riu. Procedència: Museu de Xerta. Fotografia de Violeta Quiroga.

Bassa on encara
actualment es diposita
el fang que després
s'utilitzarà en el procés
de producció.
Fotografia de
Violeta Quiroga.

Treballant el fang.
Fotografia de
Violeta Quiroga.

Les canyes que creixien vora el riu eren una matèria primera molt aprofitada. A banda de servir com a suport de tomaqueres i altres plantes de l'hort, s'utilitzaven per a fer persianes: s'agafaven canyes primes i rectes i s'anaven ajuntant fins a formar un canyís; es penjava al marc de la finestra i un cordellet permetia que, girant sobre un eix de fusta, s'apugés o abaixés. A la veïna població d'Al-dover, les canyes, junt amb altres matèries primeres vegetals, servien per a fabricar cistells i multitud de recipients.

La recol·lecció de petxines a les vores del riu constituïa una altra opció d'aprofitament relacionat amb l'entorn fluvial, sobretot en moments de crisi econòmica, com ara la postguerra. Aquests mol·luscs no eren gaire gustosos, sinó que tiraven a dolços; el secret consistia, doncs, a saber-los condimentar i cuinar bé.

L'energia hidràulica era un dels principals recursos relacionats amb l'Ebre que s'aprofitaven. De fet, la presència de molins en aquesta zona és tan antiga com el mateix Assut; la construcció d'aquest el 1443 ja va portar aparellada la de dos molins en els seus extrems (Carreras Candi: 1993 [1940], 161).

Sabem de l'existència al segle passat d'una farinera molt propèra a l'Assut, a la riba esquerra, que aprofitava l'energia de l'aigua

per a fer moure les moles; de fet, encara es poden veure les restes d'una part de la façana, tot i que el seu interior es troba totalment destruït. La poca informació de què disposem sobre aquesta farinera és a través de la memòria oral, ja que les fonts bibliogràfiques només la mencionen de passada (Carreras Candi: 1993, 289 i Baye- rri: 1935, 72). Segons els nostres informants més grans, molia el blat que baixaven els llaüts de llocs tan llunyans com el mateix Aragó, i va plegar abans de la construcció del canal de l'Esquerra³. Els esmentats llaüts atracaven una mica més amunt de la farinera (encara actualment es conserven les anelles on els lligaven); allí descarregaven el blat, el portaven fins la fàbrica i en sortien els sacs de farina, que les mateixes embarcacions es tornaven a emportar.

A la banda de Xerta, trobem la fàbrica d'electricitat, encara en peu, construïda a l'inici del canal de la Dreta el 1898-99 i que va funcionar, també segons expliquen els informants, fins a finals dels anys 20 o principis dels 30. Abastia d'electricitat les poblacions veïnes i, fins i tot, les fàbriques de ciment situades a la riba de Tivenys, de les quals parlarem més endavant.

³ És impossible, doncs, que ningú recordi res sobre aquest aprofitament hidràulic: les persones entrevistades es limiten a reproduir allò que havien sentit explicar als seus avantpassats.

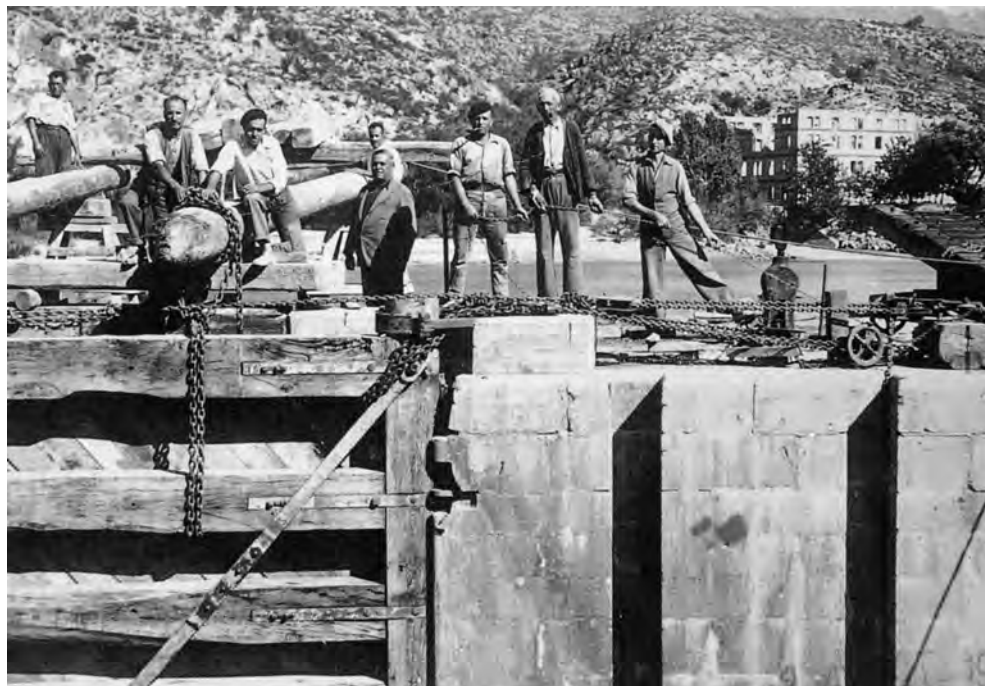
Hidroelèctrica de Xerta vista des de darrere a principis del segle XX. Fotografia cedida per Joan Anton Piñol.

La resclosa de Xerta
a principis del segle XX.
Fotografia cedida per
Joan Anton Piñol.

Nos dicen de la inmediata villa de Cherta, que adelantan las instalaciones domiciliarias de los aparatos necesarios para la iluminación de la luz eléctrica, que se cree podrá inaugurarse pronto, dado el estado de los trabajos en la fábrica del Azud, donde se aprovecha el salto de agua, como fuerza motriz, para la producción del flúido. (Correo de Tortosa, 6-12-1898)

Tampoc no hem d'oblidar que, fins fa ben poc, el riu constituïa una via de comunicació molt més eficaç que el transport terrestre. A mitjan segle XIX, Tortosa no tenia altra comunicació amb Falset que un camí de ferradura que passava per Tivenys; la distància entre la primera població i Tivenys es recorria en unes tres hores (Baye- rri: 1960, 889). En aquestes circumstàncies, els llauts constituïen una opció ràpida i eficaç, sobretot per al transport de mercaderies. Ja molt abans, cartaginesos, romans i musulmans van arribar amb les seves naus fins ben a l'interior de la Península, fins a Saragossa, i sembla que fins a Logronyo.

Poques coses podem dir sobre els llaüts que no s'hagin escrit ja, perquè, de fet, ha estat un tema que "ha fet vessar rius de tinta"; gairebé tots els historiadors de la zona han escrit una o més obres sobre el tema⁴. La majoria d'aquests llibres mitifiquen l'ofici i la figura del llaüter, potser per la duresa del seu treball (certament la tenia, ja que antigament eren les persones les que sirgaven i havien de carregar gran quantitat de sacs), potser per la relativa perillositat que suposava (possibilitat de naufragi), perquè se'ls compara pel seu caràcter i valentia amb els vells llops de mar...

Malgrat que la majoria de propietaris de llaüt es concentraven més amunt, a Tivenys també n'hi havia hagut. Francesc Mauri Piñol havia fet de llaüter quan era jove però ho va haver de deixar per problemes de salut; el seu pare tenia dos llaüts, el Sant Antoni i el

Treballadors a la resclosa de Xerta el 1942. Al fons i a la dreta, la farinera. Fotografia cedida per l'Ajuntament de Xerta.

⁴ Per exemple, Carmel Biarnès (Ascó), Josep Sànchez Cervelló i Francisco R. Visa Ribera (Flix), Gas i Moreno (Baix Ebre) o Àngel García (l'Ebre en general).

Fàbrica de ciment de dalt. Fotografia de Violeta Quiroga.

Fàbrica de ciment de baix. Fotografia de Montserrat Boquera.

Sant Josep, que ja havia comprat a un altre veí del poble, anomenat Perla⁵. De totes maneres, aquestes embarcacions van desaparèixer a Tivenys abans de la Guerra Civil, mentre que en altres poblacions es van mantenir unes quantes dècades més. No fa gaires anys que encara es conservava un antic llaüt abandonat prop de l'Assut, fins que accidentalment (se'n desconeixen les causes) es va cremar.

Els pescadors conserven un bon record de la navegació fluvial:

I lo bonic del riu este, que jo me'n recordo, era quan pujaven los llaüts en vela. Què bonic feia! (...) La vela quadrada i anaven a entrar a l'enclusa. (Salvador Beltran, Tivenys, 20-2-1997)

La mateixa opinió en té la resta de gent del poble:

Sí, això també era molt bonic, eh? Que fent això, quan baixaven que hi havia tants de llaguts, pos ja trucaven d'allà dalt, per allà dalt que baixaven (...) En un corn, feia "Uhhhh" però fort..., que se sentia de Benifallet a aquí baix. I després pues s'esperaven i així baixaven, descendien tots al mateix..., a la mateixa hora, al mateix camí. (Teresa Carles, Tivenys, 24-3-1998)

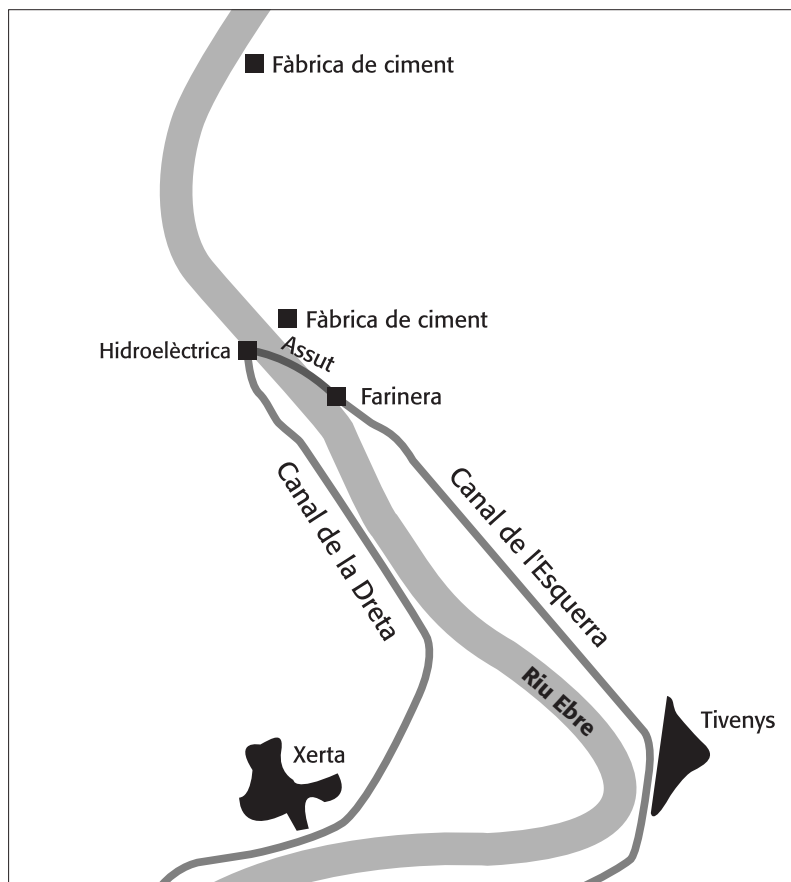
I és que a l'Assut existia una resclosa a la banda de Xerta, que feien servir les embarcacions per a superar el desnivell; quan els llaüts eren a punt d'arribar-hi, avisaven amb un corn per tal que els resclosers anessin preparant les instal·lacions per a procedir al moviment de descens o pujada. Després de molts anys d'abandonament, recentment s'ha restaurat, gràcies al Pla de Navegabilitat, que comprèn la recuperació de totes les rescloses del tram de l'Ebre català.

A la zona hi havia diverses fàbriques de ciment (dues d'elles a la riba de Tivenys però dins el terme municipal de Benifallet) que donaven un cert moviment al tràfic fluvial⁶: el carbó que necessita-

⁵ Precisament aquest és el nom d'un dels dos llaüters de Tivenys ("Perla y'l Valent") que enumera Vergés (1991, 142) a *Espurnes de la llar*, vol. I (primera edició de 1909), al costat de molts altres de diferents pobles riberencs.

⁶ Existia una tercera cimentera dins el terme municipal de Tivenys, però sembla que no tenia cap relació amb el riu, motiu pel qual no ens n'ocuparem.

Mapa de localització dels principals aprofitaments hidràulics propers a Tivenys

ven per a la cocció del material es baixava en llaüt des de Mequinensa. La que es trobava tocant a l'Assut era més moderna que l'altra, situada uns pocs quilòmetres aigües amunt i que només va arribar a fer ciment natural. En aquesta segona fàbrica, d'accessibilitat molt difícil, es transportava el producte obtingut gràcies a un pas de barca fins a l'altra riba, des d'on després es distribuïa; amb anterioritat, l'empresa havia posseït diversos llaüts per a realitzar el transport.

La fàbrica de dalt va ser absorbida per l'altra i encara va continuar funcionant un temps. En canvi, la més propera a l'Assut es va anar modernitzant i va resistir fins a finals dels setanta, moment en què va haver de plegar a causa, principalment, de la defunció del propietari i de la manca de continuïtat en el càrrec directiu. De totes maneres, a partir de la segona meitat del segle XX, els camions van substituir els llaüts en el transport del carbó fins a aquesta fàbrica.

De fet, la posada en funcionament del tren del delta el 1927 ja havia suposat un cop dur per als llaüts que circulaven pel tram inferior del riu. I és que, en general, el transport terrestre (per carretera o per ferrocarril) va anar guanyant avantatges enfront del fluvial, fins a convertir-se en més ràpid i barat. El darrer i definitiu motiu per a la desaparició de la navegació el trobem en la construcció dels pantans⁷, que impossibilità totalment el pas dels llaüts. Els rais (dits a Tivenys "aumedines") constituïen una altra forma de transport fluvial, ja que baixaven fustes des de les capçaleres pirinenques, i van patir idèntic procés de decadència que els llaüts.

Realment, es pot considerar que l'Ebre va suposar, durant uns anys, l'element afavoridor d'una industrialització incipient de la zona de Tivenys (hidroelèctrica, farinera i fàbriques de ciment) que, en lloc de continuar i donar pas a formes cada cop més sofisticades, va quedar estroncada i sense continuïtat amb la desaparició de totes aquestes fàbriques.

De la llarga llista d'aprofitaments relacionats amb el riu esmentats fins aquí, cap d'ells ha perviscut fins a l'actualitat, a excepció de l'aigua per al regadiu. La pesca a Tivenys no s'escapa pas d'aquest procés de decadència de l'activitat relacionada amb l'Ebre: la pesca amb madrava va desaparèixer fa uns trenta anys; la que utilitzava altres arts també es va anar extingint a poc a poc, fins a tenir una presència purament testimonial en l'actualitat.

⁷Es pot afirmar que 1967 és la data que dóna per finalitzada la navegació fluvial, ja que és el moment que es construeix el pantà de Riba-roja i acaben de circular els darrers llaüts.

Estretament lligat als aprofitaments materials, existia un corpus de creences, rituals, llegendes, refranys i concepcions en general, reflex de la importància que tenia l'entorn en la vida quotidiana dels habitants i que han seguit la mateixa tendència general a la desaparició; alguns d'ells definitivament ja estan oblidats, altres només perduren en la memòria dels més grans, i uns pocs encara es conserven vigents. Un bon exemple de ritual, desaparegut a Tivenys fa ja molts anys, el trobem en la festivitat de Sant Cristòfol (10 de juliol), en què tot el poble, inclosos els animals, anava a banyar-se al riu; de l'existència de l'esmentat ritual també en tenim notícia a altres poblacions pròximes, com Tortosa i Xerta (allí s'anomenava "dia de la Cabussó").

Tampoc hem d'oblidar l'ús del medi fluvial com a espai lúdic. El dia de la Mona, per exemple, era bastant comú anar a menjar-se-la a les immediacions de l'Assut. A l'estiu, els banys, normalment en família o en colla, constituïen un entreteniment molt freqüent. Famílies senceres que vivien en horts prop del riu acudien a remullar-se a les vores, generalment a les nits i després de la jornada de treball. Els grups de joves, nois i noies per separat, compartien també aquesta estona d'esbarjo:

MB: Natros quan estàvem a l'hort, encabat de sopar a l'estiu, fèiem: "Esta nit mos anirem a banyar al riu!". No trajes de bany, en lo viso. Mos posàvem les bates i baix un viso i...

MP: Per allí dins..., dins al canyar mos despullàvem, lo vestit, i en lo viso mos anàvem a banyar (...) Les dones soles. Com ara les colles de les noies, les colles dels nois anaven a la seua, que nadaven. (Maria Borràs i Mariana Piñol, Tivenys, 24-3-1998)

LA PESCA AMB MADRAVA

DEFINICIÓ I NOTÍCIES HISTÒRIQUES

La pesca amb madrava, el principal sistema que es practicava a Tivenys, estava destinada a la comercialització i era la que major rendiment proporcionava.

Segons els diccionaris i textos sobre pesca, la paraula “almadrava” serveix per a designar una xarxa fixa (és a dir, que es deixa calada), de grans dimensions i que s'utilitza per a capturar vols de peixos migradors. L'ús d'aquesta tècnica al Mediterrani es remunta, com a mínim, al segle XI i als Països Catalans n'havien existit diverses, cap de les quals no és parada actualment. La més propera a Tivenys es trobava al Cap de Terme (l'Hospitalet de l'Infant); documentada ja a finals del segle XVIII per Sáñez Reguart (1988 [1791-95], 44-45), va funcionar fins a la primera meitat del segle actual, deixant com a record el topònim l'Almadrava.

En el nostre cas, malgrat anomenar-se de la mateixa manera (la variant local seria “madrava”), la definició no acaba de coincidir amb la realitat. Es tracta, això sí, d'una gran xarxa que captura peixos migradors i, més concretament, sabogues; però la gran diferència radica en el fet que aquesta xarxa és mòbil, és a dir, que s'arrossega. A més, per extensió, es fa servir el terme no només per a designar l'art de pesca, sinó també la unitat de producció o conjunt de pescadors; quan els pescadors parlen de la “nostra madrava” es refereixen a tots aquells que pescaven.

El motiu pel qual la denominació “madrava” és utilitzada a Tivenys inadequadament (en el sentit que designa una cosa dife-

rent d'allò que hom entén sota aquest significat)⁸ es fa impossible d'explicar. Resulta raonable pensar que, davant la manca d'una denominació per a referir-se a aquest art de pesca, s'adoptés, per assimilació, el nom d'un altre (l'almadrava) que s'hi assemblava.

Tenim constància, això sí, a través de Carmel Biarnès (1987, 20-21), de l'existència en el passat (sense precisar exactament quan) d'una almadrava pròpiament dita Ebre amunt, a la zona d'Ascó: un mur ciclòpic que entrava dins el riu, en el qual s'hi estenien xarxes per retenir el peix. De fet, d'acord amb Dolors Cabré (1985, 33), sembla que en aquesta zona la paraula almadrava o "aumedrada" (és la variant que fa servir ella) serveix per a referir-se a un mur de contenció fet vora o dins el curs fluvial; més concretament, ella explica que a finals del segle XIX, al terme de Riba-roja, es construí una "aumedrada" amb grans rocs per tal de guanyar terra al riu.

Fa molts anys, gairebé un segle, pescaven a la zona de l'assut de Xerta-Tivenys, segons els informants han sentit dir, vuit o nou madraves: tres o quatre a Xerta i la resta a Tivenys. El *Correo de Tortosa* corrobora això i en menciona entre vuit i deu:

Los aficionados a la pesca de las alosas, sabogas del Ebro, están ya preparando las almadrabas y demás útiles para la próxima temporada, que todos los años proporciona el sustento a varias familias de Tortosa, Cherta y Tivenys.

Sin contar con los muchos aficionados que pescan con salabres o "cucharas" en las golas del Ebro, pescan (...) ocho ó diez almadrabas en las playas de Tivenys miles de arrobas de alosas exquisitos huéspedes del Ebro caudaloso. (Correo de Tortosa, 3-3-1900)

En canvi, el mateix diari del 30 de maig parla de trenta madraves, xifra que, tenint en compte la gran quantitat d'espai que reque-

⁸En contra de totes les definicions, trobem una accepció d'"almadrava" al *Diccionario Histórico de las Artes de Pesca Nacional* de Sáñez Reguart (1988 [1791-1796], 41) que sí que s'aproximaria a la definició de la "madrava" de Tivenys, perquè estableix una certa mobilitat: "(...) cierto número de barcos y redes de hechura determinada, apostados en parage señalado para rodear y acorralar los atunes". Aquest tipus d'almadraves, que no són fixes, l'autor les anomena "Almadravas de Vista o de Tiro".

reix aquest tipus de pesca, sembla exagerada. Altres publicacions contemporànies donen un nombre similar; així, al *Diario de Tortosa* dels dies 2 de maig i 22 de juny del mateix any, s'afirma que aquella temporada eren unes 24 les madraves que pescaven a la zona. Suposem, doncs, que en aquells moments la competència era molt gran, que devien existir més platges habilitades per a la pesca que al temps que nosaltres estudiarem, i que algunes madraves només pescaven en moments molt puntuals.

A l'època que podem abraçar gràcies al record dels informants, és a dir, des d'uns cinquanta anys en endavant, ja només pescaven tres madraves de Tivenys (a Xerta s'havia abandonat la pesca algunes dècades abans): dues molt a prop de l'Assut i una altra més avall, pròxima al poble. Les madraves de dalt van plegar fa uns trenta anys però la de baix ho va fer abans, deu fer-ne uns quaranta.

Realment, la pesca de la saboga es remunta a molts segles enre-re; resulta difícil precisar en quin moment apareix. Ja Despuig el 1557 descriu un sistema de pesca que sembla coincidir amb el que nosaltres explicarem més endavant, malgrat que ell l'anomena d'una altra manera:

L. Sia lo que sia aixi pasá com es dit, no mirau Señor la presa tan gran ques donen aquells barqués que pesquen les Sabogues en llansar les eixarcies unes tras altres.

(...)

D.P. Pesquen altre ab alló sino sabogues?

F. Alguna vegada se trauen alguns Estorions y Llampreses pero ensi pera sabogues es aquell modo de pescar.

L. Voleu anar en Peda Señor D. Pedro, y pendreu plaer.

D.P. A qué diuen Peda? A cada llans que los pescadors fan de la exarcia?

L. Adaixó diuen Peda.

D.P. De hont es eixit aqueix nom Peda?

L. A repedo repedas compost de pedo pedas, que significa lo tornar moltes vegades per un mateix trast, ó distancia de cami, ó vía com ho fan estos que pesquen sabogues, com veu que acabat de fer un llans tornen á ferne altre, y mai paren nit, y dia de anar, y venir sens pasar mes enllá del acostumat. (Despuig: 1975, 148)

Al llarg del temps anem trobant mencions contínues a la pesca de sabogues a l'assut de Xerta. Bayerri (1960, 39-40) recull diverses referències documentals dels segles XIV i XV: era freqüent obsequiar els reis i altres alts dignataris amb sabogues, aliment percebut com a exquisit. També recull, ja en aquells temps, intents de reglamentar i controlar la pesca d'aquesta espècie.

Carreras Candi (1993 [1940], 190-191) cita un projecte del 1677 de navegació de l'Ebre en què s'especifica que cal anar amb compte per a preservar la pesca de la saboga. També reproduïx el text d'un document del 1771, signat per Carles III, que determina que els beneficis obtinguts dels molins situats a l'extrem de l'Assut i de la pesca s'han de destinar a la costosa conservació de l'esmentada construcció (Carreras Candi: 1993, 161-162). El més destacat d'aquest text és que dóna testimoni de l'existència de la pesca de sabogues a la zona almenys des del moment en què es va construir l'Assut: com que Tortosa havia participat de forma molt important en el finançament de les obres, va rebre el privilegi de pescar al peu de l'obra i fins a una distància d'un quart de llegua d'ella. Sembla que els drets, que es remunten al segle XV, perduraren al llarg del temps, i el 1880-81 tenim constància que encara donaven lloc a litigis, ja que, naturalment, els habitants de la zona no respectaven la disposició i pescaven on els semblava. Així, Jacinto Andreu, que afirmava haver rebut de l'Ajuntament de Tortosa els drets de pesca exclusius en efectuar la compra d'un molí situat a l'Assut (on hi instal·laria posteriorment la hidroelèctrica de què hem parlat), va interposar dues denúncies⁹ contra pescadors de Xerta per haver envaït les aigües que ell considerava de la seva propietat.

Al diccionari de Madoz (1848-50) també es parla de la pesca de sabogues, esturions i llampreses a l'assut de Xerta-Tivenys, sense entrar en cap mena de detalls.

Sortint ja del nostre context geogràfic, el mateix Cervantes (1988 [1615], vol. II, 247), sense especificar la forma de pescar-les, fa refe-

⁹ "Judicis de Faltes". A Arxiu Municipal de Xerta, carpeta núm. 314.

rència a la qualitat de les sabogues de l'Ebre a través d'unes paraules que posa en boca de Sancho: "*en él [Ebro] se pescan las mejores sabogas del mundo*". Hem de tenir en compte que en aquells moments, en què l'Assut era encara una simple construcció de pedres, les sabogues podien remuntar el riu; un cop l'obra es fa més sòlida i s'hi aixeca una petita paret al coronament (per tal de captar aigua, amb motiu de la construcció dels canals de regadiu), el pas d'aquesta espècie de peix cap al curs alt resulta impossible. Actualment, només els peixos d'atac, com el barb i la tenca, aconsegueixen superar el desnivell de l'Assut, gràcies a una mena d'escaletes que s'hi van construir a la meitat dels anys 50.

LES ÚLTIMES MADRAVES DE TIVENYS

Sembla que el nombre de madraves que pescaven a la zona va anar fluctuant al llarg del temps, de forma bastant correlativa a les captures, que també han anat presentant alts i baixos. Si a principis del segle XX eren més de vint madraves, la xifra va anar disminuint progressivament.

Un dels nostres informants més grans encara recorda haver vist les darreres madraves de Xerta durant un any o dos pescar de forma més aviat esporàdica. El lloc de pesca d'aquestes madraves es trobava un quilòmetre al sud de Tivenys, a la zona coneguda com els Masos; és a dir, que els de Xerta creuaven el riu perquè a la seva riba la manca de platja feia impossible aquest tipus d'activitat.

Una època de quatre o cinc anys de captures excepcionalment escasses abans de la Guerra Civil va fer que la pesca quedés reduïda a una sola madrava, composta pel pare de Benet (d'ell ja en parlarem més endavant) i una colla de veïns, propietaris d'horts propers al riu. Si un dia s'agafava peix, continuaven pescant la resta de la jornada, però, si no, cadascú se'n tornava a la feina agrícola fins l'endemà, que ho tornaven a provar.

Després de la guerra es va produir una recuperació de les captures, probablement a causa de l'abandonament de la pesca durant els anys que va durar el conflicte. Així doncs, l'única madrava existent, la del pare de Benet, es guanyava bé la vida; però l'alegria els va durar poc perquè, havent corregut la veu de les abundants captures, dos socis, Salvador Sanz (Porres)¹⁰ i Jaume March, van formar una altra madrava, que va entrar en competència amb la primera, tant pel que fa a la zona de pesca com als recursos.

Aquestes dues madraves pescaven prop de l'Assut, però, en canvi, n'hi havia una tercera que pescava més avall, més pròxima al poble; per això anomenarem les primeres "madraves de dalt", i a l'altra ens hi referirem com a "madrava de baix o de Guillermo".

La madrava del pare de Benet va ser la darrera a desaparèixer, tot i que va experimentar les lògiques variacions de membres: alguns abandonaven i, en ocasions, eren substituïts per altres. Així, Josep Mauri va substituir el seu sogre, Joan Sanz (conegut com tio Tarumba), quan aquest es va retirar. De manera semblant, Òscar Beltran (Carrasco) va entrar a substituir un home més gran que havia plegat, perquè els altres socis li van proposar d'afegir-se al grup.

Contràriament al cas d'aquesta madrava, que es remunta a bastant temps enrere (es fa impossible dir quan es va fundar) i estava integrada per set o vuit socis, tenim la ja mencionada madrava de Porres i Jaume, de nova creació i formada només per dos socis. Aquests socis aportaven mà d'obra familiar (bàsicament els fills de cadascun d'ells) i, si els feia falta més força de treball, recorrien a llogar alguna persona. De totes maneres, no van pescar gaire temps junts perquè aviat van sorgir desavinences entre ells; Jaume March, fa trenta-cinc o quaranta anys, va abandonar la pesca i el seu fill, Joan, es va passar a la madrava de Benet. Porres va continuar pescant pel seu compte, amb els fills i algun "llogat" (com Josep Mauri, conegut per José el Zurdo); fins i tot l'ajudava Berta, la filla petita.

¹⁰ D'ara en endavant, posarem entre parèntesis, al costat del veritable nom, el sobrenom que correspon a la persona mencionada. No es tracta d'un malnom o denominació despectiva, sinó que és com es coneix aquella persona a Tivenys.

Amb el temps, són diversos els motius que fan que el nombre de membres requerits en aquestes madraves, que havia arribat a ser de vuit, disminueixi progressivament fins a arribar al mínim, que va ser de quatre. En primer lloc, tenim el descens de les captures, que redueix cada cop més els rendiments. En segon lloc, ens trobem amb uns canvis provocats en la morfologia del riu (abocament de les runes de la farinera de l'Assut), que fan que hi hagi menys corrent i que, per tant, si abans es necessitaven quatre o cinc persones per a subjectar la xarxa des de la vora, ara amb una o dues n'hi hagi prou. I, finalment, ens trobem que l'agricultura va sent abandonada en favor de treballs a sou; mentre que la primera activitat era compatible amb la pesca, els treballs remunerats impliquen un horari estricte que s'ha de respectar i que obliga a renunciar a la pesca.

Un cop els socis van plegar, Benet es va quedar la barca i les xarxes i va continuar pescant amb un nou soci, Josep Carnes (Faió). Llavors ja eren molt pocs (amb dues o tres persones n'hi havia prou) i utilitzaven mà d'obra familiar; per exemple, els ajudava la dona de Benet, Maria Cinta Mauri. Van pescar tres o quatre anys de forma esporàdica fins que es va abandonar del tot la pesca.

La madrava de baix, com que la xarxa era més petita, sempre va estar formada per quatre membres: Guillermo Cañadó, Mariano Fons, Joan Curto i un noi jove. Aquest noiet, fill de mare vídua i sense recursos, els anava a ajudar i, a canvi, li donaven peix. La seva organització era més informal: no hi havia un cap visible ni un control estricte dels ingressos, anaven a pescar quan els semblava...

ELS ÚLTIMS PESCADORS DE TIVENYS

Conscients que l'allau de noms i sobrenoms de l'apartat anterior costa d'assimilar, farem un petit esbós biogràfic de totes aquelles persones relacionades amb les madraves que vam entrevistar, dei-

xant clar en quin moment van pescar, quina vinculació tenien amb la resta de pescadors i quin paper desenvolupaven. Segurament així serà més fàcil entendre qui és qui.

Aquests informants ens va proporcionar una informació molt rica i completa sobre la madrava de Benet, atès que vam entrevistar diversos expescadors d'aquest grup. En canvi, la informació relativa a la madrava de Porres (només vam parlar amb Berta) i a la de baix (dos informants més aviat indirectes), era més pobre i fragmentària.

JOSEP PIÑOL (BENET): Descendent d'una família de pescadors (el seu avi i el seu besavi ja ho eren), va entrar de molt jove a la madrava del seu pare i, quan aquest va plagar, el va substituir com a cap. És precisament per aquesta tradició familiar i per la seva llar-

ga experiència com a pescador que posseeix rics coneixements tècnics, relatius al medi i a les espècies de peix.

JOAN MARCH (JAUME): Va començar a pescar quan era molt jove a la madrava que el seu pare havia fundat amb Porres i, quan aquests es van separar, va passar a la madrava de Benet, on va romandre fins que se'n va anar a fer el servei militar. A diferència de la resta de pescadors, que solien combinar la pesca amb la feina de pagès, ell era (i és) forner. Actualment encara pesca de forma esporàdica amb salabre, per afició.

ÒSCAR BELTRAN (CARRASCO): Es va afegir a la madrava de Benet quan tenia uns quinze anys perquè el seu hort era prop de la zona de pesca i, en plegar un dels antics socis, els pescadors li ho van proposar. Era el tresorer i va restar a la madrava fins que aquesta es va dissoldre.

SALVADOR BELTRAN (CARRASCO): Pescador esporàdic de la madrava de Benet, substituïa el seu germà, Òscar, quan aquest no hi podia anar i mentre va fer el servei militar.

JOSEP MAURI: Va substituir el seu sogre, Joan Sanz, a la madrava de Benet. Va ser un dels darrers a entrar-hi, però encara va pescar més de deu anys. Li corresponia el paper de "listero", és a dir, era l'encarregat d'apuntar la recaptació econòmica en una llibreta.

ALBERTA SANZ (BERTA): Va pescar quan era una nena (des dels nou anys fins als quinze, aproximadament) amb el seu pare, Porres, i els germans. La seva feina consistia a tirar la xarxa des de la barca, perquè era l'única que, atesa la seva condició infantil, podia desenvolupar.

MARIA BORRÀS: El seu marit, Guillermo Cañadó, pescava a la madrava de baix i ella, amb les altres esposes de pescadors d'aquesta madrava, s'encarregava de vendre les sabogues al poble. Coneix bé el funcionament del grup de pescadors perquè havia acudit molts cops a la platja de baix a buscar peix o, fins i tot, a ajudar-los.

JOAN CURTO: Pescador de la madrava de baix, es va afegir al grup perquè els altres dos socis li ho van proposar. Ell, com que li

era fàcil compaginar la pesca amb la feina de l'hort (proper al riu), va decidir acceptar i va estar pescant bastants anys.

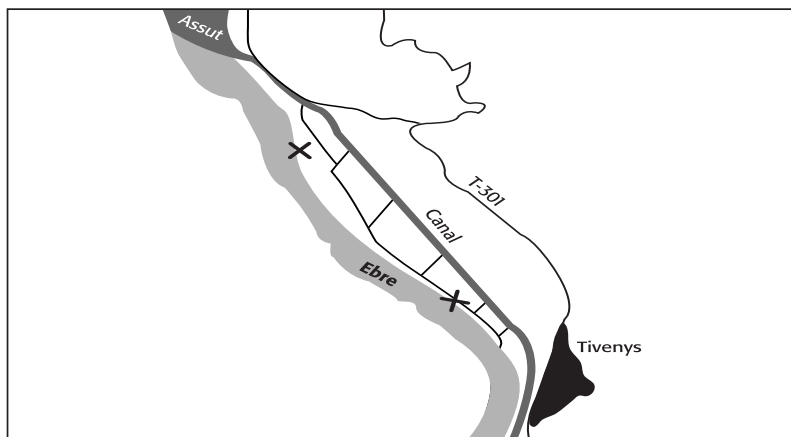
MARIA CINTA MAURI: Esposa de Benet, després de casar-se amb ell i com que els altres pescadors ja havien plegat, l'ajudava a la madrava que tenia muntada amb Faió. La seva tasca era tirar el fil des de la barca i, malgrat que abans havia treballat com a modista, afirma que no va tenir cap problema per adaptar-se i que li agradava la nova feina.

EL CONEIXEMENT DEL RIU I DELS PEIXOS

L'espai de pesca

Tant la madrava de baix com les de dalt pescaven aigües amunt de Tivenys, però, mentre que la primera ho feia a uns pocs centenars de metres del poble, les segones pescaven molt més pròximes a l'Assut (vegeu el mapa). La zona de pesca corresponent a la madrava de baix la situem a la platja anomenada de Fonts, just davant de l'Hort de l'Alcalde. Les madraves de Benet i Porres pescaven gairebé a tocar de l'Assut, una mica més avall de la resclosa.

Platges de pesca de les madraves de Tivenys

Un requisit imprescindible per a dur a terme la pesca amb madrava és l'existència d'una platja, perquè la xarxa, que és tirada des de la barca, ha de ser recollida des de fora, procediment totalment impossible si el que hi ha a la vora és un tallat de roca. A causa d'aquestes circumstàncies i del caràcter encaixonat de l'Ebre en aquestes contrades, el nombre de zones apropiades per a la pesca era molt reduït i, de fet, es limitava a aquestes dues platges.

No obstant això, mentre la platja de prop de l'Assut era bastant gran, la de la madrava de baix era de dimensions molt reduïdes, de forma que, segons quin era el cabal del riu, ni tan sols es podia pescar. Hi havia vegades que anaven a pescar de nit, després de sopar, perquè era el moment del dia en què el nivell de l'aigua estava més baix; aquestes oscil·lacions de cabal, que tractarem en el pròxim apartat, eren anomenades "magencs".

Les platges es conservaven, en part, gràcies als pescadors, que, quan s'adonaven que sortia qualsevol herbeta, l'arrencaven. La morfologia de les vores del riu és extremadament canviant; així ens ho explica Benet:

Lo riu ti coses, lo riu igual se fa cap aquí que es fa cap allà, ti desvios (...)
Una herba desvia un riu, eh? Són coses que això el que no ho entén no ho sap però surt un..., surt al riu, com ara ve el riu minve i surt allí una herba, pues detràs de l'herba ve una puntada de riu, detràs de l'herba el romansal de l'herba, hi dixa terra allí. Surt una altra herba, surt un tomarit, surt un aube, creix, se fa gros i en anys, si el riu passa per aquí, allavons fa així i marxa cap allà. (Josep Piñol, Tivenys, 11-3-1996)

Aquesta explicació ajuda a comprendre que la platja de les madraves de dalt, que fa uns trenta anys tenia unes dimensions considerables, ara ni tan sols existeix i es trobi totalment coberta per la vegetació. La intervenció dels pescadors en la conservació de les platges també donaria raó de l'existència d'un nombre elevat de madraves a principis del segle XX; suposem que hi devia haver multitud de petites platges que s'anaven mantenint amb

esforç i que permetien la pesca a moltes unitats de pescadors.

Contràriament, la part oposada a la platja havia de reunir la condició de ser fonda, perquè, tal com també ens explica Benet, “allí on hi ha molta fondària és que hi ha molt lloc per a passar l’aigua i no corre” (Josep Piñol, Tivenys, 14-2-1996), cosa que facilitava el procés de pesca. A més, a la part fonda és on se solen concentrar les sabogues.

De fet, quant a captures, la zona era ideal perquè l’Assut suposava (i suposa) una barrera infranquejable per a les sabogues i altres peixos migradors¹¹ que remunten el riu i, en no poder-la superar, s’acumulen tots allí, de forma que la pesca era molt més abundant que en altres llocs.

Els coneixements requerits de la morfologia del riu no és que fossin excessivament complexos, però era necessari tenir en compte alguns factors, que detallarem tot seguit.

Els “enganxadors” havien de ser esquivats, cosa que només es podia aconseguir coneixent la seva exacta localització. Malgrat tot, a vegades era inevitable caure-hi perquè el corrent arrossegava la barca sense que els pescadors hi poguessin fer res.

Els madravers utilitzen el terme “enganxador” o “aganxador” per a referir-se a aquelles soques d’arbre, principalment d’alber (ells l’anomenen “aube”), que quedaven colgades dins el riu; si la barca hi anava a parar i la xarxa s’hi enganxava, es causaven importants desperfectes en aquesta, a més de la feinada que podia suposar desenganxar-la. Hem de tenir en compte que la fusta d’alber té una gran resistència dins l’aigua i aguanta moltíssim temps sense podrir-se; per tant, un “aganxador” podia romandre, si no s’aconseguia treure’l, anys i anys en el mateix lloc.

Un segon factor a tenir en compte era l’existència de llocs molt concrets, de poca fondària, però on l’aigua passava, en paraules literals dels informants, “rabiant”; fer cap a una d’aquestes zones hauria estat molt perillós.

¹¹ Només els peixos d’atac poden ascendir a través del pas habilitat per a ells al mig de l’Assut.

Les oscil·lacions de cabal

Les oscil·lacions del nivell del riu, siguin a curt termini (diàries) o a més llarg termini (variacions estacionals i riuades) representaven un condicionant fonamental sobre l'activitat pesquera, fins al punt d'arribar a impossibilitar-la.

El diccionari Alcover-Moll (1964) recull el terme “magenc”:

Petita crescuda del corrent del riu per efecte d'aviar les aigües dels estanys destinades a moure les turbines (Mequinensa).

Dolors Cabré, que localitza el terme a la zona de Riba-roja, entra en més detalls:

Moviment de flux i reflux de l'aigua del riu, a les vores, produït, en part, per l'obertura o tancament de comportes d'embassaments. Abans pujava de nivell a les tardes a partir de les quatre. Cap a la nit començava a retrocedir. (Cabré: 1985, 245)

Tots els pescadors de Tivenys fan servir aquesta mateixa paraula per a referir-se a les oscil·lacions diàries. Malgrat que no saben explicar quina era exactament la seva causa, van pel mateix camí que les citacions textuals i afirmen que es produïen dues pujades diàries, perquè més amunt els pantans deixaven anar aigua. Les esmentades pujades, en el cas de la madrava de Guillermo, podien arribar a impedir la pesca perquè, ateses les reduïdes dimensions de la platja, la feien desaparèixer.

En l'àmbit de les oscil·lacions de més llarga durada tenim les lògiques variacions estacionals que afecten qualsevol riu que no estigui regulat per pantans: en l'època en què es pescava, l'Ebre encara no ho estava. Els nostres informants de certa edat recorden estiatges tan forts que era possible creuar el riu per sobre de l'Assut, a peu o en bicicleta, perquè la poca aigua que hi havia es filtrava per sota. Hem de tenir en compte que les variacions estacionals de l'Ebre arribaven a ser tan marcades que en alguns moments el riu es podia travessar a gual:

El río Ebro, que tan caudaloso baja durante los meses de invierno, lleva en la actualidad tan escasa corriente, que más parece un tranquilo lago que el primer río de España. En muchos puntos se vadea con la mayor facilidad, especialmente en las inmediaciones de Aldover y Bítam, donde aquellos habitantes se comunican de este modo, aprovechando tan extraordinario estiaje. (Correo de Tortosa, 22-9-1898)

Quan el riu “venia minve”, és a dir, si el cabal era baix, es produïa una circumstància no gaire adequada per a la pesca, ja que la xarxa no corria; en canvi, una mica de corrent era favorable, perquè l’aigua mateixa estirava la xarxa i el pescador que l’anava tirant havia de treballar menys.

La situació contrària, quan el riu “venia gros”, o sigui, si el seu nivell era molt alt, suposava una considerable perillositat perquè el corrent es podia emportar la barca en la qual anaven els pescadors; a més, les platges desapareixien o eren envaïdes en part per l’aigua. Llavors s’havia de romandre uns dies sense pescar, fins que el riu tornava a les seves dimensions normals. En haver reposat tot aquest temps (podien ser ben bé quinze dies), les captures de les primeres tirades solien ser considerables, perquè les sabogues, sense que ningú les pesqués, s’havien anat acumulant. A vegades, l’ambició podia més que el sentit comú i alguna madrava es llançava a pescar, de forma que s’arribaven a generar situacions de veritable perill. De totes maneres, els pescadors assenyalen que si el riu “venia gros” però ja anava de baixa tenia molt menys “bri” (fúria) que si, tot i haver-hi el mateix cabal, encara estava creixent.

Els diaris de principis del segle XX també reflecteixen els períodes d’inactivitat per culpa de les pujades de nivell de les aigües:

La pesca de sabogues es molt abundant a Xerta y a Tivenys, quina pesquera s’ha retrassat aquest any degut a les fortes creixcudes del Ebre. (La Veu de Tortosa, 29-5-1900)

Los pescadores de “sabogas”, que esperaban empezar en breve sus tareas en las cercanas playas de Tivenys, inmediatas al azud de Cherta, se muestran contra-

riados, á causa del retraso que sufren en el ejercicio de su industria, dado el caudal de aguas que arrastra el rio Ebro. (Diario de Tortosa, 22- 3-1901)

Les espècies de peix

Malgrat que el nombre d'espècies mencionades pels nostres informants supera la quinzena, no hi ha dubte que el peix *estrella*, el més apreciat gastronòmicament i cap al qual estava enfocada la pesca amb madrava, era la saboga. També la saboga era l'espècie sustentadora primordial de l'activitat pesquera al Baix Guadalquivir (Agudo: 1991, 156) i constituïa la temporada més esperada de tot l'any; amb aquest cas, estudiat per Juan Agudo Torrico, anirem establint paral·lelismes en les pàgines següents, ja que es tracta de dos exemples concrets de pesca fluvial amb considerables similituds.

Els coneixements dels antics pescadors de l'Ebre sobre el comportament i anatomia d'aquest animal igualen i potser, fins i tot, ultrapassen els dels biòlegs en alguns punts. Parlant amb els informants, sovint, quan no són capaços de respondre alguna pregunta, reconeixen que "si ara tornessin els vells, ells ho sabrien"; s'ha perdut, doncs, un corpus de coneixements ja irrecuperable.

La SABOGA (*Alosa fallax subsp. nilotica*) és un peix que anualment remunta el riu, procedent del mar, per a efectuar la seva reproducció. Les sabogues pugen al riu, desoven i sembla que allí moren; la dita popular "Saboga que entra al riu, ja no surt" no és una particularitat de Tivenys sinó que Bayerri (1935, 447 i 1979, 115) també la recull. Abans de desovar, estan llustroses i tenen molt bon aspecte, però després queden esprimatxades i són ja poc valorades gastronòmicament:

(...) los peixcadors vells dien que al mar no se'n tornava cap de saboga. Moria, encabat de la cria moria. Quedava..., a vegades pareixia igual que una pinta, seques, no valien res (...) (Josep Piñol, Tivenys, 28-2-96)

Els ous, petits com a granets de sal i que es poden comptar per milers, li surten per l'orifici que els pescadors anomenen "melic".

Les cries, que neixen a l'aigua dolça, són arrossegades per la mateixa força del corrent cap al mar. Com a anècdota, un dels nostres informants ens explica que, un any de sequera excepcional, es van pescar saboguetes petites, que havien quedat acumulades en les basses formades dins el riu.

Aquesta estacionalitat migratòria de la saboga condicionava la temporada de pesca amb madrava, que durava entre tres i quatre mesos: des de mitjans de març fins a finals de juny o principis de juliol. Aproximadament, els límits eren Sant Josep (19 de març) i Sant Cristòfol (10 de juliol).

Pel que fa a les dimensions, el pes normal de la saboga solia ser al voltant d'un quilo, tot i que podien arribar a assolir gairebé els tres.

L'AIXÀVOL (dit a Tivenys AIXAVO) era el mascle de la saboga. Solia arribar al riu abans que la femella i era molt difícil de diferenciar d'aquesta (només els més experts sabien fer-ho), si no és perquè tenia l'escata més petita. Mentre que els pescadors afirmen repetidament que eren més grossos que la saboga, i que pesaven entre dos quilos i dos quilos i mig, arreu de la bibliografia científica s'especifica el contrari, que el mascle és més petit que la femella. L'opinió dels informants coincideix totalment amb el que expressa Vergés en un article aparegut a La Zuda (31-5-1917):

Los aixavos diuen que si son los machos, com si diguessem, los marits de les sabogues, diferenciantse d'éstes en que solen se mes grossos, en que tenen les escates mes menudes i en que son mes bastos. (Vergés: 1917, 90)

Si bé totes les característiques mencionades fins aquí coincideixen amb el que assenyalen els textos específics, hi ha una part dels coneixements dels pescadors que no queda recollida en aquests textos: és perquè són pures invencions o visions deformades de la realitat? o és que realment els coneixements dels pescadors superen en alguns aspectes els dels biòlegs? Segurament hi ha una part de cadascuna de les dues circumstàncies. Per exemple, Benet ens diu

que el seu pare li explicava que la saboga que havia desovat es posava contracorrent i obria les ganyes; els ous que li quedaven enganxats, gràcies a aquesta protecció, eren els que arribaven a bon terme. De l'esmentat comportament no n'hem trobat constància enlloc i, per tant, ens queda pendent saber si respon a la realitat, si té només una base de cert o si és una confusió¹².

Malgrat l'abundància de sabogues en el passat, en aquests moments tenen una presència purament testimonial a l'Ebre: l'any 1995, per exemple, a Tivenys se'n va agafar dues en tota la temporada; el 1997, en canvi, se'n van pescar unes quantes més.

Al costat de la saboga existien altres peixos (i alguns encara existeixen) que han tingut, això sí, un menor interès pesquer i que passem a detallar a continuació.

La LLAMPRESA recorda una flauta perquè és llarga, semblant a una serp, i té un seguit de forats en línia recta prop del cap. N'existia una de petites dimensions, no gaire més gran que un dit, que s'adheria a altres peixos, gràcies a la seva boca, amb una gran quantitat de petites dentetes i que funcionava com una ventosa; llavors els anava xuclant la sang i debilitant-los. Quan s'enganxava a una saboga, es deia que aquesta estava "allampresada", s'havia quedat tota seca i no era considerada gens bona per a menjar.

Hi havia, en canvi, un altre tipus de llampresa, de dimensions molt superiors, que podia assolir els dos o tres quilos. Aquesta sí que era apreciada gastronòmicament, malgrat que hi havia qui li causava certa repugnància, motivada pel seu aspecte físic. Trobem referències del seu consum a l'Edat Mitjana: Matha d'Armanyach, duquesa de Girona (1373-1378), casada amb el primogènit de Pere IV d'Aragó, encarregava sovint llampreses a Tortosa, que després es menjava cuites al forn (Bayerri: 1935, 439).

Encara que els pescadors les consideren com dues espècies diferents, en realitat es tracta de la mateixa llampresa (*Petromyzon mari-*

¹² S'ha de reconèixer que aquesta afirmació no té massa lògica perquè, tal com constata Josep M. Querol, sembla gairebé impossible que la mateixa saboga que acaba de desovar, tingui temps de girar-se i aturar els ous que marxen empesos pel corrent.

nus), ja que a l'Ebre no n'existeix cap altre tipus: la llampresa petita que s'enganxa a la saboga és només una larva, però, amb el temps, arriba a assolir mides considerables.

Actualment, la llampresa es pot donar gairebé per extingida a l'Ebre; els pescadors de Tivenys asseguren que, com a mínim, fa set o vuit anys que no se'n captura cap.

La pesca de l'ESTURIÓ (*Acipenser sturio*) era una fet excepcional a causa, en part, d'una escassa presència, però més aviat pel fet que els arts utilitzats no eren els adequats per a aquest peix de dimensions tan grans. Si de cas, s'agafava amb la madrava, tot i que era tan potent que a vegades destrossava la xarxa i aconseguia escapar. El nostre informant que va pescar més temps, Benet, recorda haver-ne vist només quatre, un dels quals va pesar ni més ni menys que cent-vint quilos.

El seu comportament migratori és similar al de la saboga, és a dir, remunta el riu per a efectuar la reproducció. Els pescadors coincideixen absolutament amb la bibliografia a l'hora d'establir el període de migració: de març fins a juny.

Quant als hàbits alimentaris d'aquesta espècie, els informants van per bon camí però no ho acaben d'encertar: afirmen que recorren el fons fluvial "xuclant l'espuma de l'aigua"; és cert que s'arrosseguen i amb la seva boca en posició inferior van succionant, però no pas plàncton o microorganismes, sinó crustacis, mol·luscs, petits peixos...

Malgrat que els madravers de Tivenys no tenien gaire interès per la pesca d'aquest peix, sinó que més aviat els molestava que els trenqués la xarxa, recorden que, durant una temporada, van aparèixer per la zona uns russos en busca d'esturions i, més concretament, del seu caviar. Penjaven una colla d'hams de dimensions considerables en una corda que anava de costat a costat de riu; en aquest parany no hi havia esquer sinó que els esturions s'hi refregaven (sembla que els agrada refregar el dors contra allò que troben) i s'hi quedaven atrapats.

Igual que en el cas de la llampresa i la saboga, en tenim documentada la pesca a l'Edat Mitjana: Bayerri (1935, 435-436) torna a recollir el cas de Matha d'Armanyach, que "*prefería el esturión a todo otro pescado y que, para su gusto, no encontraba otro mejor que el de nuestra desembocadura del Ebro*".

Actualment, tant els pescadors com les fonts bibliogràfiques el donen per desaparegut a l'Ebre i, de fet, és considerat en perill d'extinció arreu del món, després d'una regressió constant al llarg del segle XX. D'acord amb Porres i Farnós (1999, 99), l'última captura d'un esturió adult a l'interior del riu Ebre va tenir lloc el 1960, precisament a l'alçada de Tivenys.

Un altre peix que també tenia bastant d'èxit, tot i que no tan apreciat com els anteriors, era el BARB (*Barbus barbus subsp. bocagei*). Ocasionalment, se'n podia agafar algun amb madrava però també es capturava amb altres arts, com el bertrol i el canyís. La seva alimentació és variada i, segons afirmen els pescadors, no té cap problema per menjar carronya (qualsevol animal mort que hi hagi al riu). La seva resistència fora de l'aigua pot arribar a ser considerable.

Com dèiem, el barb no era excessivament valorat gastronòmicament, però si s'agafava no es despreciava pas i, quan buidaven el canal, la gent anava a buscar els que hi havien quedat acumulats. A més, per als malalts era considerat més adequat que la saboga, més propera al peix blau. Avui en dia, en canvi, és un peix que abunda bastant i que no es valora gens: si és pescat per accident, es torna ràpidament a l'aigua.

I el mateix es pot aplicar a la LLISSA, dita a Tivenys LLISSAL (denominació que engloba conjuntament diverses espècies del gènere *Mugil*¹³), que ha passat de ser un dels peixos més valorats a un dels considerats més repugnants:

(...) lo llissal és lo peix més brut que hi ha (...) allí on hi ha porqueries

¹³ A la zona de Tivenys es troba principalment *Mugil cephalus* i *Liza ramada*.

està el llissal (...) Tonelades ompliries de llissal però no val res, no l'agarrarà ningú. Anys atràs si agarraves en lo peix, quan pescàvem en la madrava mateix, que s'embolicava algun llissalet en la malla (...) encara no estava dos minuts que estava fora, ja estava en les graelles, a vore (...) qui se'l minjava primer, saps? Era bo, i era apetitós, però ara, ara...! (Joan March, Tivenys, 4-3-1996)

També Bayerri (1935, 440) recull un testimoni històric del 1880 (*Noticiero Dertosense*, 5 de setembre) de com s'apreciava: *“Abunda extraordinariamente, haciéndose de él un gran consumo, por su poco precio y buena calidad”*.

És un peix que ve del mar i que ha passat, contràriament a la majoria d'espècies, de ser relativament escàs a convertir-se en una veritable plaga. Aquest fet, junt amb la seva alimentació (els pescadors afirmen que és carronyer) i la qualitat actual de la seva carn (hom diu que es nota el gust de l'aigua bruta i, de fet, sembla que freqüenta els ambients pol·luïts), fan que hagi esdevingut un dels peixos més menyspreats.

El LLOBARRO (*Dicentrarchus labrax*) ha experimentat un procés semblant al llissal, passant de ser escàs a ser relativament abundant; però, a diferència de l'anterior, actualment és força apreciat, no per al consum sinó de cara a la comercialització, fent-se passar sovint per llobarro capturat al mar. En canvi, per al consum propi, als pescadors no els fa gaire gràcia perquè consideren que, igual que el llissal, “plega” el gust de l'aigua contaminada.

Amb la madrava podien agafar-se alguns llobarros de petites dimensions (al voltant del quilo); no obstant això, és un peix que pot assolir pesos considerables:

Natros una vegada mo'n vam minjar un de llobarro que feia nou quilos i el van agafar los atres, lo van agafar Porres (...) Allavons la nostra pescatera, la tia Maca, lo va rifar. (Òscar Beltran, Tivenys, 12-3-96)

És un peix depredador que s'amaga en forats i racons esperant la seva víctima per a atacar-la; és per aquest motiu que s'agafa amb

esquer. Com la majoria de peixos mencionats fins aquí, puja des del mar però no a desovar, ja que efectua la reproducció a l'aigua salada; segons els pescadors, sol entrar al riu quan comencen a escalfar-se les aigües continentals.

La TRUITA (*Salmo trutta*) s'agafava en comptades ocasions, només quan una riuada les arrossegava des d'algun afluent de l'Ebre, com el Segre o el Matarranya. Amb la construcció dels pantans, s'eliminen les riuades i també les truites. Era un peix enormement apreciat, fins i tot hi ha qui afirma que era més bo que la saboga.

Les ANGUILLES (*Anguilla anguilla*) es pescaven gairebé exclusivament amb emborinada, art que descriurem més endavant. És un peix catàdrom, és a dir, que realitza el procés invers a la saboga o l'esturió (peixos anàdroms): abandona el riu en direcció al mar per a reproduir-se i se'n va, ni més ni menys, que fins al mar dels Sargassos, al sud de les illes Bermudes (enfrent de la costa est dels Estats Units). Els pescadors no arriben a aquest grau de precisió però sí que assenyalen la llunyania del seu destí:

(...) baixen a desovar al mar i no sé si se n'anava cap allà al mar de l'Índia o no sé on a desovar (...) (Guillermo Benito, Tivenys, 20-2-96)

Com en la gran majoria de casos, ens trobem davant d'una espècie que ha experimentat una disminució dràstica en les darreres dècades, motivada per la contaminació de les aigües, per la construcció de preses que impedeixen la seva migració i també per la sobrepesca.

La MADRILLA (*Chondrostoma toxostoma subsp. miegii*) és un peix bastant petit (fa uns vint centímetres) i es concentra a les zones d'aigua morta, ja que fuig del corrent. No cal dir tampoc que en aquests moments ja no se'n troben. Es pescava amb salabrets de malla petita quan creixia el riu:

(...) un munt de gent del poble en lo salabret a buscar madrilles i se

n'agafaven, no moltes (...) però qui s'agafava un quilet, qui se n'agafava dos... I les madrilles pos anaven buscadetes, eren bones. (Josep Piñol, Tivenys, 28-2-1996)

Abandonem la llista de peixos considerats comestibles¹⁴ per a ocupar-nos ara de les espècies repoblades, que han anat proliferant, acompanyades de la desaparició de la fauna autòctona; totes elles són menyspreades per la població de la zona. Des de començaments de segle s'han deixat anar en diverses conques catalanes diferents espècies; algunes d'elles ja eren a l'Ebre quan els pescadors estaven actius però altres s'han introduït amb posterioritat. Fernández, Porres i Farnós (1999, 123) xifren en divuit el nombre d'espècies introduïdes a l'Ebre que s'hi troben en aquests moments, les quals representen més de la meitat de les que habiten al riu. Essent peixos que interessin poc, els coneixements que tenen els pescadors sobre ells són molt inferiors en comparació als que hem estat descrivint fins ara.

Sembla que la veritable TENCA (*Tinca tinca*) no existeix a les aigües de Tivenys i allò que els pescadors anomenen així correspon en realitat a *Cyprinus carpio*¹⁵.

El LUCI (*Esox lucius*), dit aquí "LÚCIO" o "LLÚCIO", introduït a l'estat espanyol des del 1949, és encara més rebutjat que la tenca. Els motius que argumenten els pescadors per a menysprear-lo són ben diversos:

OB: Però és que repoblen coses que no valen res.

SB: Lo lúcio és una porqueria. Dolent, oh!

OB: Però dolent del tot, dolent del tot.

SB: Ne va afagar Sep en lo nostre salabre dos, de grossos, per allí dalt, anaven pare i fill i el van portar aquí (...) Van portar dos talls, una cosa així [de mida gran] i un ou...

¹⁴ Tots els peixos enumerats fins aquí, a excepció de la truita, ja són mencionats per Despuig (1975, 149-150) al segle XVI com a presents a l'Ebre.

¹⁵ De totes maneres, aquesta teoria, defensada per Demestre i altres (1977, 180) referint-se al delta de l'Ebre, no és acceptada per tots els experts. Josep M. Querol afirma que la veritable tenca, que va ser introduïda aigües amunt, hauria pogut arribar perfectament al curs inferior del riu.

OB: Sí, allavons tot és panxa, són los ous molt grossos.

SB: No en vam poder menjar.

JM: És un animal de rampinya.

OB: I quan se tallen, allavons tot..., tot queden les ales del tall, saps? És una cosa que ja de vista, ja no val i allavons al paladar menos encara. I allavons pesen una barbaritat de quilos, eh? Aquell que va portar era set o vuit quilos lo menos, lo més gros, i l'atre cinc o sis. (Òscar Beltran, Savador Beltran i Josep Mauri, Tivenys, 12-3-96)

L'opinió dels pescadors respecte a la PERCA (*Micropterus salmoides*), el LUCI-PERCA (*Stizostedion lucioperca*) i la CARPA (*Carassius carassius*) és exactament la mateixa.

Però el major menyspreu per part de la població autòctona se l'emporta el SILUR (*Silurus glanis*), dit aquí "SIRULO", que va ser introduït de forma il·legal durant els anys 1979-80 a l'embassament de Mequinensa. En els darrers temps s'ha anat expandint riu avall i ja se n'han capturat de dimensions molt considerables, rondant els cent quilos. El seu aspecte físic, bastant repugnant (semblant a un rap, amb una boca enorme, antenes i la pell llefiscosa) és un dels motius que fa que la gent no el valori gens; els pescadors esportius, en canvi, es desplacen fins a l'Ebre per a pescar-lo. La seva qualitat de depredador i el fet que s'expandeixi tan ràpidament han creat una mena d'alarma al seu voltant; hi ha qui afirma que podria atacar a algú que estigués banyant-se o pescant dins el riu, però la realitat és que, de moment, no se n'ha donat cap cas.

Aquí acabem l'exposició d'aquest conjunt de rics i, a vegades, sorprenents coneixements¹⁶ que posseeixen els pescadors sobre les espècies que es troben al riu. Són uns coneixements, ja ho hem vist, que es troben abocats, inevitablement, a l'extinció, perquè, al cap i a la fi, la pesca va desaparèixer fa molts anys i la mateixa riquesa

¹⁶ S'ha d'admetre, però, que a vegades els pescadors van prou desencaminats; hi ha qui afirma, per exemple, que la saboga desova al mar o que les anguiles van d'un mar a l'altre per dins dels rius. No obstant això, aquests errors semblen més personals (mai hem recollit una afirmació així en més d'un informant) que no pas generals.

ictiològica està disminuint o, si més no, patint una important transformació (unes espècies en desplacen unes altres). És, doncs, la història d'una decadència.

Es tracta d'una realitat expressada de forma molt diferent de com l'expressen els científics. De fet, la visió de l'entorn (no només dels peixos, sinó també del medi físic en general) i la mateixa forma d'interpretar, ordenar i classificar la realitat són tan complexes com la mateixa realitat. Per exemple, l'atribució de qualitats humanes als peixos és força freqüent: la saboga és "tonta" perquè no té la facilitat de moviments d'altres espècies, o alguns peixos són savis perquè són capaços d'escapar-se dels depredadors.

La interpretació de la realitat per part de l'home és inevitable i universal perquè qualsevol informant ens presenta la seua "visió" dels fets. Però en el nostre cas el fenomen encara s'accentua: no es pot negar que la dialèctica naturalesa-cultura és aquí més present que en altres parcel·les socials, ja que el contacte entre ambdues bandes també és més fort. Les paraules potser són més grolleres que les dels erudits, però la idea és la mateixa: que els comportaments dels animals resulten sorprenentment previsibles i lògics als ulls humans.

Los animals també són savis, eh? a la seua manera, lo que natros no..., natros no els entenem, com ells no mos entenen a natros. (Josep Piñol, Tivenys, 11-3-96)

LA XARXA I LA BARCA DE PESCA

Les madraves requerien unes xarxes enormes, compostes per diverses peces, que després s'ajuntaven i es canviaven periòdicament. La xarxa de les madraves de dalt, que feia uns dos-cents metres d'ample per vuit o nou d'alçada, era bastant més gran que la de la madrava de baix.

La part de dalt portava una colla de suros enganxats a la corda i

la de sota ploms, de manera que la xarxa formava una paret vertical que abastava gairebé tot el riu. Les peces dels extrems eren rematades per una barra de fusta; la corda de dalt i la de baix convergien en una de sola a una certa distància d'aquestes barres. La malla era poc espessa: quatre malles feien vint centímetres, és a dir, cada forat era de cinc centímetres; així s'evitava que les captures fossin exemplars massa petits i s'aconseguia que el pes de la xarxa no fos excessiu per al seu maneig.

A la madrava de Benet, cadascun dels socis tenia unes quantes xarxes (entre quatre i vuit) i cada setmana en portava una de diferent; el dia del canvi era dissabte o dilluns:

Cada setmana. Empleàvem..., a vegades que a temporades empleàvem lo dissabte, perquè el domenge pues sempre hi havia més venda, perquè no se n'anessen [les sabogues], perquè hi havien forats. I si no, ho fèiem en dilluns, saps? sempre. Però a la setmana fora. Perquè allavons (...) hi havien peces que tenien valor, eren bones, i hi havien peces que no valien tant. La peça que no valia tant (...), lo propietari d'aquella peça pues tant s'estimava però la que era bona pues ja se li tenia aquell respecte. (Òscar Beltran, Tivenys, 12-3-1996)

A la madrava de Porres, el sistema de canvi era el mateix, però, com que no hi havia socis, ell era el propietari de totes les peces.

Així doncs, periòdicament es desmuntava la xarxa i es tornava a muntar amb peces diferents. Aquest canvi es realitzava per a poder reparar amb calma els desperfectes que s'havien produït en la malla i per a evitar que les peces, que eren de cànem, es fessin malbé.

El cànem és un material que es podreix molt fàcilment; per això la xarxa, que s'havia passat tota la setmana en remull i plegada dins de la barca sense arribar a eixugar-se, s'estenia a la platja i es deixava assecar bé. Per on més aviat es podria era pels nusos, que es tornaven negres i, només que s'estirés una mica el fil amb la mà, ja es trencaven. Les cordes que ajuntaven les peces, fetes d'espart, també s'havien de deixar assecar, perquè igualment es podien fer

malbé. Idèntic problema tenien els pescadors fluvials del Guadalquivir, que deixaven eixugar els arts estesos a terra o bé en el vaixell mateix (Agudo: 1991, 114).

La madrava la constituïen entre set i nou peces; segons com els semblava, als extrems no hi posaven xarxa perquè les sabogues tendien a anar cap al mig i, a més, les vores quedaven una gran part del temps en sec. Algunes d'aquestes peces tenien una denominació precisa: el cóp era la del mig i després venia el voltant de cóp (una a cada costat: voltant de dalt i voltant de baix); les xarxes dels extrems eren les claveres. Les que quedaven enmig simplement s'anomenaven per l'ordinal que els corresponia: la tercera i la quarta. No totes les peces esmentades tenien la mateixa mida, sinó que variaven en funció de la seva posició; com més cap a fora anaven, més curtes eren. El cóp era la xarxa més alta, perquè quedava al mig del riu (s'havia d'evitar que els peixos s'escapessin) i la més resistent, perquè actuava com de bossa.

(...) com que la madrava feia de bossa pos hi havia cóp (lo cóp era la bossa), voltant de cóp, allavons la tercera, la quarta i la clavera, i ja està. (...) Vatos no ho enteneu això però natros les teníem totes..., totes ja sabíem lo que era. I cada peça tenia la seua llargària, i l'havia de tindre. Que alguna vegada..., hi havia vegades que hi havia qui dia: "Pujaré la clavera" (la clavera era la que anava rasant a la vora de l'aigua; aquella no calia que fos gaire alta, encara que fos curta és igual) (...) I portaven una madrava, me cagon, que hagués servit per a cóp: "Home, per l'amor de Déu!". (Josep Piñol, Tivenys, 28-2-1996)

Per tal que es conservés millor el cànem, anualment s'havia de tenyir amb carrotxa (escorça de pi). Aquesta carrotxa l'anaven a buscar a una fàbrica de pells que hi havia a Xerta (allí la utilitzaven per a adobar), la bullien amb aigua i posaven la xarxa dins d'un cossi gran junt amb aquest líquid. La pràctica del tint amb l'objectiu d'aconseguir una millor conservació de la xarxa ha estat universal; la diferència radica en la substància utilitzada. A l'Ebre, al Guadalqui-

vir (Agudo: 1991, 86) i al Mediterrani en general feien servir escorça de pi; els pescadors de Michoacán (Pacífic mexicà) utilitzaven arrel de *candelilla* o mangle roig, i els de la llacuna de Tamialma (Mèxic) ni més ni menys que sang de bestiar.

En el passat, eren els mateixos pescadors els qui, a base de moltíssima paciència, es feien les xarxes. El cànem el compraven en forma de madeixes d'una lliura, a un preu poc assequible:

Ma mare a vegades la faena era per a n'ella per a anar a comprar una lliura de fil. Sí, home, valia, en aquell temps potser fer una madrava, com a dir per a molt, potser no valia més que dos-centes peles però és que dos-centes peles allavons, ara són més de dos-centes mil de peles. Més de dos-centes mil valdria ara una peça. (Josep Piñol, Tivenys, 11-3-96)

El fil utilitzat per a pescar provenia de la fàbrica Fabra Coats; els informants recorden que aquesta empresa tenia la seu a Barcelona, concretament a l'edifici de la Pedrera, i allí hi van anar alguna vegada a buscar fil.

Les eines emprades en la realització de les peces eren simplement una agulla (com la que utilitzen els pescadors marins per a remendar¹⁷) i també una mida (rectangle de fusta per a uniformitzar les malles i actuar de punt de suport en la confecció dels nusos de la

Detall de la mida.

Confecció de la xarxa. Fotografies de Miquel Àngel Ruiz.

¹⁷ Conscients que es tracta d'un castellanisme, hem optat per mantenir el verb "remendar" quan significa "adobar les xarxes". És la forma que utilitzaven els pescadors de la zona, i l'única que permet una construcció absoluta sense induir a confusió.

xarxa); aquest darrer és exactament el mateix instrument que els pescadors del Guadalquivir anomenen “*mallero*” (Agudo, 1991: 50).

Era una feina molt i molt entretinguda: una persona podia invertir tot un any, treballant a les nits vora el foc, per a fer una sola peça de madrava. Per això aviat es van buscar solucions alternatives, com ara comprar xarxes de segona mà als expescadors de Xerta, que havien plegat de pescar durant el primer quart del segle XX, però que encara les conservaven a les golfes. Eren peces molt velles, perquè quan les van adquirir algunes ja tenien gairebé cent anys; i les pròpies xarxes (ja ningú se’n feia de noves) es van anar deteriorant fins que va arribar un moment que, per més que es remendessin, ja eren inservibles.

De fet, les peces s’aprofitaven molt: tots els pescadors sabien remendar (amb més o menys gràcia) i ells mateixos o, si de cas, alguna dona de la seva família, reparaven els forats que a causa de l’ús diari es feien a la malla. Resulta destacable el fet que, si bé a les societats de mariners són les dones les que s’encarreguen d’aquesta tasca, aquí són els homes que, aprofitant el temps lliure entre vol i vol, penjaven la xarxa als àlbers i anaven remendant. De totes maneres, els pescadors més vells es resistien a fer-ho i delegaven aquesta feina en les seves esposes i filles; no sabem si això és degut al fet que antigament eren les dones les que se n’encarregaven o si, simplement, era una qüestió personal. En el cas dels pescadors del Guadalquivir la situació coincideix: ells mateixos es remendaven les

Reparació de la xarxa. Fotografies de Miquel Àngel Ruiz.

xarxes, però, contràriament al que succeix aquí, la confecció de la peça era cosa de dones (Agudo: 1991, 42 i 95).

Per a remendar s'utilitzaven les mateixes eines que en la confecció de la xarxa: l'agulla i la mida. S'havia de començar per allò que tècnicament els pescadors anomenaven "un tres" (nus on només conflueixen tres fils diferents) i des d'allí s'anava treballant fins a tancar el forat.

Gairebé a les acaballes de la pesca, els pescadors es van trobar amb les xarxes tan deteriorades que ja no donaven per a més. Llavors es va introduir la xarxa de niló, que no es feia a mà sinó que es comprava feta a Tarragona o a Barcelona: només calia tallar les peces a mida i després ajuntar-les. Això va suposar una inversió considerable i, per tant, una pèrdua de rendibilitat de la pesca. Tenia el grandíssim avantatge que no calia assecar la xarxa ni patir perquè no es podrís i, per tant, ja no s'havia de fer el canvi setmanal; l'únic inconvenient, segons ens diuen els pescadors, és que, a l'hora de pescar, el niló atreïa més les brosses que el cànem.

Aquest canvi en el material es produeix simultàniament arreu, cap allà als anys 60. José Pascual Fernández (1991, 280) constata la substitució de les fibres vegetals (cànem i cotó) per niló entre els pescadors canaris, precisament en aquesta època; i exactament el mateix podem dir per als pescadors fluvials del Guadalquivir (Agudo: 1991, 43).

L'altre element imprescindible en el procés de pesca, junt amb les xarxes, era la barca. Les madraves de dalt utilitzaven una muleta, d'estructura semblant al llaüt però en petit: uns set metres de llargada per uns dos d'amplada. La barca de la madrava de baix era diferent: l'havien comprada a l'Ampolla de segona mà i era molt més petita ("Allò era un bres!" –diu un dels pescadors en to burleta).

Generalment, a les barques se'ls posava un nom, igual que fan els mariners amb els seus vaixells. A la de la madrava de Porres, quan Berta va començar a pescar, el pare li va posar el nom d'aquesta en senyal de reconeixement per la seva feina.

La muleta funcionava a base de remes; era impossible la motorització perquè, en determinats moments del procés de pesca, havia d'anar per la vora del riu, gairebé tocant en sec, cosa que les hèlices del motor no haurien permès.

Com que era de fusta, requeria unes tasques de manteniment. Un cop s'acabava la temporada de pesca, es retirava de la vora del riu perquè les crescudes i baixades, és a dir, l'alternança de sec i d'humit, no la perjudiquessin. L'any següent, quan es tornava a posar a l'aigua, s'havia de reparar si tenia algun petit desperfecte, s'hi posava estopa i s'enquitranava. Després se submergia a l'aigua durant dos o tres dies, per tal que les fustes es dilatessin i desapareguessin les petites esclatxes que hi podia haver. Un cop acabat aquest procés, que coincidia amb el que es du a terme amb les embarcacions que circulen pel mar, la barca ja estava llesta per a ser utilitzada.

En general, els pescadors no s'encarregaven de la reparació de la barca més enllà de posar algun pedaç. Les feines de poca importància les podia fer algú de Tivenys o de Xerta, però cada uns quants anys la reparació havia de ser més important; llavors resultava imprescindible recórrer als serveis d'un calafat. Aquests calafats eren els mateixos que s'encarregaven de la construcció dels mítics llaüts:

Aquí de calafat hi havia pos algun xapucet que n'arreglava; ficar un pedaç no costava molt i el ficaven. Però arreglar una barca ben axurada i ben arregladeta havia de ser un calafat que es dia, que era l'ofici. A Tortosa n'hi havia un o dos i allà dalt a Miravet n'hi havia un. (Josep Piñol, Tivenys, 28-2-96)

L'any abans de plegar de pescar, va baixar un calafat de Miravet que va fer una gran reparació a la barca de la madrava de Benet, a la qual va canviar tot el costellam. Hi va treballar uns quinze dies, durant els quals menjava a casa del mateix Benet. L'esmentada barca l'havien comprada entre tots els socis¹⁸; quan van abandonar la pesca es va quedar al riu, es va anar deteriorant i, finalment, l'ai-

¹⁸ A les madraves formades per socis la barca, igual que les xarxes, era propietat comuna. A la madrava de Porres, ell era l'únic propietari de la barca.

gua se la va emportar. En canvi, el germà de Berta encara conserva la barca que utilitzava la madrava del seu pare per a pescar.

Com a anècdota, destaquem que la penúltima barca de la madrava de Benet va quedar abandonada al riu durant la Guerra Civil, facilitant que una riuada se l'endugués; la van trobar molt feta malbé prop d'Aldover, però encara la van poder arreglar.

EL PROCÉS DE PESCA AMB MADRAVA

La xarxa, que anava plegada dins de la muleta, era llançada per un pescador; aquesta tasca s'anomenava "tirar el fil". Dins la barca també hi anaven una o dues persones que remaven i la conduïen des de la platja fins gairebé a l'altra banda del riu.

Arribada la muleta a una determinada distància, s'havia de tancar la xarxa, és a dir, anar baixant novament en direcció a la platja; aquesta distància la marcava un senyal, una cordeta de metre o metre i mig lligada a l'escàlem (estaca fixada a la barca, on s'hi subjecta el rem); quan la xarxa que s'anava tirant arribava a aquella corda, es començava a fer girar la barca. Segons el nivell del riu, l'esmentat senyal s'havia de posar una mica més amunt o una mica més avall, per tal que no faltés xarxa a l'hora de completar el tomb; aquesta operació, bastant delicada, requeria un cert grau de coneixement i de càlcul per part de qui la realitzava:

Si ficaves lo senyal (...) que calaves massa madrava primer, allavons te'n feia falta per a sortir. I com hi havia tanta madrava los de fora no podien aguantar (...) i de l'altra part de riu a d'esta ja no arribaves. "Me cagon dena, que no arribarem! -dèiem- Vinga! Remem fort! No arribarem!" I ja s'acabava la corda i salta de la muleta i a aguantar com podies. (Josep Piñol, Tivenys, 14-2-96)

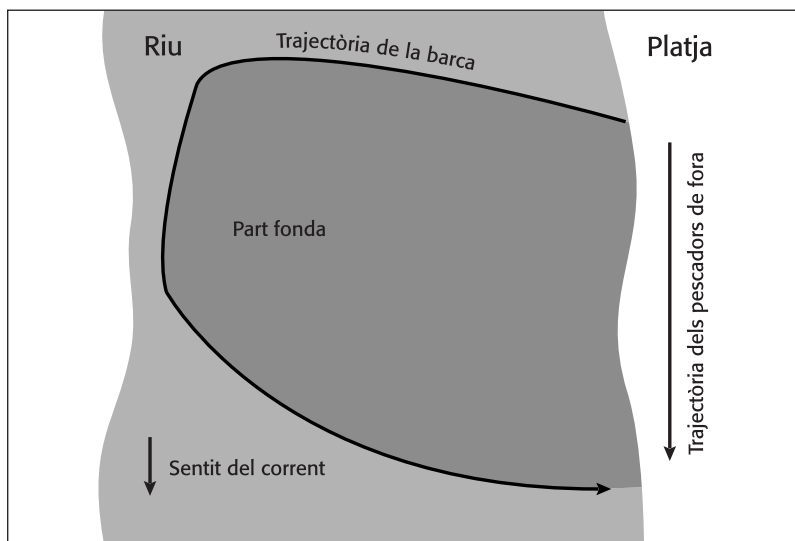
En total, l'itinerari descrit per la muleta comprenia uns vuit-cents metres.

Quan la barca arribava a la vora, els pescadors que hi anaven lligaven la corda a una estaca de fusta d'olivera clavada a terra i es dirigien a ajudar els seus companys, que, mentrestant, havien anat baixant per la platja, estirant l'altre cap de la corda. La xarxa quedava formant una ferradura en el mateix sentit que el corrent, de forma que les sabogues restaven totes allí acumulades i s'anaven extraient. Per últim, es plegava la xarxa, es carregava altre cop dins la muleta i ja es podia tornar a començar.

Amb el temps, com que a la zona de pesca el riu baixa amb menys força, disminueix el nombre de persones requerides en aquest procés: amb dues persones que estirin des de la vora (en lloc de quatre o cinc) i una que remi (en lloc de dues) n'hi ha prou.

Malgrat que pugui semblar una tècnica de pesca ben peculiar (certament té la seva particularitat), no és exclusiva de la zona, sinó que formes semblants es troben en altres llocs. Agudo (1991, 237-239) recull un tipus de pesca fluvial per a capturar esturions al Gua-

Itinerari descrit per la barca i els pescadors de la vora

Benet tirant el fil. Al fons, els pescadors estiren l'altre cap de la xarxa des de la platja.

Traient les brosses de la xarxa.

Estirant la xarxa des de la vora. Acompanya als pescadors un parent de Barcelona. S'observen clarament els ploms i els suros enganxats a les cordes.

Aquestes tres fotografies han estat cedides per Josep Piñol (Benet).

dalquivir, ja desaparegut, anomenat "pesca con reje", amb un sistema gairebé idèntic: uns pescadors estiren la xarxa des de la vora i el vaixell va encerclant les captures. Aquest mateix autor parla de la "lavada", art de pesca molt semblant a l'anterior, documentat ja el 1512 i que fa molts anys que va desaparèixer (Agudo: 1991, 242-243). Fins i tot al mar trobem una tècnica similar, també ja bastant oblidada: el "chinchorro" canari, consistent a calar una xarxa des d'una barca; l'esmentada xarxa és estirada des de la vora quan ho diu el mirador, que observa el moviment dels peixos a través d'una caixa amb el fons de vidre (Pascual Fernández: 1991, 277-280).

Tornant al nostre cas, el procés de pesca descrit, que s'anomenava "tirada" o "vol", venia a costar una hora i, si les captures havien estat més aviat escasses, es descansava mitja hora. A la banda de dalt, com que eren dues madraves a repartir-se els recursos, s'establien torns: una tirada uns, una tirada els altres. Així doncs, entre vol i vol els pescadors disposaven, aproximadament, d'una hora i mitja per a dedicar-se a altres feines (la majoria d'ells eren pagesos) o, més rarament, per a descansar. Joan March, de la madrava de Benet, aprofitava per a anar fins a Tivenys a vendre les sabogues capturades.

Era una feina rutinària que s'anava repetint durant tot el dia, amb l'objectiu de fer com més tirades millor. Es començava molt i molt aviat al matí, segons a qui li tocava fer la primera tirada (cada dia tocava a una madrava diferent); a vegades, si els pescadors creien que les captures serien abundants, anaven cap allà a la una de la matinada a fer un vol¹⁹. La jornada de treball era molt llarga; es podien fer deu o dotze vols en un dia:

Home, mo n'anàvem a les quatre del dematí, o a les cinc o a les sis, és igual, i arribàvem de nit, a l'estiu arribàvem de nit a casa, a les set o les vuit (...) pos cada hora o cada hora i quart ne fees una [de tirada], mira. Tenies deu o dotze hores de dia més que menos per a treballar. (Joan March, Tivenys, 4-3-1996)

I el treball era força monòton:

Sempre era el mateix, igual que una nòria que no para de voltar, pos allò era el mateix: tirar la red, treure el peix, ficar-la dalt la barca, tornaves a anar a tirar la red, anar traient lo peix, la vegada que en treies per la vegada que no en treies. (Joan March, Tivenys, 4-3-1996)

Mentre durava la temporada de pesca (de març a juliol), el treball era intens. Al llarg de la jornada, això sí, es descansava una estona per dinar i fer la migdiada, a la mateixa platja. I, naturalment, no hi havia dia de descans setmanal sinó que es pescava sense inte-

¹⁹ Els pescadors tenen la creença, no sabem si fundada o no, que a la nit s'agafaven més sabogues.

rrupció de dilluns a diumenge, cosa que, evidentment, no feia gaire gràcia als més joves. Salvador ens explica com els diumenges a la tarda el substituïa el seu pare perquè ell tingués una estona lliure; i Joan March comenta que, quan encara no havia entrat a la madrava, l'obligaven a anar els diumenges a pescar al lloc del seu germà, per tal que aquest fes festa. Més endavant, però, ja van optar per plegar els dies festius al migdia; llavors els quedava la tarda lliure.

L'afany de benefici era tan gran que els empenyia a aprofitar tant com podien el temps per a intentar maximitzar també les captures, i això no només pel que fa a la jornada de treball sinó igualment per a la temporada de pesca:

A mitan març [començaven a pescar], normalment a mitan març perquè no mos aguantàvem. Quan se començava a fer..., quan senties dir "A l'Assut han agafat una saboga", ja només pensaves en peixcar perquè mos feia goig i al mateix temps pos mos guanyàvem lo jornalet, mos guanyàvem una bona vida. (Josep Piñol, Tivenys, 28-2-1996)

El mateix succeïa al final de temporada: no es plegava de cop, sinó que s'anava fent alguna tirada esporàdica fins que ja no es pescava ni una saboga.

La magnitud de les captures era enormement fluctuant, tot i que amb una clara tendència decreixent al llarg del temps, de la qual ja ens n'ocuparem més endavant amb major atenció.

Hi havia vegades que no se'n treia cap, i hi havia vegades que se'n treien cinquanta i vegades que se'n treien vint; hi havia vegades que passava de quatre-centes o cinc-centes, depèn. (Joan March, Tivenys, 4-3-1996)

La màxima captura que recorden els pescadors de la madrava de Benet és haver passat de mil quilos en dues tirades²⁰. No obstant això, tirades més o menys aïllades de cinc i sis-centes sabogues, semblen haver estat prou freqüents.

La monotonia quotidiana només es trencava per aquestes captu-

²⁰ Hem de tenir en compte que la mitjana de pes d'una saboga és d'un quilo.

res excepcionals o per algun esdeveniment peculiar, com ara la pesca d'un esturió. Tots els pescadors recorden un per un els pocs esturions que s'havien capturat mentre ells estaven a la madrava. En uns casos tenien dimensions modestes, com un que feia quaranta-cinc quilos, però el rècord el va representar un de centvint, del qual se'n van extreure ni més ni menys que trenta quilos d'ous (caviar). I no només era un esdeveniment considerat excepcional pels mateixos pescadors sinó que tot el poble en participava:

Jo recordo quan vaig fer la comunió, aquest noi el Carrasco van agafar un esturió aquell dia (...) Allà anava tot el poble a vore'l perquè n'agafaven un al cap de vint, i van dir: "Hem agafat un esturió!" I anàvem jo i una altra, encabat, i estàvem allà dalt i sentíem com tocaven a missa. Ai! Naltros corrent per aquí avall perquè tocaven a missa i ens havíem de vestir per la comunió. I el tenien fora de l'aigua lligat, el lligaven i la gent l'anaven a vore. (Maria Borràs, Tivenys, 21-3-1996)

Realment, es tractava d'un fet tan remarcable que fins i tot, unes dècades abans, havia merescut la seva inclusió com a notícia a la premsa local:

Además de las alosas, suelen pescarse en el Ebro, algunos esturiones, en la presente temporada.

Este año se han pescado dos, que pesaban varias arrobas cada uno en las playas de Tivenys, habiéndolos extraído, las almadrabas que allí se dedican á la pesca de alosas ó sabogas. (Diario de Tortosa, 20-6-1900)

A la madrava de baix, malgrat que el procés de pesca en si era idèntic, poca cosa del que hem dit fins aquí es pot extrapolar. Com ja hem comentat, només era possible pescar a determinades hores del dia, quan hi havia platja; a vegades hi anaven a la tarda, altres vegades molt aviat al matí, segons com els semblava i segons com estava el riu. Les captures eren menors; en general, la pesca per a ells era una cosa més secundària i es feien menys tirades:

Ja no tornàvem segons com. A lo millor si se n'agafava, se n'agafaven allò que, al fer la tirada ne traguesses vuit o deu o dotze: "Va, fem-ne un atre! Pos fem-ne un atre". Que a lo millor només se'n treien una o dos o tres, quantes vegades: "Na-mon? Na-mon". (Joan Curto, Tivenys, 22-3-96)

DISTRIBUCIÓ, COMERCIALIZACIÓ I CONSUM DEL PEIX

La pesca va arribar a ser per a moltes famílies, sobretot en èpoques de fortes crisis econòmiques, una activitat principal per a la seva subsistència. A Tivenys la intensitat de l'explotació del medi fluvial, a l'època que nosaltres estudiem, va influir directament sobre la distribució i la comercialització; van existir dos camins per a la distribució i per a la venda del peix –segons la quantitat de les captures–: un d'intern i un altre d'extern.

Quan hi havia poca producció²¹ es distribuïa principalment a Tivenys i a pobles dels voltants com Xerta, Bitem i Benifallet. Els encarregats de la venda al poble eren les dones dels pescadors, alguns pescadors de madrava (Joan March i Òscar Beltran) i les peixateres (tia Maca), que esperaven, pacientment, les captures a la platja. La venda es realitzava a les peixateries, a la plaça del poble en petites paradetes o en forma de venda ambulant pels carrers; normalment, s'utilitzaven les relacions informals per a la comercialització. Eren els mateixos pescadors els que realitzaven el transport, carregant-se els sacs al coll o a l'esquena, per un camí veïnal fins al distribuïdor de Xerta:

(...) passàvem per un camí veïnal que no era carretera, (...) que era una dreuera i les portàvem natros a Xerta, les portàvem pues al coll, mig quilòmetre o una miqueta més i era la faena que feia més mal a gust perquè normalment, si et ficaves vint quilos o vint-i-cinc de sabogues a l'es-

²¹ La producció va anar en descens a causa, principalment, de la disminució de les sabogues; aquest fet es va anar manifestant cada cop de forma més evident, notant-se especialment a partir dels anys 1950-1955. La dècada de màxima esplendor de captures (per a l'època que ens ocupa) correspondria, doncs, als anys 40.

quena, una atapia a l'atra, una atapia a l'atra i feien..., desprenien un suc. Aquell suc te caia per aquí detràs de les cames i, escolta, allò a mi em feia uns fàstics que feia por. (Josep Piñol, Tivenys, 11-3-1996)

Quan les captures eren abundants (primeres dècades del segle XX i cap allà als anys 1940-1950), es distribuïen en un territori més ampli: Tortosa, Gandesa, Corbera, Horta de Sant Joan, Miravet i, fins i tot, segons els informants, al Baix Aragó. En aquest cas, la madrava de Benet, tenia un distribuïdor a Xerta (Guilla) que s'encarregava de la comercialització i que, personalment, anava a un pont que hi havia sobre el canal, anomenat Titoi, a buscar la producció diària. Fins cap allà als anys 50, el transport es realitzava en carro i posteriorment va passar a fer-se en camió; en contraposició, els de la madrava de Porres s'encarregaven de transportar ells mateixos les sabogues en la barca (muleta) fins a Xerta. La distribució a Tivenys i als pobles de més a prop es feia a peu, en ruc, en carro, en bicicleta i, alguns anys després, fins i tot en moto (com a la madrava de Porres, posant una caixa al davant i dues darrere). Amb freqüència, trobem petits distribuïdors i venedors ocasionals del poble, generalment jornalers sense feina, que utilitzen les seves bicicletes o motocicletes de petites cilindrades per al transport d'una o dues caixes.

Gràcies a la premsa local sabem que, a principis del segle XX, les sabogues que es pescaven a la zona de Xerta-Tivenys, junt amb les procedents de la desembocadura del riu, eren venudes al mercat de Tortosa:

Han hecho su aparición en nuestro Mercado público, las primeras alosas, rico pescado que se extrae de las aguas del Ebro, y que empieza todas las temporadas, vendiéndose á precios elevados. En los cercanos pueblos, de Cherta y Tivenys, ésta industria produce beneficios á algunas familias. (Diario de Tortosa, 2-4-1904)

Fins i tot se'ns especifica el preu, gens menyspreable, que es pagava per aquest peix:

Anteayer se cogieron considerable número de alosas en el Azud de Cherta, haciendo buen negocio los pescadores de dicha población y los de Tivenys, pues se vendieron á 12 ptas. la arroba. (Diario de Tortosa, 28-5-1902)

Per a la seva distribució i comercialització, les espècies, principalment les sabogues, eren col·locades en unes caixes de fusta: amb el cap a dalt, perfectament ordenades i planes, i amb un pessic de sal a la ganya; així és conservaven més vermelles i més boniques. Posteriorment es tapava la caixa amb draps i amb una fusta. En principi, adaptaven les seves captures a la venda diària i, si la pesca havia estat abundosa, es podia guardar d'un dia per l'altre. Però, encara que el procediment de col·locació del peix a les caixes es realitzava meticulosament, la conservació era precària. Es mantenia bé només amb gel o amb alguns invents enginyosos (per exemple, Porres va construir una cambra dins de la muntanya al seu hort), perquè hem de tenir en compte que els anys als quals ens referim no hi havia cambres frigorífiques.

El consum de peix en aquestes contrades era significatiu durant la temporada: “No te'n fartaves”²². Com ja hem anunciat, la saboga era l'espècie apreciada per excel·lència²³. Bayerri i Bertoméu (1935, 449) ja ens diu:

De la prestancia, calidades y méritos de la saboga se han escrito casi increíbles ponderaciones ditirámicas. Con decir que ha logrado fama universal, se está dicho todo. A ello contribuyó, más que ningún otro medio, la propaganda del propio Cervantes. Suya es la afirmación de que “en el Ebro se pescan las mejores sabogas del mundo”.

A l'Edat Mitjana hi ha nombroses referències sobre el lloc que ocupa la saboga a les taules de totes les classes socials tortosines i,

²² Els pescadors insisteixen en aquesta expressió, “no te'n fartaves”, encara que ells en solien menjar només els primers dies de pesca. Portaven sempre al damunt l'olor a peix, que no es podien treure fins que finalitzava la temporada, motiu pel qual acabaven avorrint la saboga.

²³ Desconeixem si la saboga era tan valorada (construcció que arriba a la idealització d'aquesta espècie) per les grans quantitats capturades o pel seu gust exquisit, com ens refereixen molts pescadors.

fins i tot, en el menú dels àpats reials de la Casa d'Aragó (Bayerri: 1935, 453)²⁴. Continuant amb les referències extretes de Bayerri (1935, 447), a mitjan segle XIX, el *Diccionari de la Llengua Catalana* (ed. Salvat) explicitava que les millors eren precisament les que es pescaven a Tivenys, aigües amunt de Tortosa.

Concretament, a Tivenys la saboga tenia gran importància en tota la gastronomia ritual: àpats dels diumenges, comunions, bodes, festes, reunions familiars, etc. La saboga estava present com un invitat molt especial: "La saboga era la festa: era la festa" (Josep Piñol, Tivenys, 25-4-1996).

La saboga està inclosa dins del peixos considerats blaus, i, per tant, té moltes espines filiformes que neixen de les principals, però que s'eliminen fàcilment segons la preparació. La preferida era la que es pescava abans de desovar, quan era curta i grossa, perquè, quan estava seca i prima, no era tan "gustosa" (segons els pescadors). Es menjava tot (el cap, la cua, els ous...) i es cuinava de moltes maneres: saboga a les brases amb all, julivert i oli; saboga fregida i rostida; en suc, que s'havia de preparar d'avui per demà; ous de la saboga en suc; conserves de saboga amb oli d'oliva per a l'hivern.

El plat per als diumenges i les festes importants del poble era la saboga, que acompanyava un primer plat d'arròs amb conill:

I quan los crios feien la comunió, pos una cassola de conill en arròs. Anàvem a buscar unes sabogues (...) per fregir-les i, apa, era el dinar. (Maria Borràs, Tivenys, 21-3-1996)

La saboga a la filosa és la recepta més antiga i clàssica de Tortosa (Bayerri: 1935, 451). El procediment culinari és el següent:

Limpia y entera la saboga, se coge una caña gruesa, de un metro de longitud, y se hiende o abre en forma de cruz, a manera de una rueca (filosa); se sujeta con ella la cabeza y se ata el extremo abierto. Se clavan en el suelo dos estacas, en

²⁴ De com n'era d'apreciada i consumida la saboga des del temps dels romans, en dóna tot tipus de detalls Pastor i Lluís (1916, 108-109) a *La Zuda*.

forma de horquillas que han de sostener la filosa con la saboga, y debajo se coloca fuego vivo y mejor brasal. Antes se majan en un mortero de piedra ajos, perejil, sal, pimienta, zumo de limón y aceite, y con una cuchara de madera se va rociando la saboga mientras se hace dar vueltas a este rústico asador. Cuando está dorada la saboga se retira, se coge por la cola y se sacude sobre una fuente o plato grande y queda en la mano la espina dorsal con el resto a ella adheridas.” Monner (Correo de Tortosa, 29-5-1922)²⁵.

A part de la saboga, també es cuinaven altres espècies: madrilles rostides amb all i julivert; llobarro al forn amb patates i cobert de sal; barb amb sal i pebre, deixat a la nevera fins el dia següent i després fregit; petxines fregides amb arròs, que s’escaldaven per obrir-les; etc.

La forma de cuinar la saboga i d’altres espècies fluvials a la zona de Tortosa, i l’alimentació en si, és un reflex d’una part de la cultura. Per una banda, en la pràctica totalitat de les societats, menjar és una activitat social, en tant que sovint implica compartir àpats; a més, la gastronomia es constitueix en un element més dels trets identificatius d’una cultura. Per altra banda, les activitats econòmiques de la zona a la qual ens referim (en aquest cas, la pesca fluvial) i, en general, les opcions que ofereix l’entorn, han de quedar reflectides en la gastronomia típica de la zona.

L’OFICI DE PESCADOR: APRENENTATGE I DIVISIÓ DEL TREBALL

La majoria d’estudis antropològics sobre les societats pesqueres posen de manifest que el parentiu és l’eix sobre el qual s’organitza el reclutament en els vaixells perquè, de fet, moltes tripulacions es constitueixen a l’entorn d’un nucli familiar (Pascual Fernández: 1991, 202). Però també hi ha altres estudis que remarquen la importància de l’amistat i de les xarxes socials (parentiu fictici) en el reclutament de la força de treball en les nostres societats. Gene-

²⁵ Citat per Bayerri (1935, 452).

ralment, en aquestes comunitats pesqueres el reclutament es realitza en un marc més aviat informal, on el costum i la tradició són les normes que regulen les relacions de treball dels pescadors. Seguint el concepte de Sánchez Fernández (1992, 68), podem considerar que la composició de la unitat de producció entre els pescadors de Tivenys és mixta, incloent parents, amics i coneguts en el cas de la madrava de Benet i de Porres, mentre que la madrava de Guillermo (madrava de baix) estava totalment formada per amics i coneguts. És a dir, el reclutament de la mà d'obra pesquera es realitzava a través dels llaços personals, basats en el parentiu, l'amistat i el veïnatge.

En conseqüència, es pot parlar de dues vies de reclutament i aprenentatge de l'ofici en les madraves:

Reclutament familiar: caràcter tradicional i hereditari de la pesca. Consistia en un aprenentatge pràctic, des de la infantesa, de l'ofici dels pares i dels avis. Aquest aprenentatge es realitzava gradualment, començant primer per feines més senzilles (netejar el peix, ajudar amb els arts, col·laborar en el procés...) fins a arribar a les més complexes, desenvolupades només pels que esdevindrien un dia patrons (i que implicaven un coneixement de la zona de pesca, dels cicles migratoris de les espècies, del muntatge de la xarxa...). Molts dels pescadors, a causa d'aquest estil de vida, no van poder anar a l'escola o hi van anar poc durant la temporada de pesca.

Aquest aprenentatge podia venir per línia de parentiu consanguini, és a dir, per filiació: de pares a fills, com és el cas de Benet i d'alguns dels anomenats "pescadors vells" de principis de segle (tio Evaristo i tio Coco); o bé per matrimoni o per afinitat, com és el cas de Josep Mauri, que va entrar a treballar a la madrava pel seu sogre, igual que el sogre d'aquest.

Reclutament d'amics i coneguts: caràcter adquirit. Aquest sistema dóna continuïtat a l'anterior, reclutant amics, veïns i coneguts del poble, entre els quals es manté un coneixement personal íntim i profund que implica confiança i reciprocitat, tant en les relacions

personals fora de la madrava com dins. A més, els nouvinguts, generalment perquè tenien la residència o l'hort molt a prop del riu, acostumaven a tenir-ne un coneixement força important: “Casibé vaig néixer al riu” (Salvador Beltran, Tivenys, 4-3-1996).

Pel que fa a l'aprenentatge de l'ofici, el coneixement de pesca era transmès mitjançant l'experiència de veure sovint els pescadors realitzant les seves tasques. I després, quan entraven a formar part de la madrava, se seguia el mateix procediment que en el grup anterior: aprenentatge pas a pas. L'edat del reclutament no era sempre la mateixa: els nouvinguts podien ser adolescents de catorze o quinze anys, joves de vint o vint-i-un i, en alguns casos, podien arribar-hi després del matrimoni.

L'ofici és adquirit a la madrava de Porres i a la de Guillermo. En els inicis, la madrava de Porres estava formada per dos fundadors (ell i el pare de Joan March), però aquest primer constituí més tard la seva pròpia unitat de producció per culpa d'uns desacords importants amb l'altre soci. La nova madrava, malgrat tot, estava formada en part seguint l'altre model: fills i filla (coincidint la unitat de producció amb la unitat domèstica) i dos veïns assalariats. En el cas de la madrava de baix, tots eren amics o veïns.

En canvi, la madrava de Benet era mixta, ja que, al costat del reclutament familiar, hi trobem els germans Beltran, que representen un bon exemple del segon model (eren dos nois que tenien l'hort a prop del riu i que havien anat a veure pescar des de petits).

A les madraves no hi havia una especialització precisa ni una distribució de rols en funció de la posició ocupada respecte a la propietat dels mitjans de treball emprats en les tasques de pesca, igual que succeeix en el cas del Baix Guadalquivir, estudiat per Juan Agudo Torrico (1991, 108):

En principio, todos los pescadores realizaban cualquier función, ocupados en una u otra tarea. La única distribución primaria posible de establecer, proviene del esfuerzo que hay que realizar: a los más endebles (por ejemplo los niños) les deja-

ban los trabajos menos penosos (...) Por el contrario los trabajos más duros eran considerados el del canonero, en el arrastre de las artes de sabogares y sabalares, y el de los remeros en el barco, tanto con la cuchara como en los lances corridos en los que debían ser arrastradas las redes anteriormente citadas.

Eren necessàries dues persones a la barca o, fins i tot, tres en altres èpoques: una o dues per a remar (el patró) i l'altra per a tirar el fil; normalment, aquesta segona tasca era realitzada per una persona petita i prima, o per un nen o adolescent. I tres, quatre, o cinc persones eren requerides per a estirar la xarxa des de fora del riu. Isabel González Turmo ens explica el mateix procediment en el Baix Guadalquivir (1992, 122):

(...) un filet d'encerclament semblable au volant, quoique plus fin et moins haut, au maniement duquel ils étaient bien préparés en raison de leur expérience maritime. L'un des deux ou trois hommes qui formaient habituellement l'équipage devait rester près de la rive, immergé jusqu'à la taille (...), tandis que ses compagnons ramaient jusqu'à ce que les poissons pénétrèrent dans le filet.

Aquesta no especialització justifica la construcció ideològica igualitarista entre els membres de la madrava, com s'esdevé amb la figura del soci en el cas de la madrava de Benet i de baix (seguidament s'explicarà amb més detall).

Només es troba un cert grau d'especialització en les tasques desenvolupades pel "jefe" (patró) i altres tasques que no anaven directament relacionades amb el procés de pesca (el "llistero", el tresorer, i el "ranxero" o cuiner).

El "jefe", és a dir, el patró, era l'encarregat de dirigir tot el procés de pesca, a més de muntar la xarxa, comprar i tenir cura dels arts de pesca. Segons els mateixos pescadors, tenia més responsabilitats que els altres.

Aquesta figura està ben delimitada a la madrava de Benet i a la de Porres. Normalment, els dos tenien una funció concreta dins la barca: remar. A la madrava de baix no hi ha "jefe", segons els informants²⁶.

El “llistero” i el tresorer (caixer). Eren les persones que cada nit comptaven els guanys i repartien els beneficis en parts iguals per a tots els socis de la madrava. Només quan era poca la recaptació, es repartia al dia següent: “es feia a la nit, pos el llistero, sinó, anava carregat de duros” (Josep Piñol, Tivenys, 25-4-1996).

El venedor donava els diners al tresorer (a la madrava de Benet era Òscar Beltran) i el “llistero”, anomenat així ja que portava una llibreta amb els comptes (a la madrava de Benet era Josep Mauri), apuntava la quantitat perquè tot fos correcte en acabar el dia. Aquesta tasca era heretada de les madraves dels vells pescadors de principis de segle, i, per tant, es mantenia la tradició.

A la madrava de Porres i a la de baix la tasca era ben diferent. A la primera ell mateix la realitzava, i a la segona eren les dones, ja que elles eren les encarregades sempre de vendre el producte: eren venedores, “llisteres” i tresoreres.

El “ranxero” o cuiner. S’encarregava de preparar el dinar i de comprar els ingredients que es necessitaven per a l’elaboració dels àpats. Es dinava a la platja, al costat de la barraca. Aquesta persona no era reclutada pels seus coneixements culinaris, sinó com un membre més de la madrava. Se li assignava la tasca a dit, encara que moltes vegades coincidia amb els pescadors més vells. De fet, trobem queixes dels dinars cuinats per aquests últims: “Ja només estava avesat a fer pataques bullides i fesols en sal i oli” (Josep Piñol, Tivenys, 28-2-1996).

El “ranxero” de la madrava de Benet era un vell pescador, el sogre de Josep Mauri. Quan es volia celebrar alguna cosa o s’acordava de fer una paella o un estofat, era Benet l’encarregat de cui-

Benet, el patró de la madrava que porta el seu mateix nom, remant a la muleta. Fotografia cedida per ell mateix.

²⁶ La informació obtinguda de la madrava es va recollir principalment a través de les entrevistes realitzades a l’esposa de Guillermo. Pot ser que aquesta informació relativa al patró s’hagi confós amb la ideologia igualitària de què parlàvem anteriorment; la nostra conjectura prové dels dos casos anteriors del mateix poble i d’altres bibliogràfics amb els quals ho hem pogut comparar.

nar; segons els pescadors, era un gran “ranxero”. A la madrava de Porres, el “ranxero” era ell mateix o un dels assalariats. En canvi, a la madrava de baix no existeix aquest personatge, sinó que, en trobar-se la zona de pesca més a prop del poble, anaven a dinar a casa; a més, tampoc solien passar-se el dia sencer pescant.

La distinció més important que podem establir dins la força de treball de la madrava és l’oposició que existeix entre el soci i el llogat, ja que és la que realment marca un estatus diferent dins el grup.

Els “socios” o socis eren aquelles persones que havien participat de forma igualitària en la compra de les peces de la xarxa i del material de pesca. En conseqüència, tenien els mateixos drets i deures, tant en la producció com en els beneficis; els informants coincideixen a dir: “tot era de tots (...), tots érem amos (...), ningú manava més que l’altre” (Salvador Beltran, Òscar Beltran i Josep Mauri, Tivenys, 12-3-1996).

Encara que existeix una divisió tècnica que queda reflectida en la figura del patró, aquesta no influeix en la percepció de l’igualitarisme per part del pescadors. L’esmentada ideologia igualitarista estava present a la madrava de Benet i a la de baix (només en podien formar part essent socis), però no en el cas de la de Porres, ja que, en estar constituïda per la unitat familiar i dos llogats, la relació de subordinació envers el cap de família i propietari dels arts era més evident.

Així doncs, la força de treball, majoritàriament, es correspon amb la figura del soci: habitualment els socis són els pescadors, encara que en algunes ocasions puntuals apareixen els “llogats”.

Els “llogats” eren els pescadors assalariats: el seu sou no es corresponia amb els repartiments igualitaris dels beneficis, sinó que era estipulat pel soci al qual substituïa o per altres socis de la madrava. Normalment, el “llogat” ocupava el lloc del soci en un moment puntual en què aquest, pel motiu que fos, no podia anar a pescar i, naturalment, era contractat i pagat per aquest soci; això és el que succeïa a la madrava de Benet i a la de baix.

Un recurs utilitzat a fi de rendibilitzar els guanys del soci absent era la utilització de la força de treball familiar (ajut extraordinari i esporàdic): la dona, els fills, els germans, etc.; així s'evitava de perdre part dels beneficis que anaven a parar al llogat. Es dóna, per exemple, amb els germans Beltran (Salvador i Òscar), amb alguns pares i fills (Benet i Joan March abans que es dediquessin a la pesca com a ofici) o amb germanes i esposes (cas de la dona de Benet).

En contraposició, a la madrava de Porres aquest mecanisme de substitució de la força de treball no era puntual, sinó que –com acabem de veure– estava constituïda bàsicament per una explotació familiar (Porres, fills i filla) i dos llogats. A la vegada, quan el fill gran va deixar l'explotació, va entrar a formar-ne part la filla petita. En aquest cas, la unitat de producció es correspon amb la unitat domèstica, la qual cosa estalvia recursos humans i augmenta els beneficis; trobem com, fins i tot, la mare i el fill gran s'ocupen de la venda del producte. Però, com assenyala Juan Agudo Torrico referint-se al Baix Guadalquivir (1991, 22):

El sistema de explotación familiar en el que el padre era el dueño de los medios de trabajo (barco y artes de pesca) y los hijos le ayudaban como “compañeros”, procurando concentrar todos los recursos en el propio grupo doméstico, acentuaba las relaciones de dependencia de los hijos-compañeros hacia el padre, pero también planteaba dificultades económicas que suponían la creación de un nuevo grupo doméstico, cuando los hijos se casaban, y consecuentemente había que dividir los beneficios.

En les societats pesqueres les dones participen excepcionalment en les activitats productives, bé per falta d'homes en moments crítics, com va ser el de la Guerra Civil, o bé per necessitats extremes ajudant els homes de la família i evitant així de contractar els anomenats llogats. A Tivenys, aquest mecanisme és utilitzat a la madrava de Benet en els últims anys de pesca, quan quedaven dos socis: la seva esposa va pescar tres o quatre anys aproximadament.

En el món de la pesca, en aquests casos extrems, l'ajut de la dona

freqüentment anava associat amb la participació activa dels nens. En el nostre cas, però, no sembla que les dades registrades confirmin aquesta pràctica, encara que no ho podríem assegurar amb absoluta certesa: el treball infantil en les madraves anava lligat amb les explotacions familiars directament (fills i filla de Porres), i amb el caràcter tradicional i hereditari de l'aprenentatge de l'ofici (Benet i Jaume March).

La carència de recursos econòmics, la desproporció entre l'esforç utilitzat i els beneficis obtinguts, i la inseguretat inherent al propi ofici tant per causes naturals (condicions climàtiques i presència única estacional de la saboga) com alienes a la pròpia naturalesa (contaminació i dependència d'un mercat) incidien en la compatibilitat de les tasques pesqueres amb les tasques agrícoles. És important deixar clar que, a Tivenys, hem de parlar de complementarietat del treball agrícola amb el pesquer, tenint en compte que el procés regressiu que sofreix la pesca en les últimes dècades relega aquesta activitat a un paper cada cop més secundari. La descripció de la pesca a les aigües interiors mexicanes (Argueta, Cuello i Carlíque, 1986) i en el camp de Níjar ens corrobora també aquesta estratègia de complementarietat:

En la economía nijareña, la pesca (...) era una actividad complementaria con la agricultura y la ganadería y, en tanto que tal, formaba parte del abanico de recursos de los que disponían las familias con pequeños e insuficientes patrimonios. (Provansal i Molina: 1991 355).

En el nostre estudi s'ha d'assenyalar que la temporada de pesca (de març a juliol) delimitava completament el calendari de feina. Les persones entrevistades eren pescadors durant aquests mesos i pagesos tot l'any. Una variable significativa, i en molts casos indispensable per a la continuïtat de la pesca (almenys des dels anys 30 fins els últims anys de la seva existència), era la proximitat del riu a l'explotació agrícola, és a dir, de la platja on es pescava amb l'hort

en el qual es conreava. Per exemple, els membres de les madraves de Porres i Benet, quan no els corresponia el seu torn de tirada, anaven a l'hort a aprofitar el temps.

A banda de l'agricultura, trobem també altres feines i/o oficis relacionats amb la pesca. La principal és, com ja hem comentat, la mateixa venda de la producció a càrrec de persones relacionades directament amb els pescadors (pescadors com Òscar Beltran i Joan March, la dona de Benet i el fill gran de Porres) i a càrrec de persones relacionades amb la comercialització i la distribució (les peixateres i els distribuïdors). En el moment de màxima esplendor de les madraves en aquest segle (segons els nostre criteri, els anys 40 i principis dels 50) es podien comptar entre tres i quatre peixateres al poble, a les quals hem d'afegir les dones dels pescadors. A més, les esposes compatibilitzaven la venda del peix amb les tasques de ser mestresses de casa i pageses.

VIDA COMUNITÀRIA DE LES MADRAVES

Relacions dins la mateixa madrava

Anteriorment ja s'ha fet referència a la manera com es repartia la producció. Els "socios" ho feien tot a parts iguals, tant per les captures com pels beneficis; també la compra d'eines complementàries seguia el mateix procediment. Es conservava fins aquell temps la forma tradicional d'anar "a les parts", un costum en la forma de remunerar el treball, compartit amb molts altres llocs on es practicava l'activitat pesquera i heretat d'un temps passat.

Més concretament, a la madrava de Benet existia un sistema de repartiment de les captures i de les aportacions vàries (ingredients del menjar i l'ampolla d'oli), que consistia a regular-les mitjançant un sorteig. Es realitzava quan ja no quedaven prou peixos per repartir a parts iguals per a tots, o quan es pescava algun peix extraordinari: llobarro, barb, esturió... El procés era el següent: tots els pes-

cadors estaven numerats (els números es feien amb paperets i pedres) i el primer peix era per al pescador que tenia el número u, el segon peix per al número dos, i així successivament fins a completar la volta; llavors es tornava a començar. Amb l'ampolla d'oli (oli elaborat a les pròpies explotacions agrícoles) passava el mateix: el pescador amb el número u la portava el primer dia de pesca i, quan s'acabava, el número dos se'n feia càrrec. En definitiva, segons els pescadors, aquest repartiment era igualitari i just per a tots. Els ingredients per als àpats, en canvi, es portaven entre tots de l'hort o es compraven segons les necessitats.

Quant a la rendibilitat de les madraves, era "alta" segons l'opinió dels pescadors. Resulta difícil de mesurar aquesta expressió, però hem de tenir en compte que parlem d'una època de preguerra, de guerra i de postguerra:

De la peixquera no es va fer ningú ric (...), viure una miqueta millor perquè quan la postguerra, principalment, que era quan se va peixcar molt, pues hi havia molta misèria. (Josep Piñol, Tivenys, 11-3-1996)

La pesca va ajudar a sobreviure i a viure en moments de crisi econòmica. En els anys 50 i 60 comença, progressivament, el procés de decadència de la pesca a Tivenys. La rendibilitat cada vegada és menor, i aquest fet se suma a d'altres factors que influeixen en la desaparició d'aquesta activitat: contaminació, desaparició d'algunes espècies i també el canvi en la percepció de les necessitats considerades bàsiques. Els pescadors prefereixen anar a jornal i ja no tindrà justificació la desproporció entre l'esforç invertit i els beneficis obtinguts.

Com hem vist repetidament, a la unitat pesquera, els guanys es repartien entre els socis, que corresponien a vegades amb el cap de família; però, en la unitat domèstica, el salari era administrat per la dona o la mare del soci. Aquesta situació es donava a la madrava de Benet i a la de Porres, tot i que no a la de baix, perquè, com que eren les dones les encarregades de vendre el peix, elles mateixes feien els repartiments i no existia aquest traspàs de diners. En canvi,

en les altres dues madraves, mentre es realitzava la transacció, el pescador “se’n quedava una part”: es posaven d’acord tots, i així les dones no en tenien coneixement. Res menys lluny de la realitat, ja

(...) I et guardaves deu pessetes per a..., per a anar al bar, m’entens? Perquè en aquells temps pos..., i més ben dit, pues, los nostres vells ja ho feien això de l’estraperlet. Ja ho feien i se ho dien:

- Què us pareix, quant mos podem quedar avui?
- Quedem-nos deu pessetes. (Josep Piñol, Tivenys, 28-2-1996)

I llavors les dones :

- Xica, quant te va donar anit?
- Oi, pues me va donar (...) vint duros.
- Ah, pues sí, a mi també. (Josep Piñol, Tivenys, 28-2-1996)

En aquesta estratègia hi havia un acord implícit; era un conveni entre els pescadors, però també entre les dones i les mares. Així, els marits i els fills no demanaven res per a les seves despeses durant la temporada de pesca, ni tampoc moltes vegades a l’hivern, quan la collita era dolenta. Els madravers ens expliquen la funció d’aquesta reserva:

Ja se sabia el sistema, los vells devien de tindre per a beure i fumar, que no pensaven en res més, i els jóvens perquè eren jóvens allavons i també, escolta, els jóvens també necessiten diners. (Salvador Beltran, Tivenys, 4-3-1996)

Hi ha una solidaritat latent entre els pescadors de la mateixa madrava. Però, a part de ser potenciada per una mentalitat grupal resultant de l’especificitat de l’ofici comú i de la pertinença a una madrava concreta –els quals donaven a l’individu una identitat davant els altres–, aquesta és potenciada també directament pel coneixement íntim i personal, que implicava una confiança i reciprocitat, en les relacions personals tant dins com fora de la madrava. Aquesta confiança –com ja s’ha esmentat en l’apartat anterior–

es dóna per un reclutament familiar, d'amics, de veïns i de coneguts, que evita els possibles conflictes socials.

Les relacions personals que uneixen els diversos membres dificulten la consciència de conflicte (Cucó: 1981); però quan apareix el conflicte entre alguns pescadors afecta, a més de l'aspecte laboral, també directament les seves relacions personals, com per exemple en el cas de Porres i del pare de Joan March. L'últim, a conseqüència d'una disputa, deixa de treballar amb Porres i es trasllada a l'altra madrava (fins i tot van deixar de parlar-se).

Normalment no trobem competència entre els pescadors de la mateixa madrava, atesa la ideologia igualitarista o les relacions de poder de les explotacions domèstiques. Malgrat tot, la solidaritat i la companyonia existent dins el grup no estava exempta de "baralles", encara que no són comparables al conflicte abans esmentat, sinó que provenen del dia a dia de qualsevol interacció social:

Home, també es barallaven, era igual que un matrimoni. (Salvador Beltran, Tivenys, 4-3-1996)

Mos ho passàvem tres mesos bé (...) però bé del tot. Allò que mos barallàvem tots los segons del dia però com més nos barallàvem, més amics érem. (Òscar Beltran, Tivenys, 12-3-1996)

Moltes d'aquestes baralles eren degudes a les diferències generacionals entre els pescadors, entre els considerats vells pescadors i els més joves. En les "bromes" (així les denominen els informants) realitzades pels primers als segons, moltes vegades hi trobem els rituals d'iniciació i acceptació al nou grup. No obstant això, algunes resultaven massa "pesades", cosa que provocava discussions diverses: "era un tira i afliuxa". També es realitzaven burles i bromes a persones que no estaven directament relacionades amb la madrava, sinó, per exemple, amb la comercialització i distribució, com les peixateres; llavors l'eix conductual ja no era generacional sinó de gènere, i les protagonitzaven els vells pescadors. Però, en contrapartida,

els joves i altres persones no relacionades amb la pesca trobaven fascinadores les històries explicades pel vells; aquestes explicacions donaven ambient al lleure dels pescadors, fos a l'hora dels àpats o entre tirada i tirada.

En el descans s'aprofitava per a dinar, per a dormir o per a preparar els arts de pesca i reparar les xarxes. Com ja s'ha esmentat a l'apartat anterior, el menjar és, essencialment, una activitat social. Els dinars eren el temps de descans per excel·lència, i permetien desenvolupar tot allò explicat en les últimes línies. Les dues madraves de dalt dinaven a la platja, on tenien una barraca amb tots els estris de cuina; allí es protegien moltes vegades de les hores més fortes de sol:

Mos feem una barraqueta, entremig de dos o tres aubes, (...) ficàvem dos barres així [vertical], i allavontes ficàvem canyes al damunt i allí teníem un receret. Allí mos feem lo dinar. (Josep Piñol, Tivenys, 14-2-1996)

Les relacions personals entre els pescadors, en moltes ocasions, es consoliden mitjançant diferents rituals durant els dinars (celebracions personals d'algun pescador) o grupals (amb motiu d'una bona pesca, per exemple). En aquests casos s'encomanaven llagostins, gambes, sípia..., o bé un conill i una gallina que es cuinaven en arròs; però cap àpat acabava fins que no estava feta l'olla de cafè i es treia la botella d'anís (col·locada dins el ribell perquè es mantingués fresca). Al dinar seguia el moment de fer la migdiada, sota l'ombra d'un arbre o sota la barraca.

Coincidint amb el final de la temporada de pesca, cap allà als anys 60 del segle XIX, els pescadors de Tivenys celebraven una gran festa a l'ermita de la Mare de Déu del Carme i després se n'anaven a dinar a l'Assut (Vergés: 1993 [1909], 93). Suposem, doncs, que aquesta santa era la seva patrona, però fa tants anys que es va extingir la pràctica religiosa, que ja ningú la recorda. De fet, preguntant

Barraca de la madrava de Benet. Fotografia cedida per ell mateix.

Indumentària dels pescadors.
Fotografia cedida per Josep
Piñol (Benet).

als informants si tenien algun patró a similitud dels pescadors marins, només un ens va respondre que li semblava haver-ho sentit explicar als més vells, tot i que era incapaç de recordar de quin sant es tractava.

Per a realitzar les tasques corresponents al procés de pesca, el pescador utilitzava la roba més vella que tenia: “la més dolenta i esquingada que tenia (...) teníem que estar tot el dia a l’aigua mullats” (Josep Piñol, Tivenys, 14-2-1996). Segons ells, quan algú s’apropava a la platja, la seva percepció era de llàstima:

Quan treia el cap algú que mos veen per allí, pos los feem més aviat llàstima, los feem llàstima. Però clar, amb la roba més dolenta que tenies, te n’anaves a pescar. (Joan March, Tivenys, 4-3-1996)

Relacions amb altres madraves

Les relacions existents amb altres madraves tenien a veure, majoritàriament, amb el repartiment d’uns mateixos recursos i la competència per aquests. A primera vista, sembla existir una mena de conveni pel qual el mar i els rius, a semblança d’altres recursos naturals (com,

per exemple, el bosc per a la recol·lecció i per a la caça), són una propietat lliure i accessible a totes les persones sense cap restricció.

Però ja veurem com la realitat presenta matisos i excepcions, i el mateix riu Ebre ens ofereix diversos exemples de privatització del seu ús. Ja hem constatat al principi del llibre que precisament els drets de pesca sobre la zona que ens ocupa, històricament, estaven limitats als propietaris dels molins de l'Assut; aquests drets, però, es van anar oblidant amb el temps i avui dia ja ningú els recorda. De totes maneres, encara actualment existeix propietat privada sobre els recursos i sobre l'espai que ocupen les aigües dolces pel que fa a la pesca d'albufera al delta de l'Ebre (Andreu: 1992, 22-23); malgrat que en aquests moments la titularitat del territori es reparteix entre l'estat i una sèrie de particulars, el dret de pesca pertany a la confraria de Sant Pere. I és que a Europa en general, tal com assenyalava Pascual Fernández (1991, 181), els drets de pesca havien estat en el passat privatitzats amb freqüència, sobretot per a les aigües interiors.

El règim de drets de propietat sobre els recursos pot ser de quatre tipus: lliure accés, propietat comunal, propietat privada i propietat estatal (Berkes i Farvar: 1989; Galván: 1990²⁷). En contra d'una confusió molt generalitzada, el lliure accés no és exactament el mateix que la propietat comunal, ja que aquesta darrera implica una institució social que "especifica" els drets d'entrada i d'exclusió dels béns a través d'acords consuetudinaris o legals (Pascual Fernández: 1991, 182 i Sánchez Fernández: 1992, 81). La comunitat pesquera estudiada de Tivenys formaria part d'aquest segon grup (propietat comunal), on hi ha acords, normes i convencions socials que defineixen les interaccions de la gent amb els recursos i els drets d'accés i d'explotació dels mateixos; no obstant, a diferència d'altres casos en què les normes són implícites (sistema legal), en el nostre cas hem de parlar de normes informals, de pactes acordats entre els mateixos usuaris. De totes maneres, ja veurem més enda-

²⁷ Citats per Pascual Fernández (1991, 182).

vant –quan ens ocupem de la relació dels pescadors amb les institucions oficials– com hi ha vegades que interfereixen en aquest model elements del darrer tipus de propietat mencionada, la propietat estatal.

Després de l'estudi de diverses societats (marines, però amb elements extrapolables a l'espai fluvial) s'arriba a la conclusió que les àrees de pesca no són sempre recursos de lliure accés, sinó que s'han desenvolupat formes de restringir-ne i regular-ne l'accés. Així doncs, els espais de pesca es poden considerar generalment espais socials²⁸, cosa que tindrem ocasió de veure repetidament en el cas de la pesca amb madrava; i és que el sistema de relacions socials influeix en la forma i en el grau en què el grup humà utilitza el seu entorn. Mitjançant els drets de propietat, la comunitat controla l'explotació dels territoris de pesca a la vegada que limita l'entrada d'usuaris aliens.

D'acord amb Sánchez Fernández (1992: 80), els recursos comunals comparteixen dues característiques: són sostraïbles per tots i el control del seu accés és molt difícil. Són sostraïbles perquè qualsevol usuari pot utilitzar-los en detriment de la capacitat d'explotació d'altres persones; per aquest motiu, el seu aprofitament pot ser causa de divergències entre la racionalitat col·lectiva i la individual, centrada en el propi interès.

Per a evitar els conflictes derivats de l'explotació d'uns recursos compartits, els pescadors de Tivenys havien desenvolupat un sistema de normes, no gaire complex, que regulava la relació dels pescadors de les diferents madraves entre si i amb el seu entorn immediat. Per exemple, les dues madraves de la platja de dalt (la de Benet i la de Porres) es posaven d'acord a l'hora de fer les tirades, ja que compartien el mateix espai. La primera tirada, un dia la feia una madrava i al dia següent l'altra. El grup al qual li tocava començar es llevava molt aviat (fins i tot a la una del matí) i feia una o més

²⁸ Sánchez Fernández (1992: 81-84) exposa una llarga llista d'estudis sobre societats de pescadors per tal d'argumentar aquesta conclusió.

tirades abans que arribés l'altra barca a l'hora estipulada. Llavors descansaven o aprofitaven per a anar a l'hort (entre tirada i tirada passava més d'una hora) mentre l'altra madrava pescava. Algunes vegades havien arribat a treballar entre setze i divuit hores, però, quan van baixar les captures, van acordar de pescar un dia cadascuna.

Aquestes regles limiten i restringeixen el comportament competitiu i abusiú; el consens és comparable al que demostren els pescadors de Cudillero a Astúries (Sánchez Fernández: 1992). Però hem de deixar clar que, en la pràctica, no es dona sempre amb la mateixa exemplaritat, sinó que apareixen diferents conflictes socials per culpa de no respectar els acords.

La competitivitat generada dins el riu –suposem que més gran en el passat, quan hi havia un nombre més elevat de madraves i de pescadors– es produïa, a l'època que nosaltres estudiem, entre les dues madraves que compartien la platja de dalt, el mateix recurs. Amb l'altra madrava la competitivitat es generava possiblement en la venda i la comercialització del peix.

Tal com expliquen els pescadors, hi havia vegades que entre les dues madraves se sentien crits fins a Tortosa:

Allavons cada dia la primera tirada tocava en un, (...) perquè era la tirada millor que hi havia, perquè estaven tranquil·letes de tota la nit i hi havia moltes vegades que quan natros anàvem a fer la tirada ja mos hi havien anat ells antes, a la una del matí o a mitja nit. I vam ser sempre amics però vam tindre discrepància. (Josep Piñol, Tivenys, 11-3-1996)

La competència existeix des dels inicis de la creació de la madrava de Porres; abans, és possible que la competència fos amb les altres, ja desaparegudes en el moment de l'estudi. La madrava de Porres, de creació recent a l'igual que la de baix²⁹, són percebudes com a competidores dels recursos considerats com a propis per la

²⁹El motiu de la formació de la madrava de Porres i de la de baix és la comprovació de la rendibilitat de la pesca en un moment de crisi econòmica (després de la Guerra Civil espanyola).

El cosí de Barcelona de Benet (al darrere) va venir a fotografiar el procés de pesca i a participar-hi. Fotografia cedida per Josep Piñol (Benet).

madrava de Benet. Encara que la propietat comunal impedeix la prohibició de la pesca a nivell formal, en la pràctica l'acceptació no és tan ràpida com es voldria: les reticències a la intrusió en el propi espai sempre van existir. La competència no només apareix en aquest àmbit, sinó que també es constata en relació al volum de captures diàries de cada madrava.

Tots aquests fets provocaven en el dia a dia una evident manca de col·laboració entre les dues madraves i una gran competitivitat.

Dins d'aquest ambient apareix un apartat folklòric de burles i d'acudits referits a l'altra madrava. També es feien "bromes" en relació a pescadors que utilitzaven altres arts de pesca.

De totes maneres, els pescadors, malgrat les rivalitats i la competència dins de la feina, gràcies a les interaccions socials, dins el poble vivien una notable solidaritat, potenciada per una mentalitat grupal i pel coneixement personal. En la madrava es crea, per tant, una identitat pròpia com a col·lectiu.

VALORACIÓ DEL PROPÍ TREBALL I PERCEPCIONS SIMBÒLIQUES DEL MEDI FLUVIAL

La valoració del propi treball per part dels pescadors comporta l'e-laboració ideològica positiva del treball desenvolupat. Aquesta no és una particularitat dels pescadors de Tivenys, sinó que també s'esdevé, per exemple, en el cas dels pescadors marítics de Cudillero:

El concepto de trabajo adquiere un significado positivo en el sistema ideológico de los pescadores de Cudillero; éstos idealizan la imagen del hombre laborioso ya que la intensificación del esfuerzo permite afrontar condiciones ambientales y sociales desfavorables. La resistencia y fortaleza ante la adversidad, la severidad y dureza en el trabajo, el coraje y la valentía en la acción son valores tenidos en alta

estima social. (...) El ideal del trabajo y del esfuerzo satisface el amor propio del pescador. (Sánchez Fernández: 1992, 188)

Les dones del poble visitant als pescadors el diumenge.
Fotografia cedida per Josep Piñol (Benet).

Semblantment, els pescadors de Tivenys assenyalen:

Però jo, sempre ho he dit, lo temps que he passat millor de la meua vida ha sigut quan peixcava. Los dies, los tres meses estos me passaven volant, era distret. M'agradava, ai! si m'agradava. (Josep Piñol, Tivenys, 14-2-1996)

Era uns tres meses que treballaves molt però com me feia tant de goig (...). (Josep Piñol, Tivenys, 28-2-1996)

(...) t'ho passaves molt bé, allò per mi eren unes vacances! (Joan March, Tivenys, 4-3-1996)

(...) és que al qui agradava era bonic, eh? (Berta Sanz, Tivenys, 12-3-1996)

Com veiem, es repeteixen diverses expressions: “era un treball bonic”, “m'agradava molt”, “encara pescaria si no hagués baixat”, etc. En general, els valors esmentats són positius, encara que en trobem alguns de negatius circumscrits a moments i a situacions concretes.

Entre d'altres, els aspectes positius eren els que mencionem a continuació:

- Els pescadors se sentien admirats com a col·lectiu:

Los domenges hi havia vegades que hi havien coranta persones que pujaven a vore-ho, a vore-ho i a comprar sabogues. (Josep Piñol, Tivenys, 28-2-1996)

(...) perquè inclús venia gent forastera i es quedaven..., allò gent de Barcelona que, clar, es quedaven al·lucinat. Ho fotografiaven (...) (Berta Sanz, Tivenys, 12-3-1996) Les dones del poble visitant als pescadors el diumenge.

- Consideració i percepció de “viure bé” en una època de crisi com foren la preguerra i la postguerra, essent la pesca un complement de l’economia domèstica:

(...) minjaves bé, llepolejaves una mica, a casa pues donava per a també poguer viure bé. S’acabava la peixquera, segons com, si no hi havia collita, pues passaves l’any com podies allavons. (Josep Piñol, Tivenys, 11-3-1996)

- Era una feina compatible i complementària amb l’activitat principal, la pagesia:

I com que l’última hora, no menejant-te de l’hort, la faena tampoc no t’apressurava, pos mira, quan a lo millor quan pujaven del poble: “Ei, va, anem?” Pos anem (...) (Joan Curto, Tivenys, 22-3-1996)

(...) ells tenien l’hort allí a la voreta mateix i anaven a treballar. (Joan March, Tivenys, 4-3-1996)

- Els pescadors eren persones valentes:

(...) desde luego no sé com i ell no sabia nadar, anava per estos rius, en rius grossos i no sabia nadar. Era gent de coratge. (Salvador Beltran, Tivenys, 4-3-1996)

- Creences d’efectes curatius de l’aigua del riu:

No, nooo! Encara estant malalt, encara anava a pescar [el seu marit] perquè lo metge sempre li dia, feia: “Este treball rai, que l’aigua te va bé, encara que estiguis costipat (...)” Ell dia: “A vegades me costipo i em poso a l’aigua...” (perquè quan saltaven de la barca, pos a lo millor l’aigua li arribava aquí, segons com venia el riu) I feia: “Pescant m’apanyo”. (Maria Borràs, Tivenys, 21-3-1996)

(...) lo pare de Benet se comprèn que tenia com a diarrea i la calor del banc de la barca, pos (...) la calor aquella se veu que li donava diarrea i la primera cosa que feia en entrar dins la barca, una saca i banyava l’asiento. I a vegades s’assentava damunt de la saca banyada i allavons pues ja..., aquell home ja anava. (Òscar Beltran, Tivenys, 12-3-1996)

- La saboga era consumida per gran part del poble:

(...) lo vuitanta per cent del poble minjava o vivia, (...) minjava el peix (...). (Josep Piñol, Tivenys, 14-2-1996)

El vessant més negatiu de la pesca feia referència a la perillositat que suposava. De totes maneres, els pescadors no recorden cap accident greu pescant, només algun ensurt. Berta (Tivenys, 12-3-1996) ens explica que, un cop que el riu “venia molt gros”, es van trencar les cordes dels pescadors que estiraven des de fora i la barca, en la qual anaven ella i el seu pare, va anar a la deriva; finalment, però, remant i empesos per la mateixa força del corrent, van aconseguir arribar a la vora. Joan March també va sofrir un accident en caure a l’aigua des de la barca, sense conseqüències greus; de totes maneres, no va ser pescant amb madrava sinó fa uns quants anys, quan es dedicava a la pesca amb salabre.

No obstant aquest escàs risc, els pescadors coneixien la perillositat que comportava el seu treball. Hi ha una precaució en la qual tots insisteixen molt: no convenia que la persona que tirava el fil portés botons a la seva indumentària perquè, si s’hagués enganxat la malla a un botó, amb la velocitat que portava la xarxa, s’hagués emportat el pescador. Com a curiositat, destaquem que alguns dels

madravers ni tan sols sabien nedar; Berta, com que era molt jove-neta, no en sabia, i per això el seu pare la lligava a la muleta.

En un àmbit més general, tots els habitants són conscients de la perillositat que suposa el riu i es recorden accidents ben greus però que res tenen a veure amb la pesca, com un que hi va haver a Bítém, en el qual es van ofegar diverses persones que havien sortit a passejar en barca. També hem recollit la creença, comuna amb altres poblacions riberenques, en el refrany “Sant Joan demana carn”; tothom evitava aquell dia banyar-se al riu perquè, segons es diu, un 24 de juny es van ofegar dos germanets a Tivenys.

Aquest refrany és recollit també a la zona de Flix per Sánchez Cervelló i Visa Ribera (1994, 53); igualment, el localitzem a través de la premsa local a Tortosa, ampliant la durada del risc:

Lo dia de San Pere s’ofegaren dos noys qu’estaven banyant-se al riu davant de Campredó. Lo diumenge, també, va sofrir igual desgracia un altre noy que prenía’ls banys en la platja de Remolins.

Desgraciadament tots los anys se confirma aquell antich refran tortosí que diu: “San Joan demana carn per darrere y per devant”. (*La Veu de Tortosa, 8-7-1900*)

Paradoxalment, aigües amunt, molt a prop de Flix, trobem la mateixa creença amb el dia canviat: Biarnès (1987, 28) recull a Ascó la dita popular “La Mare de Déu del Carme demana carn.”

Altres aspectes negatius de la pesca, més secundaris, feien referència als elements climàtics (fred, pluja, vent...) que havien de suportar, al transport de la producció (carregar els sacs de peix a l’esquena) o a l’olor que deixava la saboga durant tota la temporada de pesca.

En definitiva, cap dels pescadors lamenta el seu mitjà de vida en el passat, sinó tot al contrari. Des d’ara, des del present, ho recorden amb nostàlgia i tristesa: hi ha hagut un procés de construcció ideològica en el qual els aspectes negatius més importants i determinants de la vida quotidiana dels pescadors són justificats i, per tant, considerats secundaris.

Tanmateix, mentre que en el passat la percepció i la valoració de l'ofici era positiva per part dels no pescadors –el pescador era admirat, tenia fama de tocar diners, era gent de coratge, etc.–; actualment les coses han canviat, ja que els joves, fins i tot els fills dels pescadors, desconeixen tot allò que tingui a veure amb el món de la pesca. Per aquesta raó, segons els informants, la pesca professional ja no és tan ben considerada, sinó que es troba desvaloritzada. En aquest moment, l'ofici de pescador és percebut com un símbol i un residu del passat, d'una economia precària i de subsistència. Ara només trobem joves del poble que pesquen amb canya; la consideració ha canviat, ja que es tracta d'una pesca esportiva i no productiva.

RELACIONS AMB LES INSTITUCIONS OFICIALS

Com hem vist, la propietat comunal comporta un conjunt d'acords institucionals i/o consuetudinaris que regulen, poc o molt, qui i com pot utilitzar els recursos. Però, a més d'aquesta propietat, també existeix la propietat de l'Estat, la qual és detinguda pel govern i, més concretament, a la zona del riu proper a Tivenys, per la Comandància de Marina de Tortosa i per les forces de seguretat de l'Estat (la Guàrdia Civil de Xerta).

La gestió del riu, dels seus recursos i de la producció –entre d'altres– era competència de la Comandància de Marina amb seu a Tortosa. Cada pescador havia de tenir la seva pròpia llicència de pesca i cada madrava (considerada com un grup de persones), una matrícula de la barca. Aquests tràmits es renovaven cada any, de forma que la Comandància de Marina podia saber exactament quantes madraves i quants pescadors –legalitzats– feinejaven a la zona de Tortosa. A més, era la institució que dictaminava on i què es podia pescar perquè, per exemple, amb aquestes llicències no estava permès de pescar anguiles.

(12) 67

SERVICIO NACIONAL DE PESCA FLUVIAL

JEFATURA DE LA 4ª REGION - PROVINCIA DE Tortosa

MATRICULA DE EMBARCACION

Categoría 4ª N.º de inscripción 27
 Importe: 112,80 N.º de orden genl. 149

CARACTERISTICAS

Propulsión N.º del motor
 Fuerza Calado 0,85
 Eslora 0,13 Manga 1,90 Puntal 0,50
 Otras Bomba y Balsa
 Destino Pesca fluvial por río

El Ingeniero Jefe del Servicio Regional de Pesca Fluvial concede licencia, valdadera por un año, a partir de la fecha, a D. Simeón Sureda Sureda de 57 años, domiciliado en Tortosa calle Alfama n.º 54 para usar la embarcación cuyas características y destino se señalan, dentro de lo que prescriben las disposiciones vigentes.

Tortosa 30 de Mayo de 1964
 (Firma del Jefe de la Jefatura o de la Delegación) (Firma del Registrado)

(Esta matrícula deberá llevarse en la embarcación)

Matrícula de la barca de la madrava de Porres, anomenada Berta. Fotografies de Violeta Quiroga.

Actualment, les competències pesqueres depenen de la delegació del Departament d'Agricultura, Ramaderia i Pesca a Tortosa; la Comandància de Marina es traslladà a un port marítim proper (Sant Carles de la Ràpita).

El funcionament de la propietat comunal es basa en l'experiència històrica i social específica d'una societat. En conseqüència, es crea un sistema informal i/o legal de normes que controlen l'accés i la utilització del territori i dels seus recursos per part dels diversos grups (Sánchez Fernández; 1992: 81). En el cas de Tivenys, de la mateixa manera que molts coneixements pesquers (territorials, climàtics, tècnics, etc.), moltes d'aquestes normes provenien dels costums dels vells pescadors.

Però en un moment determinat (no podem precisar la data amb exactitud) es va prohibir de pescar en tot el riu. Podria ser que es tractés d'una estratègia de territorialitat³⁰ promoguda per la Comandància de Marina i controlada per la Guàrdia Civil, destinada a contribuir a la millor conservació dels recursos, espaiant la pressió de la unitat de producció i reduint l'esforç sobre la superfície explotada;

de totes maneres, desconeixem la finalitat exacta d'aquesta actuació i, realment, hem de tenir en compte que la territorialitat no sempre comporta la preservació dels recursos.

En aquest punt apareix un conflicte entre allò que els pescadors denominen la "lleï" –les normes legals imposades per l'Estat i, en aquests cas, per la Comandància de Marina– i la seva pràctica diària. Segons la lleï, estava permès de pescar fins a mig riu, mentre que tradicionalment la madrava necessitava tota l'amplada del riu per a desplegar la xarxa de dos-cents metres:

Si només hagués sigut que t'haguesses ficat a peixcar que no s'hagués peixcat mai, de la manera que peixcàvem no mos haguessen deixat peixcar. Mos haguessen ficat les normes que només havíem d'agafar pos, mig riu, no tants metres de sàrcia, perquè natros portàvem dos-cents metres de madrava, dos-cents metres (...). I no era permès però al ser tan tradicional, ja de pares a fills, de pares a fills, diu que passava una lleï, no sé. Això va anar en mans d'abocats i tot, la justícia i tot, home. Coi, va fer cap al governador tot això. Mos va autoritzar a peixcar, però en un precinto a la madrava, no? La madrava precintada, la portàvem precintada en un precinto que hi dia lo què, com ho havíem de fer tot i (...) que no podíem canviar les reds i, en fin, pues en tot i en això moltes vegades, perquè los quartels la Guàrdia Civil la canviaven a Xerta (...). (Josep Piñol, Tivenys, 11-3-1996)

La resposta dels madravers davant d'aquesta imposició és continuar amb aquelles regles i costums informals dels acords de la propietat comunal, que fins llavors havien estat legals i acceptats. Segons sembla, en aquest període es va optar per oposar una certa resistència a l'autoritat i continuar pescant; si de cas, a fi de no ser descoberts, pescaven de nit. I és que, en general (i no només en aquest cas concret), els pescadors de Tivenys van seguir, possible-

³⁰ D'acord amb Sack (1986, 19), citat per Sánchez Fernández (1992, 86), es defineix territorialitat com un intent per part d'un individu o un grup de persones d'afectar, influir o controlar la gent, els fenòmens i les seves relacions, delimitant i afirmant el control d'una àrea geogràfica o territori.

ment com molts altres pescadors d'altres indrets³¹, una estratègia destinada a obtenir avantatges més o menys immediats, sense preocupar-se per les conseqüències a llarg termini del seu comportament; resumint, que la pràctica pesquera intensiva va generar amb tota probabilitat una situació de sobrepesca, la qual (combinada amb altres factors) va acabar reduint dràsticament el volum de captures.

Va ser l'Ajuntament, i més concretament el seu alcalde, qui va fer d'intermediari en el conflicte. De totes maneres, segons els pescadors, i a excepció d'aquest moment puntual, sempre va haver-hi un pacte implícit entre la Guàrdia Civil i ells pel qual aquells "feien la vista gorda":

Jo sempre haig dit que si mos haguessen volgut aganxar, mos haurien aganxat. En papers i en regla, tot, eh? (Berta Sanz, Tivenys, 12-3-1996)

A partir d'aquest testimoni, podem suposar que també molts pescadors pescaven sense els permisos obligatoris. Els informants recorden com donaven a la Guàrdia Civil dues sabogues per setmana, i al guàrdia forestal ("guarda de montes") sempre que en volia: "perquè eren los amos del riu" (Òscar Beltran, Tivenys, 12-3-1996).

Veiem així la importància de la propietat de l'Estat, gestionada per les competències corresponents de Tortosa i de Xerta. Però, a la vegada, hi havia un intercanvi de favors entre la Guàrdia Civil i els pescadors, la qual cosa portava a una relació cordial entre les dues parts: mentre que els pescadors els portaven les sabogues, la dona del sergent els convidava a pastes i a beure; a més, els donava tabac per als més vells: "aquelles sabogues se pagaven però ben pagades, perquè ja et dic lo que mos donava" (Òscar Beltran, Tivenys, 12-3-1996).

³¹ Per exemple, els pescadors de Cudillero (Sánchez Fernández: 1992, 103).

ELS ALTRES ARTS DE PESCA

Juntament amb la pesca amb madrava, realitzada per un grup i destinada principalment a la comercialització, trobem altres arts de pesca que es practiquen individualment o bé per un màxim de dues persones amb destí a l'autoconsum familiar i –si les captures són abundants– a la venda al poble.

En els seus *Col·loquis*, Cristòfol Despuig ja donava al segle XVI una llarga enumeració d'arts de pesca utilitzades a l'Ebre:

(...) si vesseu los ingenis, y los aparells que los pescadors de assí tenen pera pendre lo peix, y de quantes maneres lo prenen, y que varietats de nom de eixarcies tenen, espantarvoshiheu: tenen primerament una eixarcia á qui dien ells la broxina, que es la reina de totes les exarcies la qual te mil y doscentes brases de la llargaria (...) tenen bolichs, cintes, tirones, rebordes, soltes carasons, tirs sabogals pera l'estanys; tirs sabogals par l'riu, tonaires, palangres pera reig, palangres pera anguiles, boleches, arsinals, ralls, reixagues, pontenes, bertols, anguileres, nanses, camallochs, morbells, cepieres, ventoles, zalabres, manegues estorionals, ab tots aquestos instrumens Señor se pren en la mar, en los estanys y en lo riu. (Despuig: 1975 [1557], 150-151)

Joan March mostrant-nos les dimensions del salabre. Fotografia de Miquel Àngel Ruiz.

A Tivenys, les registrades, a part de la madrava, són el salabre, el canyís, l'emborinada o embolixada, el bertrol o bentrol, la pesca amb màquina i, per últim, la canya considerada com a pesca esportiva.

EL SALABRE

Bayerrí i Bertoméu (1960, 987-988) ja descriu aquest art de pesca, encara que el denomina "buitrón":

Desde las ocho de la noche acuden los pescadores a estos puntos provistos de un pequeño buitrón que mide 1.25 metros de diámetro, adaptado a una barra larga y ligera; entran en el agua, a veces hasta medio muslo, y atentos, aguzan el oído y observan. Apercíbense de las alosas y avanzan, sosteniendo con las dos manos los extremos de la barra que soporta el buitrón, que llevan delante de sí arrastrándolo sobre el fondo.

Cuando la red se halla precisamente debajo de un grupo de alosas que procuran aparearse, el pescador, con un movimiento progresivo y lento, la sube hacia la superficie del agua y, cuando está a algunos centímetros, la levanta bruscamente y la atrae hacia sí con rapidez, pero dejándola dentro del agua para evitar las fuertes sacudidas que dan las alosas, las cuales podrían romper la red. El pescador arroja la alosa en un cesto, donde mueren casi instantáneamente y reanuda su tarea sin tardar.

Detall del salabre.
Fotografia de Miquel Àngel Ruiz.

Bladé i Desumvila (1979, 153) constata la utilització de l'esmentat art aigües amunt (zona de Benissanet).

Seguint la tipologia de Roig (1996 [1927], 65), el salabre o cullera es pot classificar dins la pesca amb ormeigs de malla formant aparell. Consistia en una barra amb una rotllana de fusta en un extrem, de la qual s'hi penjava una peça de xarxa en forma de bossa. El diàmetre del salabre era de quasi un metre, i la

mallà de dimensions semblants a la que s'utilitzava a la madrava. Segons els pescadors, aquesta era coneguda com mallà "sepiera"³²: no gaire espessa (grossa). La xarxa tenia aquesta característica perquè no pesés en moure l'art dins de l'aigua, per a no agafar peixos petits i, alhora, per a evitar el cansament. El fil va experimentar la mateixa evolució que el de la madrava: en els inicis era de cànem i després va passar a ser de niló.

Existia un altre tipus de salabre, anomenat "al tento", de dimensions més grans que l'esmentat anteriorment: la bossa feia uns dos metres. Segons els informants, aquest salabre era tan utilitzat a Tivenys que consideraven que "era com d'aquí".

El procés de pesca consistia a situar-se en una barca (a la Trençada o Assut³³) o en una roca (vora l'Assut) i anar cullerejant fins a capturar un peix. En canvi, el salabre "al tento" es col·locava estàtic (en una roca vora l'Assut o a les escales prop d'on neix el canal de l'Esquerra), esperant que el peix hi entrés.

³² Denominada així perquè era la mateixa mallà amb què pescaven la sípia al mar.

³³ Els pescadors fan servir totes dues paraules de forma bastant indiferent per a referir-se a la presa o salt d'aigua que es troba uns quilòmetres aigües amunt de Tivenys. Podria ser que el terme Assut tingués un caire més general que Trençada (lloc concret on salta l'aigua), però nosaltres els considerem sinònims.

Benet pescant amb salabre a l'Assut. Fotografia cedida per ell mateix.

Quan el cabal del riu era alt (“gros”) s'utilitzava la barca per a mantenir-se en el lloc de pesca, i quan aquest era baix (“minve”), per a desplaçar-se cap a aquell lloc. El procediment de pesca era més complicat en barca: es tirava al fons del riu una pedra grossa lligada, per a aguantar la muleta i, així, després anar cullerejant.

Els pescadors experimentats ja tenien localitzats els llocs on ells consideraven que les captures eren més abundants:

Home, igual pots anar a un puesto que a l'atre, però la part d'aquí nostra [al costat de Tivenys] és millor que no pas la d'allà, hi han sempre puestos que són més... Això és com ara vatros mateixos si aneu a un restaurant, o a vàrios cafés, sempre n'hi ha un que simpatitza més, o que t'agrada més i vas més allí que no pas a un atre puesto. I a natros mos passa igual, que anem a un puesto determinat perquè creem que s'agarrarà més peix allí, o ho creem natros, perquè en els atres puestos no hi hem pescat. (Joan March, Tivenys, 4-3-1996)

No hi havia cap lloc concret assignat als altres arts de pesca, que no fossin la madrava, sinó que el primer que arribava pescava als llocs més bons:

La gent del poble ho coneix tot a l'Assut i anaven per aquells..., los salts de l'aigua. Un pescava aquí, dos-cents metres més avant... (Josep Piñol, Tivenys, 11-3-1996)

El salabre era un art de pesca utilitzat per famílies i individus (sovint eventualment) per autoconsum i venda al poble i als voltants. La divisió de la força de treball en la unitat de producció familiar era molt semblant a la de la madrava, en què l'home pescava mentre els fills o la dona anaven a vendre la producció amb una panera pel poble. Aquestes famílies, en el moment que nosaltres estudiem, eren unes quatre aproximadament.

Alguns individus que pescaven de forma puntual realitzaven tot el procés, és a dir, pescaven i venien el peix ells mateixos. També hi

havia molts pagesos que utilitzaven alguna hora perduda a l'hort i anaven a cullerejar per consumir immediatament:

Allavons ma mare feia el dinar, jo marxava amb lo salabre perquè aquí baix que havia una torna, quatre o cinc salabrades, un quilo de madrilles. Arribava aquí, ja només les rentàvem i a la graella (...) (Salvador Beltran, Tivenys, 4-3-1996)

L'any 1995 només quedaven dues persones pescant amb salabre "com s'ha fet tota la vida": un antic pescador de madrava i un pescador que, des de jove, havia pescat sempre amb salabre. En canvi, l'any 1996 sembla que la pesca amb salabre per part dels pescadors autòctons ja s'havia acabat: els problemes de salut els van empènyer a deixar-ho. De forma similar, les captures s'han anat reduint progressivament, igual que s'ha produït l'abandonament dels diferents arts de pesca. Segons els pescadors, anys enrere les captures eren significatives, encara que sempre irregulars –depenia del dia-. Però ara la pesca ha esdevingut quasi anecdòtica: l'any 1994 els dos pescadors anteriorment esmentats van capturar sis sabogues i un silur (que es va escapar); el 1995 recorden solament dues sabogues, i no és fins el 1997 que hi ha constància de la pesca de tres sabogues, encara que capturades per pescadors estrangers.

El salabre havia estat per a moltes famílies de Tivenys un art de pesca d'autoconsum i de subsistència. En canvi, en aquests moments s'ha convertit per a les poques persones que el practiquen en una distracció: hem passat d'una pesca productiva (d'autoconsum) a una pesca lúdica.

EL CANYÍS

Amb canyís hi pescaven majoritàriament pescadors no professionals, encara que trobem esporàdicament pescadors professionals de madrava i de salabre que s'hi dedicaven; igual que en el cas del

salabre, les captures obtingudes eren destinades a l'autoconsum i a la venda al poble.

El canyís era una trampa fixa de grans proporcions. La seva estructura recorda la forma d'un gran embut (l'entrada feia al voltant d'un metre i mig d'ample), construïda a partir de canyes i pedres, i se situava parada contracorrent a la zona de l'Assut. Els peixos feien cap dins i hi quedaven atrapats sense poder-ne sortir:

I posaven lo canyís i aquí detrás, tot lo peix feia cap aquí detrás de la bossa. Davant ficaven una costella fixa que no es doblegava. (Josep Mauri, Tivenys, 12-3-1996)

Canyís (de dimensions inferiors als que se solien utilitzar), fet per Albert Miró.

Part posterior del mateix canyís. Fotografies de David Montserrat.

Amb aquest art de pesca s'agafava peix de tot tipus i mides ("de totes classes, de menudet, de gros...") i en molta quantitat, gràcies a la dimensió de la trampa.

En general, aquests arts fixos són especialment efectius per capturar anguiles (...), llobarros (...), llenguados (...), llisses (...), encara que en general s'hi pesquen la majoria de les espècies que completen el seu cicle biològic en aigües marines. (De Sostoa: 1990, 444)³⁴

Precisament perquè no discriminava els peixos més petits ni tampoc les espècies protegides, va acabar prohibint-se la pesca amb canyís; llavors va començar a pescar-se més massivament amb el salabre.

L'EMBORINADA O EMBOLITXADA

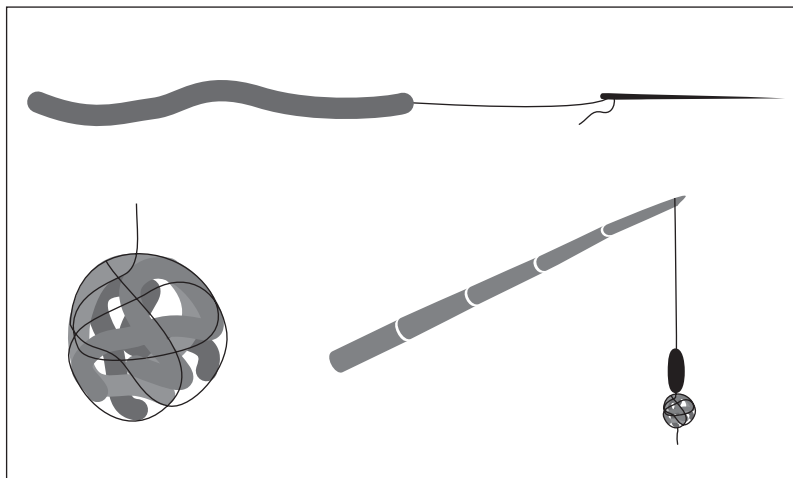
Dita a Tivenys "embolixada", era una tècnica adreçada exclusivament a la pesca d'anguiles. Bladé i Desumvila (1970, 153) ja diu que la més popular de les pesques a l'Ebre és la de l'anguila, que es practica amb el bolitx de tartanyes, o emborinada.

El procediment consistia a agafar una colla de papaterres (cucs de terra) i anar-los travessant amb el fil i una agulla de cap a cap, de manera que s'aconseguia un llarg cordill de cucs. Després es formava un cabdell, s'hi lligava un plom o una pedra i, agafat per un fil (dos metres aproximadament) a la canya, es tirava a l'aigua. Quan es notava que les anguiles picaven, s'estirava i s'anaven posant en una petita basseta que s'havia fet a la vora del riu amb aquest objectiu.

(...) les anguiles tenen les dents encavallades com les de la balena, de manera que quan l'anguila tanca la boca, les dents de dalt casen amb les de baix. Això és exactament el que fa quan mossega les tartanyes, però com que per dins d'aquestes hi ha el fil, l'anguila troba resistència i en lloc d'obrir la boca i amollar, dóna estrebada. El pescador, que té la canya a les mans, sent la *picada*, i aleshores *treu*, amb un moviment suau cap a la dreta, on prèviament ha fet un clot. Quan l'anguila enxampada s'inquieta, pel fet de trobar-se fora del seu element, i obre la boca, cau, però cau al clot. (Bladé i Desumvila: 1970, 155)

³⁴ "La pesca continental". A Folch, R. (Dir.). *Història natural dels Països Catalans*.

Procés de construcció de l'emborinada

Aquest tipus de pesca amb canya era exclusivament per a auto-consum. Va ser molt eficaç per a capturar anguilles, segons explica Salvadó Arrufat (1986, 81) referint-se a la zona del Delta:

Les anguilles, quan les aigües estaven tèrboles després de les fortes pluges, a mitja tarda ja solien picar però el moment més idoni era a la nit (...) Fins la dècada dels anys 60, pescant amb el sistema de l'emborinada, un sol home podia -en una sola nit- fer una bona pesquera.

Era molta la gent del poble que la utilitzava. El diari *La Verdad*, del 4 d'abril de 1900, hi fa esment: “*siendo muchos aficionados que se dedican a su pesca por el sistema de una ristra de gusanos de tierra (papaterres)*”. I el 4 de maig del mateix any:

(...) [la pesca d'anguilles constituïa] *la diversión de los ancianos, niños y mujeres que las cogen por medio de una sarta de lombrices de tierra, habiendo estos días quien ha pescado 8 y 10 libras durante algunas horas.*³⁵

³⁵ Citat per Bayerri (1935, 431).

Hi havia, per tant, homes –com en els altres arts de pesca–, però, en contraposició, també s’hi dedicaven les dones:

(...) no era solament els pescadors, era tothom el que hi volia anar-hi. Se feien l’embolixada i, mira, s’anaven les dones, com no tenien que anar a treballar a cap puesto (...) (Maria Borràs, Tivenys, 21-3-1996)

Es realitzava a la vora del riu i era important que hi hagués algun lloc per enganxar la canya, per tal de poder estirar després l’embolixada. Els llocs on es capturaven més anguiles eren coneguts per tothom, com ara a la punta de la Peixera o a la Faiona (on hi havia les runes de l’antiga farinera).

EL BERTROL O BENTROL

La variant usada a Tivenys és “bentrol”, encara que en trobem d’altres com “voltrino” a Riba-roja (Cabré: 1974, 144). L’estructura d’aquest aparell estava composta per tres cercles de fusta del mateix diàmetre i coberts de xarxa. D’aquests cercles n’hi havia un a cada punta i el tercer al mig. Estaven embolcallats amb xarxa tancada a un extrem, mentre que l’altre, mig obert, tenia dintre una petita bossa, penjada, també del mateix fil (denominada “xeu” a Riba-roja) on es col·locava l’esquer (cargols, figues, pa torrat...) per tal d’atreure les captures. En voler agafar-lo, el peix s’introduïa al bentrol i no en podia sortir.

Era un art de pesca que es parava al riu o al

Bentrol propietat dels germans Beltran.
Fotografia de Miquel Àngel Ruiz.

Detall de la bosseta per a posar l’esquer al bentrol.
Fotografia de Miquel Àngel Ruiz.

canal, lligat a una pesa que l'enfonsés, fins que el peix hi entrava.

El 20 de juliol de 1900, *La Verdad* ens parla de qui pescava amb aquest i altres sistemes de pesca:

(...) los aficionados se dedican a la [pesca] de barbos y lisas, extrayéndolos en regular cantidad por medio de buitrones o bertrols o salabres y también en cañizos dispuestos al efecto donde hay saltos de agua en las inmediaciones del Azud de Tivenys y Cherta.³⁶

Fa referència als aficionats per a distingir-los dels pescadors professionals, encara que aquests podien ser el mateixos tivenyissencs i xertolins o gent aficionada d'altres pobles del voltant.

LA PESCA AMB MÀQUINA

Era un tipus de pesca peculiar, producte de la ment enginyosa d'alguna persona. Segons expliquen els informants, fa més de cin-

La pesca amb màquina a Tivenys. Fotografia cedida per Joan Anton Piñol.

³⁶ Citat per Bayerri (1935, 432).

quanta anys un pescador anomenat Miquel (pare de la Pepona) es va construir una barca amb un torn que l'aigua mateixa feia voltar; aquest torn³⁷ portava dues bosses, una dalt i l'altra a baix, que, en girar, capturaven els peixos i els abocaven mitjançant un canyís rodó sense costelles (un tub fet de canya) directament en un calaix que hi havia dins la barca.

De totes maneres, Bayerri (1935, 448) constata l'existència d'una màquina d'aquest tipus ja el 1922, construïda per un patró de Xerta, de malnom "Poca misa":

(...) un artefacto inventado (...) que consiste en una rueda hidráulica apoyada a una barca que mueve la fuerza de la corriente y a cuyos radios penden unas bolsas de red, dispuestas de tal forma, que la pesca cae dentro de la barca.

Suposem, doncs, que la màquina de Miquel, tal com l'anomenen els habitants de Tivenys, va ser una còpia d'aquest primer enginy.

LA PESCA AMB CANYA

La pesca amb canya generalment s'ha usat més per afició o per distracció que no pas per a obtenir grans captures; d'aquí la dita: "pescador de canya, es fot de gana" (Salvadó Arrufat: 1986, 81).

La canya es pot classificar com un art de pesca amb ormeig de cordill (Roig: 1996 [1927], 65). És una canya curta o llarga, proveïda de cordill, pèl de seda i un ham amb algun esquer (viu o artificial). Per a pescar, hom llança el fil (que penja de la canya) dins de l'aigua, des de la vora o des d'una embarcació; i el peix, en veure l'esquer, se'l menja, i en picar-lo, resta aferrat a l'ham.

Actualment és l'art de pesca més utilitzat al voltant de l'assut de Tivenys i de Xerta, però no per pescadors professionals (terme refe-

³⁷ El mecanisme del torn s'assemblava a una sènia i era molt simple: format per un cilindre giratori, s'hi enganxava una corda o una cadena que feia alçar el pes.

rit a l'ofici de pescador), sinó solament per aficionats, encara que aquests siguin pescadors de canya experimentats, com els que podem trobar per aquestes contrades. És usada gairebé exclusivament pels turistes, en molt casos alemanys –com hem pogut comprovar successivament–. Per tant, trobem en aquests moments un concepte nou de pesca, la pesca esportiva: “a l'Ebre està creixent la pesca esportiva, les sol·licituds de llicències a les societats de pesca de Tortosa s'incrementen molt els darrers anys i no solament de gent de la comarca sinó també forània” (Arasa: 1993, 122).

Pescador esportiu amb canya prop de l'Assut. Fotografia de Montserrat Boquera.

LA TRANSFORMACIÓ DELS ARTS DE PESCA

DELS MODELS TEÒRICS DE CANVI SOCIAL A LA PARTICULARITAT

Fins ara ens hem ocupat de reconstruir una activitat econòmica ja desapareguda en l'actualitat. De fet, l'anàlisi de les característiques de les antigues relacions socials i dels mecanismes de reproducció resulta fonamental per a poder comprendre quins són aquells elements que contribueixen al manteniment i/o transformació de la societat (Comas i Assier-Andrieu: 1988, 10); precisament aquesta transformació constitueix l'objecte d'estudi de les pàgines següents.

El poble de Tivenys, com tants d'altres a la primera meitat del segle XX, es podria considerar una societat de caràcter tradicional, ja que reuneix una sèrie d'elements que se solen qualificar com a precapitalistes: relacions socials pròximes i informals; explotacions agràries familiars que tendeixen a l'autosuficiència; divisió sexual del treball no gaire institucionalitzada; comercialització del peix en un àmbit reduït; homogeneïtat de pautes culturals, valors i comportaments; escassa mobilitat geogràfica de les persones; etc.

Lògicament, alguns dels elements esmentats es transformen i d'altres es mantenen al llarg del temps o, dit d'una altra manera, cap societat és estàtica, sinó que es troba en constant canvi, amb independència que aquest sigui més o menys accentuat. Una idea similar la trobem en el concepte de període de transició, proposat per Godelier (1987, 5):

Se designa con la expresión de "período de transición" una fase particular de la evolución de una sociedad, la fase en la que ésta encuentra cada vez más difícil-

tades, internas o externas, para reproducir las relaciones económicas y sociales sobre las que reposa y que le dan una lógica de funcionamiento y de evolución específica y en la que, al mismo tiempo, aparecen nuevas relaciones económicas y sociales que van con mayor o menor rapidez, con mayor o menor violencia, a generalizarse y convertirse en las condiciones de funcionamiento de una nueva sociedad.

Aquest concepte s'adequa a l'àmbit de la nostra investigació, perquè les relacions econòmiques tradicionals cada cop tenen més dificultat per a reproduir-se fins que, a poc a poc, van essent substituïdes per unes de noves. Tota una sèrie de factors, que comentarem més endavant, es van anar acumulant durant dècades fins a desembocar en la transformació de les formes de producció i, més concretament, en la desaparició de la pesca professional. El mateix Godelier³⁸ insisteix en el fet que els canvis esdevinguts no necessàriament condueixen cap a una societat que impliqui relacions econòmiques i socials noves. En el nostre cas no podem afirmar que s'hagi produït un canvi en el conjunt de la societat, però realment les transformacions han estat considerables; malgrat això, encara es conserven elements (sobretot en les relacions socials) d'aquella societat tradicional. És significatiu que les relacions econòmiques esdevenen les d'una societat de mercat, mentre que les relacions socials i els aspectes ideològics es mantenen més fidels al passat. Aquest segon element, en tota transformació, normalment és el darrer a modificar-se.

Els estudis de la societat rural espanyola realitzats fins a la primera meitat dels anys 70 engloben el canvi dins d'un procés de modernització, que consisteix, segons Comas i Contreras (1990, 6-7), en el pas d'una forma de vida tradicional (tancada, autosuficient i aïllada) a una altra més complexa, tecnològicament avançada i ràpidament canviant. Es tracta d'un enfocament funcionalista i microsocial que ha rebut força crítiques; entre elles, el fet de tractar-se d'una concepció urbana, assimilada al progrés occidental,

³⁸ "L'analyse des processus de transition". *Social Science Information* (1987), núm. 26. Citat per Comas i Pujadas (1997, 50).

fonamentada en el benestar material, i que oblida que aquest mateix canvi es va viure també a les ciutats. Igualment, ha estat criticat per representar una visió estàtica que analitza el canvi com si fos provocat per unes circumstàncies puntuals i diferents en cada cas.

Enfront de l'estaticisme i del localisme del punt de vista que acabem de comentar, la perspectiva que ofereixen els estudis processuals considera el canvi com a resultat d'un conjunt de causes variades i emmarcat dins el procés de transformació global de la societat; són estudis més macrosocials i de caire economicista i històric, que s'ocupen de la progressiva penetració del capitalisme.

El nostre enfocament, malgrat reunir elements de cadascun dels models, ha intentat no caure en el reduccionisme metodològic que suposa centrar-se exclusivament en un d'ells. Encara que pugui semblar que els estudis processuals són millors, en tant que enfocuen el canvi com un procés i no presenten la visió més aviat dicotòmica i particularista dels estudis de modernització, l'ús de l'oposició ara/abans (tot i ser una categoria artificial) ens ha resultat imprescindible a l'hora d'establir les comparacions corresponents.

A més, no totes les transformacions es poden explicar a partir de la globalitat, sinó que també hi intervenen les particularitats puntuals i, fins i tot, atzaroses de cada cas: en el cas de Tivenys, la introducció bastant accidental d'algunes espècies depredadores al riu sembla haver contribuït de forma decisiva a la desaparició de la saboga i, per tant, de la pesca.

Amb el temps, doncs, les característiques preindustrials desapareixen, es transformen o bé es mantenen. Per exemple, la millora en els mitjans de comunicació (les carreteres o el ferrocarril) té efectes diferents. En primer lloc, facilita la mobilitat dels individus, és a dir, el contacte amb altres formes de vida i, per tant, la transformació i heterogeneïtat dels valors i comportaments. Un segon efecte seria sobre la comercialització de la producció: per una banda, afavoreix la distribució de la saboga amb més rapidesa, millors condi-

cions de conservació i en un radi més ampli; però, per altra banda, també fa possible que el peix de mar arribi fins als llocs on abans només es consumia peix de riu. El primer tipus de producte, que no presenta variacions estacionals sinó que es consumeix tot l'any, va substituint el segon en aquestes comarques. Altres motius de l'esmentada substitució serien la percepció cada cop més negativa del peix de riu a causa de la contaminació³⁹ i, sobretot, la mateixa disminució progressiva de les captures.

Un altre exemple de la transformació experimentada el trobem en les explotacions agràries: actualment, la mecanització de l'agricultura disminueix la quantitat de mà d'obra necessària i fa que es tendeixi al monocultiu. La part de la producció que es dedica a l'autoconsum és mínima, per no dir inexistent; hi ha una complexa xarxa de distribució mitjançant les cooperatives, que permet la comercialització dels cítrics tant a nivell nacional com internacional.

L'agricultura a temps parcial, sigui destinada a l'autoconsum o a l'explotació comercial, és una opció prou estesa entre aquells que tenen un treball remunerat: "anar a jornal". Els treballs a sou, poc valorats en el passat⁴⁰, a partir dels anys 60 han sofert un canvi en la percepció, de forma que en l'actualitat és molt més apreciada la feina dins del sector secundari o del terciari. Aquesta transformació, que reflecteix perfectament el canvi de mentalitat i de comportament, ha estat radical: si abans l'agricultura era la millor opció, ara és, en molt casos, l'única per al sector desocupat.

La desaparició de l'autosuficiència es troba estretament lligada a un factor característic de les societats capitalistes: el creixement i sorgiment de noves necessitats, que desemboca en el consumisme i fa que siguin més necessaris els ingressos monetaris, obtinguts a través dels treballs a sou o de la comercialització de la producció agrícola. També enllaçant amb tots aquests factors, trobem la diversifi-

³⁹ Precisament la contaminació és una conseqüència de la transformació (provocada pel procés d'industrialització) però, alhora, és la causa d'un nou canvi: la desaparició de la pesca.

⁴⁰ Aquell que no posseïa terres no tenia altra alternativa que "anar llogat" i, per tant, la seva consideració era inferior.

cació de la dieta: abans se centrava majoritàriament en allò obtingut de la terra i de l'explotació familiar, i es complementava amb els productes de la pesca, que suposaven una font energètica suplementària i una variació respecte a la monòtona alimentació quotidiana. Amb l'aparició de l'economia pròpiament monetària, la gamma d'opcions alimentàries es diversifica tant que el peix fluvial cada vegada és més prescindible.

I un darrer exemple de la transformació econòmica, el trobem en la mateixa disminució de les madraves. No obstant això, és un fet que no està englobat dins els accelerats canvis que s'esdevenen a partir de la segona meitat del segle XX, sinó que es remunta a molt més temps enrere, en uns moments en què les transformacions eren menys pronunciades. Les madraves que pescaven a la zona el 1900 havien arribat a ser més de vint (vegeu l'apartat de "definició i notícies històriques"), una part de les quals eren de Xerta. Des de llavors, i fins a la Guerra Civil, la reducció és espectacular. De totes les madraves existents, només en quedava una els anys immediatament anteriors al conflicte; després es produeix una recuperació (passen a ser tres madraves) a causa de les necessitats provocades per les condicions precàries de vida a la postguerra i de la constatació dels beneficis obtinguts per l'única existent. Aquest període suposa un pas enrere respecte a la tendència que segurament hauria desembocat amb anterioritat en la desaparició de la pesca si no hi hagués hagut el conflicte bèl·lic. La desaparició total de les madraves no es produeix fins a finals dels seixanta, encara que la disminució dels membres i de la dedicació ja venien de molt abans.

En relació als altres arts de pesca, la majoria es van extingir i en van sorgir altres. L'emborinada, el bertrol i el canyís han anat desapareixent, principalment perquè ja no cal complementar l'alimentació quotidiana i no es disposa del mateix temps lliure (els treballs a sou no permeten la flexibilitat horària de l'agricultura). Per altra banda, el canyís es prohibeix perquè no discrimina ni l'espècie ni la dimensió de les captures. El salabre és gairebé l'únic que se

segueix practicant, tot i que de forma molt residual. En canvi, s'introdueix la pesca amb palangre, que, segons els informants, abans no s'utilitzava, i un tipus de pesca amb canya practicada per pescadors esportius (siguin autòctons o forans).

LES TRANSFORMACIONS EN L'APROFITAMENT DEL RIU

(...) [la vora del riu] era un constant viver per als homes que anaven a buscar l'aigua amb els asgadells de quatre cànters i a abeurar els animals; per a les dones que anaven, també, a buscar aigua amb el cànter al cap sobre la capçana i un pitxell a la mà, o a rentar la verdura, les panxes, la llana, la roba, a amerar lli, cànem, arrisses de canya per teixir els canyissos, vímets per a treballs de cistelleria, etc.; i per als nens que feien clots a l'arena, tiraven pedres al riu, feien "sopetes" fent saltar la pedra plana per la superfície de l'aigua, i barques de fulla de canya, nedaven fent capbussos, passejaven amb barquetes, etc. (Biarnès: 1987, 12)

Aquesta intensa activitat que es vivia a les vores de l'Ebre fa ja unes quantes dècades que va desaparèixer. Si avui dia ens passem per les ribes, ben poques persones hi trobarem; si és un dia festiu, com a molt hi podrem veure alguns pescadors esportius o potser una barca turística.

No es tracta d'un fenomen aïllat, sinó que s'emmarca dins de l'abandonament general que afecta gran quantitat de recursos proporcionats per la natura. Els boscos de Catalunya, posem per cas, han deixat d'ésser freqüentats per la majoria d'aquelles persones que hi cercaven una forma de subsistència, i en aquests moments se'n fa un ús lúdic de caps de setmana i dies festius: excursionistes, ciclistes, caçadors, boletaires... De forma similar, la disminució de les superfícies conreades respon a la mateixa dinàmica d'abandonament de les potencialitats del medi natural immediat.

A grans trets, malgrat que amb excepcions, es pot considerar que tant els boscos com el riu, ambdós considerats propietats comunals,

han passat de ser espais de treball a espais d'oci⁴¹, motiu pel qual, inevitablement, ha d'haver canviat la seva percepció. Si abans la propietat comunal era explotada exclusivament per la població més immediata a la zona, en aquests moments la gent que hi acudeix procedeix d'indrets ben llunyans (la majoria són visitants que vénen de la ciutat). I així la noció de territorialitat per part de la població autòctona cada vegada és més feble, malgrat que molts dels habitants encara perceben l'afluència de turistes com una invasió d'allò que els és propi.

Com en el cas dels pescadors professionals de l'Ebre, al bosc (o a la muntanya) s'hi podien trobar persones que n'extreien els recursos a fi d'obtenir-ne uns beneficis econòmics (en forma de carboneres, pous de gel, explotació de l'escorça de l'alzina surera, etc.). Però també hi acudia qui només buscava un complement per a l'alimentació quotidiana (espàrrecs, cireres de pastor, móres, etc.), herbes medicinals o aromàtiques (farigola, sajolida, arrels de malví, etc.) i matèries primeres per a ús propi (fusta, llenya, margalló, etc.). Novament, aquesta activitat ens recorda aprofitaments complementaris com la pesca amb bertrol, emborinada o canyís, la recol·lecció de petxines i la utilització de matèries primeres provinents de l'Ebre o de les seves vores.

Totes les utilitzacions que oferia l'Ebre, doncs, van desapareixent en uns casos i minvant considerablement en altres, perquè, tal com diu una expressió molt generalitzada per aquestes terres, el poble es gira d'esquena al riu. Continuant amb els paral·lelismes, ara n'establim un que es refereix a l'ús de l'aigua en una altra àrea geogràfica:

(...) para la población de los valles de Aneu, el agua ha formado parte tanto de sus formas de subsistencia como de su vida cotidiana a lo largo de los siglos, con-

⁴¹ S'ha d'admetre que també abans es practicaven activitats lúdiques, sobretot festives, en el medi fluvial (Sant Cristòfol, anar a menjar la Mona, curses de barques per la festa major...). També és cert que boletaires i caçadors actuals consumeixen allò que obtenen del bosc, però es tracta generalment d'una activitat de base lúdica que, com a aspecte secundari, comporta l'obtenció d'aliments.

*figurándose, además, con el tiempo, como un factor de producción clave sobre el cual se han asentado cambios importantes en este territorio y para este territorio, tanto en lo que respecta al sistema económico global como a las formas de vida concretas de sus habitantes. El agua no se ha configurado como un valor económico y cultural estático, sino que ha ocupado lugares diferentes y cambiantes en aquellos aspectos de la vida social relacionados con la producción y la distribución de bienes y servicios, en aquellos que atañen a la vida de la población y en la percepción y la valoración que de ella se ha tenido en los diferentes momentos*⁴². (Jiménez Seto: 1996, 100-101)

De forma semblant al cas de les Valls d'Àneu, al llarg de la història el riu –l'aigua– formava part de la vida quotidiana dels habitants.

Per una banda, oferia una sèrie d'avantatges: era una via de transport (llaüts i rais); proporcionava aigua per a ús domèstic (consum i bugada), per a ús industrial (fàbrica de ceràmica en el cas de Tivenys) i per a l'agricultura (regadiu a través de canals i de sènies); energia hidràulica (molins, farineres, hidroelèctriques, etc.); aliments (peix i petxines) i matèries primeres (argila per a la fàbrica de ceràmica, canyes i vímet). Però l'Ebre també podia ser un obstacle i una font de problemes: la construcció dels ponts és un fet bastant recent i, encara avui dia, la comunicació entre ambdues ribes és difícil⁴³; a més, les riuades provocaven pèrdues econòmiques i, fins i tot, de vides humanes. Una altra font relativament freqüent de víctimes eren els ofegaments de nens que, a l'estiu, es banyaven al riu. Malgrat això, els aspectes positius eren majoritaris i els negatius, a vegades, podien ser justificats; per exemple, es

⁴² Malgrat que aquí el concepte central sigui l'aigua, tant la provinent de les precipitacions com la del subsòl o dels rius, es pot equiparar al nostre objecte d'estudi perquè, al cap i a la fi, l'Ebre és la font principal d'aigua a la zona.

⁴³ La diferència és que abans de la construcció dels ponts, els nombrosos passos de barca permetien un contacte estret entre poblacions properes situades a ribes oposades; actualment, en canvi, els ponts resolen les comunicacions globals però no les locals. Per exemple, entre Xerta i Tivenys els contactes són mínims, quan en un passat recent existia una densa xarxa d'intercanvis econòmics (comercialització de la saboga, dels productes de l'horta i compres diverses), socials (anar a aprendre a cosir a Xerta, festes majors, relacions de parentiu i matrimoni) i institucionals (la Guàrdia Civil, amb jurisdicció sobre Tivenys, estava a Xerta).

construïa una ideologia entorn a les creences curatives i purificadores de les aigües de les riuades.

L'esmentada desaparició de la pesca, eix central del nostre llibre, no és sinó un punt més que hem d'afegir a la llista de canvis relacionats amb el riu. Més que de desaparició, hauríem de parlar de transformació, perquè, de fet, la pesca continua existint, malgrat que el seu objectiu hagi canviat radicalment: si fins els anys 60 el destí exclusiu de les captures era el consum domèstic i la comercialització, en aquest moment el peix de riu s'ha convertit en un aliment excepcional i puntual, la comercialització és bastant secundària o inexistent i el que predomina és la pesca com a activitat lúdica. Bàsicament, és realitzada, no per la població autòctona, sinó per individus que es desplacen fins a l'Ebre per practicar un esport. No

Barca de pesca lligada prop de l'Assut. L'any 1995 encara era utilitzada per antics pescadors professionals per a pescar amb salabre. Fotografia de Miquel Àngel Ruiz.

Resclosa de Xerta,
totalment restaurada
i habilitada per a la
nova navegació.
Fotografia de
David Montserrat.

obstant això, encara trobem alguns antics pescadors professionals que pesquen amb barca; a més, hi ha dos o tres joves de Tivenys que utilitzen el palangre per a capturar exclusivament llobarro, amb finalitats comercials.

L'evolució de la pesca es troba estretament lligada al fenomen del turisme. Després de l'oblit sofert pel riu en les darreres dècades apareix, fomentat per les institucions i organismes públics, un intent de revalorització del riu: el Pla de Navegabilitat. La intervenció consisteix bàsicament en el dragatge del riu, és a dir, l'excavació d'un canal de navegació dins el mateix, que permeti el pas de vaixells de calat reduït. A més, també suposa la recuperació de les rescloses de Xerta, Flix i una de nova a Ascó; per altra banda, s'han construït al voltant d'una vintena d'embarcadors, un a cadascuna de les poblacions. En el tram Tortosa-Benifallet s'hi van invertir 753 milions,

268 dels quals en la rehabilitació de la resclosa de Xerta. Fins al moment, hi ha habilitats 91 quilòmetres per a la navegació (del mar a Móra d'Ebre); el darrer tram (Móra-Riba-roja), de 37 quilòmetres, va ser aprovat a principis de 1999 i està previst invertir-hi uns 1.200 milions.

El fenomen turístic, concretament a Tivenys, és bastant inapreciable: el percentatge de residències secundàries era només del 5'7% el 1991, enfront al 17'2%⁴⁴ de Catalunya en general; a més, els únics establiments del municipi relacionats amb l'esmentada activitat són un càmping i un restaurant situats prop de l'Assut.

Si bé aquí aquest potencial que ofereix l'Ebre gairebé no s'ha explotat, aigües amunt, al pantà de Riba-roja, s'ha aprofitat

Nou embarcador
de Tivenys, fins ara
infrautilitzat.
Fotografia de
Violeta Quiroga.

⁴⁴ Aquestes xifres procedeixen de la pàgina web de la Generalitat de Catalunya (*Catalunya poble a poble. Dades estadístiques dels municipis catalans*).

l'aflluència de pescadors per a construir dos càmpings i per a crear diverses empreses de lloguer d'embarcacions. Igualment, més avall, al Delta, el riu com a recurs s'ha explotat al màxim: el Parc Natural ha afavorit l'aflluència de turisme, tot i que de forma controlada i relativament respectuosa amb el medi. Existeixen albergs de joventut, càmpings, hotels, botigues de souvenirs... i una línia regular realitza creuers per la desembocadura de l'Ebre. En ambdós casos s'ha aconseguit que el turisme, encara que no sigui el motor econòmic de la zona, proporcioni una bona empenta.

No obstant això, aquesta percepció de progrés i desenvolupament defensada per les institucions p ublicues, lligada al Pla de Navegabilitat i la conseguint potenciació del turisme, no troba encara el suport de la població de Tivenys, que es mostra reticent a la innovació:

I ara pues no res, s'ha acabat la pesca i ara el fracàs més gros sir a que gasten un munt de millons allà al cap però de l'enclusa i no aprofitarà. Entenem, ara el riu lo dominen, antes no. Perquè antes quan plovia baixava l'aigua, saps? I creixia i minvava, i minvava i creixia (...) Si no poden dominar-ho que, bueno, que ho dominen. ( scar Beltran, Tivenys, 12-3-96)

Possiblement el seu escepticisme desapareixerà un cop que les infraestructures estiguin consolidades i comencin a arribar els primers beneficis. El canvi de mentalitat i l'acceptació de les noves propostes conduiran lentament, si les previsions de les institucions són encertades, cap a una altra forma d'explotació del medi i al resorgiment econòmic de la zona. En aquest sentit, la promoció del turisme sembla una bona opció a fi de rendibilitzar un recurs –el riu– en aquests moments infrautilitzat; aquest nou model de turisme ja ha estat utilitzat amb èxit en altres rius i canals europeus (el canal del Midi o el Rh one a França, per exemple). El clima benigne del nostre país, igual que aconsegueix atreure altres tipus de turistes, podria ser un factor decisiu que contribu s a la llarga a fer rendibles les costoses inversions.

Malgrat tot, les transformacions sofertes al llarg del darrer segle, com en qualsevol altre cas, també presenten aspectes no tan positius: la desaparició de les activitats tradicionals suposa deixar enre-re moltes coses que potser cauran en l'oblit. D'algunes d'elles, de fet, ja gairebé no se'n recorda ningú; per exemple, molts dels fills dels mateixos madravers, si bé coneixen l'activitat, no saben en què consistia ni com es desenvolupava. De fet, a tall de reivindicació, voldríem assenyalar la necessitat de conscienciació i valoració d'allò propi: els pobles riberencs de l'Ebre català gaudeixen d'un medi natural gens menyspreable i d'un passat històric, etnogràfic i monumental que ofereix força possibilitats tant en el camp investigador com en el de l'explotació turística.

En general, com ja hem vist, totes les activitats extractives, les més pròximes a la recol·lecció, han anat desapareixent o minvant considerablement amb la modernització. Però en els darrers temps s'està produint un interès creixent, principalment canalitzat des de les institucions públiques, no només per aquest tipus d'activitats sinó per tots aquells oficis tradicionals desapareguts i, en general, per la cultura popular. Aquesta nova "moda", amb una mica de sentit comú, podria ser aprofitada per a assolir un dels principals objectius de les institucions oficials, és a dir, atreure turisme, alhora que s'aconseguiria afavorir econòmicament la població de la zona.

Concretament, Tivenys presenta un entorn natural ben diversificat: l'àrea de muntanya (part de la serra de Cardó), el bosc de ribera, la plana agrícola i l'element vertebrador, el riu Ebre. Per altra banda, al llarg del temps els diferents assentaments humans han anat deixant la seva empremta: el salt d'aigua de l'Assut i el naixement del canal són realment espectaculars.

Les sénies són un element característic de la zona; malgrat que la majoria es troben marginades de les feines agrícoles diàries, encara continuen en peu, testimonis del passat. La recuperació d'algunes d'elles (restauració de la sénia amb els cadups corresponents) seria una possibilitat prou viable. També l'antiga farinera i, fins i tot, les

abandonades fàbriques de ciment podrien tenir un cert valor monumental; la creació d'un possible museu o similar a partir de la seva restauració donaria lloc a conèixer algunes de les activitats econòmiques a l'entorn del riu i aconseguiria atreure visitants. Per últim, destaquem l'ermita de la Mare de Déu del Carme, que, malgrat trobar-se en un estat lamentable (sense sostre i amb dificultat d'accés), ofereix un evident interès arquitectònic i una bella vista panoràmica de les muntanyes dels voltants, l'horta, el poble i el riu.

Una darrera proposta, referida al nostre objecte d'estudi principal, podria ser imitar una altra activitat tradicional, la dels raiers de la Ribera del Segre. Constatem que tant l'ofici dels pescadors de Tivenys com l'ofici dels raiers són actualment activitats productives desaparegudes. Malgrat tot, la diferència entre els dos grups és, principalment, la reivindicació de la identitat professional, forjada durant la joventut, que s'ha revitalitzat en les darreres dècades en el segon cas: des del 1980, l'Associació Cultural dels Raiers de la Noguera Pallaresa organitza una festa que s'ha convertit en una celebració massiva i popular.

El cas dels raiers ens ofereix un bon exemple a imitar per a reconstruir en forma de festivitat una activitat tradicional com la pesca: el procés de pesca amb madrava i tot allò que comportava (el dinar tradicional a la platja i les diverses interaccions socials). Si el que es pretén és restaurar senzillament una festa, es podria reinstaurar una celebració similar a la que duïen a terme els pescadors, a mitjan segle XIX, el dia de la Mare de Déu del Carme, quan feien una missa a l'ermita i després es dirigien a dinar a l'Assut.

Naturalment, la tradició s'ha revitalitzat, amb una finalitat completament oposada a l'original: ja no es tracta de recuperar un ofici, sinó de revivir un vell i espectacular costum; l'objectiu no és pràctic o comercial, sinó festiu i de promoció turística (Iniesta, Villaró i Feixa: 1997, 59).

Retornem, però, als canvis descrits en aquest llibre, perquè la majoria d'aquests canvis, per no dir la totalitat, són aplicables a dife-

rents contextos geogràfics, principalment a altres rius europeus (i potser de la resta de continents). És segur que la industrialització afavorida per la presència d'un curs d'aigua, la proliferació de zones qualificades d'interès natural a les seves immediacions, la consegüent arribada de turistes... es poden extrapolar a molts altres casos.

La manca d'investigacions que s'hagin ocupat de les transformacions experimentades en qualsevol medi fluvial ens impossibilita la comparació. Només en el cas del Rhône, gràcies al treball de Gérard Chabemat, *L'aménagement fluvial et la mémoire*, tenim l'ocasió d'establir paral·lelismes. Es tracta d'un riu que neix als Alps, travessa Suïssa i França, i desemboca al golf de Lió. La seva longitud (812 km) és semblant a la de l'Ebre i, realment, podem afirmar que les similituds entre tots dos estudis de cas són constants.

En primer lloc, Chabemat (1996, 22) estableix dues èpoques pel que fa a la relació de l'home amb el Rhône: una l'anomena "riu recurs" (*fleuve ressource*) i la segona, "riu transformat" (*fleuve transformé*), que podrien perfectament servir-nos per a descriure la situació a l'Ebre. El primer moment correspondria als antics i tradicionals aprofitaments fluvials, i el segon seria l'època del Pla de Navegabilitat i de la promoció del turisme. En el nostre cas, però, quedaria un període de transició, que hauríem d'anomenar "d'oblit" i que correspondria als anys 60-80. És cert que és el moment de les obres hidràuliques (construcció de pantans), però el riu, en aquest temps, és deixat de banda, és a dir, ni constitueix un recurs ni tampoc un espai lúdic; per part de la població, és veritablement com si no existís.

Precisament aquesta divisió en etapes ens serveix per a comprendre diversos aspectes de la relació home-riu. Chabemat parla, en diferents llocs del llibre, d'una "escala d'indigeneïtat", basada justament en l'aproximació o allunyament d'aquests dos períodes: els usuaris del riu en el primer període són considerats més "indígenes" que els usuaris dels darrers temps. Tant en el nostre cas com en el seu, és evident que s'ha produït una construcció social, assen-

tada sobre un passat comú compartit, sovint mitificat. Aquest és el passat que descriuen els pescadors a les nostres entrevistes; fins i tot, d'acord amb Chabenat (1996, 75), podem parlar d'activitats legitimades per la tradició i la història (malgrat la transgressió de la llei) i recordem que, en alguns moments, es va arribar a qüestionar la legalitat de la mateixa pesca amb madrava.

En segon lloc, Chabenat parla dels nous usuaris del riu: caiaquistes, gent que practica el rem i la vela i, naturalment, persones interessades per la natura. Aquests són, si fa o no fa, els mateixos perfils dels que actualment "envaeixen" l'entorn fluvial a l'Ebre. Entre els nous usuaris i els antics apareixen, com és lògic, conflictes i competències. Les reticències de la població autòctona que nosaltres hem descrit envers el Pla de Navegabilitat, les reflecteix Chabenat en constatar l'escepticisme cap a l'intent de control de la llera del riu dut a terme per la C.N.R. (*Compagnie Nationale du Rhône*). Per una banda, els riberencs del Rhône creuen que moltes actuacions han estat equivocades i, per altra banda, tenen l'esperança que el riu no es deixarà dominar i que, tard o d'hora, sortirà de mare com ho feia en el passat. La idea d'"indomabilitat" del medi fluvial la trobem perfectament reflectida en els discursos dels nostres pescadors (vegeu la citació d'Òscar Beltran unes pàgines endarrere). La concepció, en tots dos casos, és la mateixa: els autòctons de la zona consideren que coneixen el riu millor que ningú, però lamenten que no els hagin demanat parer; en resum, es resisteixen a deixar-se desposseir d'allò que és seu.

LES CAUSES DE LA DESAPARICIÓ DE LA PESCA PROFESSIONAL I TRADICIONAL

El punt de vista dels pescadors

No hi ha una sola causa que produeixi el canvi social, sinó que són diversos els factors que, combinats al llarg d'un període concret,

desemboquen en l'abandonament progressiu de la pesca professional i productiva. Els mateixos informants, al llarg de les entrevistes realitzades, ens han anat proporcionant el seu punt de vista sobre l'evolució experimentada.

Una de les transformacions correspondria als canvis produïts en el medi; per exemple, en reduir-se el corrent (a causa de l'abocament al riu de les runes de la farinera), es redueix el nombre de persones requerides dins la madrava. Un altre factor que afavoreix aquesta disminució és la introducció dels treballs a sou (emmarcada dins la progressiva entrada en la societat capitalista), que no permeten la compatibilitat horària que anys enrere es donava entre pesca i treball agrícola. Per últim, trobem que la necessitat de comprar xarxes de niló augmenta la inversió a realitzar i, per tant, minva considerablement la rendibilitat de la pesca.

Però, al costat d'aquests factors més aviat secundaris, els motius que, segons els pescadors, van determinar el procés són dos: la contaminació del riu i la proliferació d'espècies depredadores.

La contaminació motivada pel creixement industrial, destacant l'electroquímica de Flix i les nuclears d'Ascó, té un doble efecte sobre les espècies: provoca l'extinció d'algunes d'aquestes espècies i la desvalorització gastronòmica de les que queden. De fet, ja el 1905 trobem a la premsa local aquesta mateixa opinió:

En Cherta, donde tantos se dedican a la pesca del sábalo, acarrea la escasez de la pesca grandes perjuicios. Y como no saben como explicarse la desaparición de la saboga, atribúyenlo unos al antiguo refrán de "año de lampreas, escaso de sabogas", y otros a los residuos de la fábrica de cloruro de cal de Flix, que envenena las aguas. (Los Debates, 13-4-1905).

Ara tot es rumiar per qué's van perdent les sabogues. Si ho farà la fàbrica de productos químics, de Flix, que tira al riu les aigües corrompudes, si sirá per naps, si sirá per cols (...) Quedem en que les sabogues fugen de natros. Tot lo bo se va perdent.

L'Assut de Xerta ja no es nostre i al famós Ebro sols hi queda morralla,

peixi minuti, com barbs, tenques i anguiles que pareixen fidevets. Dels esturions, ni parlar-ne. Vergés (*La Zuda*, 31-5-1917)

Els informants concedeixen força importància al paper que hi ha tingut la contaminació:

Ara només hi ha veneno al riu! Pràcticament, perquè tot lo que es vertix pos tot són detergents, lejies i a més a més químiques. Les quatre cloaques que abans anaven al riu dels pobles, allò no engordia el peix, pràcticament, no era destructiu; ara sí, ara això és fatal, hi va una papelera, hi va una química, hi va una altra cosa... I això pos és fatal. (Joan March, Tivenys, 4-3-1996)

Malgrat tot, també pensen que ha estat el resultat de la combinació entre la contaminació i la introducció d'espècies depredadores:

(...) jo crec que per aigua contaminada no hi faria res. No seria tan bo lo peix perquè (...) los peixos estos que són més ligeros, que són aerodinàmics, que no hi ti la vida lo lúcio, lo llissal, que comença a botar i marxa lluny... N'està ple de llissals lo riu, també es morrien de l'aigua contaminada. Los barbs, també hi ha un munt de barbs, perquè lo barb pos marxa igual que una fletxa... Sí, i la saboga pos és més..., és més tonta, més lenta i, ja li dic, jo tinc mania que és d'això. (Josep Piñol, Tivenys, 28-2-1996)

Sembla que, tal com assenyala Benet, la saboga és una espècie que mostra poca resistència, tant davant la contaminació com davant els depredadors (per això és qualificada de "tonta") i que, per aquest motiu, va ser una de les primeres espècies a experimentar una dràstica disminució.

Quant a la valoració gastronòmica negativa dels peixos, tots els pescadors repeteixen constantment que el seu gust actual ha canviat notablement i que és desagradable. La consideració positiva de l'aigua de l'Ebre en el passat contrasta amb la visió actual:

OB: Oh, és que l'aigua..., és que l'aigua que baixava pel riu era medici-

na, era la cosa millor del món; totes les conserves se feien en aigua del riu, totes, totes.

JM: Allà baix..., allà baix los tres mesos que pescàvem lo cante a omplir-lo al riu i...

SB: I natros quan teníem set que estàvem per aquella vora de riu només agafàvem i llevàvem una mica la bromera i... mos amorràvem.

JM: No, no, el cante sempre estava allí i hi bebíem natros.

SB: Tot lo poble, no es gastava aigua d'atra manera, només que aigua del riu. (Òscar Beltran, Salvador Beltran i Josep Mauri, Tivenys, 12-3-1996)

Teníem un pou que era de les dos cases i al riu..., a buscar aigua al riu, no hi anàvem casibé mai per a gastar; per a beure sí que hi anàvem (...) Era massa molla, era massa molla [l'aigua del pou] (...) La del riu era molt bona, en aquell temps. Baixava una aigua que diràs que era... (Mariana Piñol, Tivenys, 17-3-1998)

De la mateixa manera, el gust del peix es troba relacionat directament amb el de l'aigua:

Ai! I encara, mira, l'altre dia m'explicava lo Carrasco... que li agradaven molt les anguiles en aquell xic, i un dia va dir-me: "Vaig a buscar un saquet d'anguiles, vaig anar al riu i vaig agafar potser mig quilo. I no me les vaig poder menjar! Fetes tal com les feia sempre..., una cosa tan dolenta (...)" I és que ara el peix del riu no val res. (Maria Borràs, Tivenys, 21-3-1996)

Tornant al cas anteriorment esmentat del Rhône (Chabenat: 1996, 150), els antics pescadors comenten, igual que aquí, que el sabor del peix ha canviat per culpa de la pol·lució. De totes maneres, no només la contaminació és la responsable del mal sabor, sinó que l'absència de fluctuacions de cabal també hi contribueix: l'aigua queda estancada i el peix, en paraules de Josep Mauri (Tivenys, 12-3-1996), "ti gust de llac, ti gust de peix de ribera perquè sempre està dins enxarcat".

L'altre factor determinant, segons els pescadors, és la proliferació d'espècies depredadores no autòctones i, més concretament, del

luci (“llúcio”), la madrilleta roja (“bermejuela”) i el silur (“sirulo”); existeixen altres espècies introduïdes però que no són considerades perilloses.

Els esmentats depredadors van aparèixer a l'Ebre en diferents moments; per exemple, el luci va ser introduït a l'estat espanyol a partir del 1949, i el silur a l'embassament de Mequinensa a finals dels anys 70. Es tracta de dues espècies que poden assolir dimensions considerables, tot i que el silur és bastant més gran que el luci⁴⁵. L'opinió sobre ells queda reflectida en les paraules dels pescadors:

Això, això, [el silur] ha sigut la destrucció total del riu... (Joan March, Tivenys, 4-3-1996)

JM: Jo aquestos que han començat a repoblar els rius i tot això de peixos extravagants...

OB: Exòtics, coses...

SB: Això que ho han portat de fora.

JM: Jo dic que aquestos han portat una epidèmia a les aigües o al riu...

SB: Han portat mala llavor, mala llavor.

JM: ...que se minja..., és una gran guerra. Uns s'han de minjar els altres.

SB: Sí, home.

OB: Los lúcios mateix, que no hi ha carn més dolenta al món. (Òscar Beltran, Salvador Beltran i Josep Mauri, Tivenys, 12-3-1996)

De totes maneres, sembla que els darrers tres o quatre anys el luci ha experimentat una disminució considerable a l'Ebre, cosa que, segons els pescadors, és deguda al fet que no tolera les aigües tan calentes.

La madrilleta roja, d'introducció més recent, es menja els ous de les altres espècies i és igual de nociva:

I ara hi ha un peix molt paregut a la madrilla, en més menudet, que encara ho extermina més perquè este només se mantí dels ous dels altres peixos. És la bermejuela (...), que l'han tirat ara. Fa uns anys que l'han

⁴⁵ El silur pot superar els cent quilos, encara que els de l'Ebre no solen passar dels quaranta o cinquanta. El luci, bastant més petit, pot arribar als vint quilos, però generalment no supera els deu o quinze.

tirat (...) I este peix només se mantí dels ous dels atres peixos. Ho extermina tot. (Joan March, Tivenys, 20-2-1997)

En el cas del Rhône, els pescadors entrevistats per Chabenat tenen idèntica opinió. Tots ells parlen de la desaparició d'espècies com la llampresa, l'esturió o l'alosa i de l'aparició d'altres, considerades indesitjables, com el nostre famós silur:

D'autres poissons cependant se développent, certains apparaissent, tels les silures. La qualité culinaire de ces derniers est parfois contestée parce qu'ils sont identifiés au fleuve; dans le fleuve qui aurait perdu sa noblesse, le poisson serait devenu ignoble. Le silure serait un monstre qui hante un fleuve bouleversé dans son écosystème. Des légendes se racontent à propos de ce poisson qui vient de l'est de l'Europe, et qui s'acclimate particulièrement bien dans le voisinage de la centrale nucléaire. (Chabenat: 1996, 274)

El punt de vista dels investigadors i dels científics

A continuació realitzarem un comentari crític i comparatiu⁴⁶ d'altres casos similars, que tingui en consideració també el punt de vista dels pescadors i que estableixi, des d'una perspectiva més global, quines han estat les causes principals de la desaparició de la pesca professional i productiva.

No entrarem en detall sobre les causes secundàries: enderrocament de la farinera, introducció dels treballs a sou i de les xarxes de niló, etc. Quant a les causes principals, pel que fa a la contaminació i a les obres hidràuliques, els pescadors no semblen anar gaire desencaminats, encara que ho expressin de forma diferent. Segons *El llibre blanc de la gestió de la natura als Països Catalans*, l'efecte de les centrals nuclears sobre les comunitats piscícoles és considerable, però encara ho és més la construcció d'embassaments:

⁴⁶ Encara que en aquest apartat intentarem donar dades objectives sobre les causes de la desaparició de la pesca, la manca d'aquestes dades moltes vegades ha dificultat la confirmació de les hipòtesis. No hi ha cap estudi seriós que s'hagi ocupat de correlacionar factors com la contaminació i les construccions d'obres hidràuliques amb la desaparició del moltes espècies a l'Ebre (a excepció potser del llibre sobre els esturions recentment aparegut), ni tampoc es disposa de dades estadístiques sobre la població de peixos.

Si bé l'obtenció d'energia hidràulica no és de les activitats que més contribueixen a la contaminació de les aigües, la construcció dels embassaments que aquesta activitat comporta sí que constitueix una de les alteracions més importants que es poden fer a la conca (inundació de valls, regularització del tram inferior del riu, increment de l'erosió a les vores de l'embassament, modificació dels aiguamolls i deltes, etc.). La utilització de les aigües continentals com a sistemes de refrigeració de centrals tèrmiques o nuclears és un tipus particular de contaminació que té conseqüències importants sobre els ecosistemes afectats, tant pel que fa a les comunitats que s'hi troben, com pels canvis en les característiques físiques i químiques de l'aigua, canvis que van molt més enllà del seu simple augment de temperatura. (Armengol et al.: 1988, 126)

Respecte a les espècies repoblades, les fonts bibliogràfiques corroboren la versió dels pescadors. Les espècies considerades com a més perilloses pel llibre citat anteriorment són, junt amb altres que no són presents a l'Ebre, el luci (*Esox lucius*), la perca americana (*Micropterus salmoides*) i el silur (*Silurus glanis*). L'opinió respecte al luci i al silur és prou contundent; De Sostoa i altres (1988, 242) consideren que, malgrat l'interès que puguin tenir per a la pesca esportiva, són del tot perjudicials per a la fauna i representen dues de les espècies més depredadores que existeixen a les aigües continentals. I la mateixa constatació trobem a *Els esturions (el cas del riu Ebre)*:

L'aparició d'espècies com el luci, la perca americana, la sandra, la perca i el silur, tots d'una dieta ictiòfaga rellevant, pot produir, si no la desaparició completa d'una espècie, sí una important minva de les seves poblacions. Un exemple clar d'aquesta situació es pot contemplar amb la madrilla (*Chondrostoma toxostoma*), espècie que presenta una important disminució dels seus estocs en molts sectors de la conca. (Fernández, Porres, Farnós: 1999, 124)

Al mateix temps, la valoració negativa de les espècies és un dels aspectes en el qual s'observa millor la presència d'una ideologia justificadora que sovint no es correspon amb la realitat. Els elements argumentats moltes vegades són contradictoris respecte a l'opinió

general; un bon exemple el tenim en el cas del luci, del qual diuen els pescadors que “no hi ha carn més dolenta al món”, mentre que a la bibliografia científica s’especifica que la carn d’aquest és bastant apreciada i valorada⁴⁷.

De forma similar, en el cas de l'altra espècie depredadora, el silur, els pescadors rebutgen rotundament el seu consum. En canvi, els treballadors de la resclosa de Xerta en van pescar un durant les obres i se'l van menjar sense cap perjudici; fins i tot, en alguns països de l'est d'Europa, “*es de considerable importancia comercial (...), donde se pesca con redes, con trampas y por medio de grandes anzuelos con cebos*” (Maitland i Linsell: 1979, 180). No només se n'aprofita la carn (la dels exemplars joves és molt valorada), sinó que els ous, barrejats amb els d'esturió, es poden utilitzar com a caviar; de la veixiga natatòria i els ossos se n'obté cola de peix.

Els prejudicis envers aquests peixos ecològicament perjudicials, que es fan extensius a totes les espècies no autòctones, s'emmarquen dins d'una actitud de resistència a les innovacions i de rebuig d'allò considerat forà. Les espècies introduïdes són considerades estranyes tant per la seva procedència com pel seu desconeixement (vegeu l'apartat sobre el coneixement dels peixos), però també existeix un rebuig cap a aquelles persones “estrangeres” –alemanys, principalment– que ells consideren responsables precisament de la proliferació de les noves espècies. Fins i tot, es pot parlar de l'existència d'un cert sentiment de propietat respecte al riu, aplicable també al cas del Pla de Navegabilitat; és a dir, durant segles el medi fluvial havia constituït el seu domini, mentre que en l'actualitat apareixen estranys que es creuen en el dret de transformar i modificar el medi (dragatge), i d'altres que encara provenen de més lluny (pescadors centreeuropeus) i respecte als quals la reticència i els prejudicis són més grans.

A les causes assenyalades pels pescadors, se n'ha d'afegir una que, segons el nostre judici, és tan important com les anteriors: la

⁴⁷ A la *Guía de pescados y mariscos de consumo usual en España* es qualifica la seva carn d'excel·lent.

sobreexplotació del medi natural. La captura indiscriminada durant segles de gran quantitat de sabogues, precisament en el moment que anaven a desovar, per força ha d'haver contribuït a la desaparició d'aquesta espècie. La nostra hipòtesi ve corroborada pel fet que, després d'una època de captures escasses abans de la Guerra Civil, aquestes es van recuperar considerablement passats els anys d'inactivitat motivats pel conflicte. També ha estat la sobrepesca un dels punts bàsics que ha causat la disminució de la producció pesquera al Delta (Demestre et al.: 1977, 203). Realment, no és un fet particular de l'Ebre, sinó extrapolable a d'altres indrets: Elvira i Almodóvar (1999, 25) el mencionen com un dels principals factors responsables de la desaparició de l'esturió al Guadalquivir; i, fins i tot en el cas de la pesca marina, Sánchez Fernández (1992, 103) parla de la sobrepesca com a determinant de la reducció de les captures posteriors.

De fet, com a mínim des del darrer quart del segle XIX, trobem a la premsa local queixes contínues sobre la disminució progressiva de les sabogues i altres espècies, i la constatació de les seves fluctuacions al llarg del temps:

Malgrat el temps que som, la pesca de las sabogas no pot ésser més escassa. (*La Veu de Tortosa*, 7-4-1901)

Los aficionados á la pesca de la saboga se lamentan de la escasez que se nota en tan rico pescado.

Por este tiempo, en años anteriores, abundaba grandemente y se vendía en los mercados de todos los pueblos de esta ribera. (Correo Ibérico, 12-4-1905)

Vatros, los que us esteu planyent de que les sabogues s'acaben, i que us agraden tant fetes a talls, fregides, o en suquillo en pèsols: ¿qué vos semblen les disposicions [per a regular la pesca d'aquesta espècie] que prenen los antics Procuradors, que en tot pensaven i que tan honradament administraven la cosa pública? Vergés (*La Zuda*, 31-5-1917)

I el mateix Bayerri (1935, 450) fa referència a aquest fet:

Las ponderaciones que antaño se hacían sobre el peso y la calidad de las sabogas pescadas en el Ebro, ya no pueden hacerse hogaño, sin muchas limitaciones y distinguos. Digámoslo en una palabra: la saboga tortosina ha degenerado en calidad y en abundancia. Por qué precisas causas, lo ignoramos (...) pero lo cierto es que las lamentaciones vienen de muy lejos.

No obstant això, la disminució radical no es va produir fins a principis dels anys 50, cosa que finalment va obligar els pescadors, junt amb altres motius, a abandonar la pesca. Ara bé, si tota una sèrie de causes (contaminació, depredadors, construcció de preses, sobrepesca...) no haguessin disminuït la quantitat i la qualitat del peix, la pesca professional seguiria vigent? Aquest és un dels interrogants que queda pendent: actualment hi hauria pesca adreçada a la comercialització?

BIBLIOGRAFIA

AGUDO, J. *El Bajo Guadalquivir: artes y técnicas de pesca tradicionales*. Sevilla: Junta de Andalucía, 1991.

ALBENTOSA, L. M. "Los contrastes espaciales en la distribución de los recursos hidráulicos de superficie en Cataluña". *Notes de Geografia Física* (1982), núm. 8.

ALCALÁ, M. G. *Los pescadores de la costa de Michoacán y las lagunas costeras de Colima y Tabasco*. México: Centro de Investigaciones y Estudios Superiores en Antropología Social, 1986.

ALCOVER, A. M.; MOLL, F. *Diccionari català-valencià-balear*. Palma de Mallorca: Miramar, 1964.

ALGUERÓ, A. "El llagut: la tripulació i el maneig". *La Riuada* (1995), núm. 4.

ANDREU, A. "Els medis intel·lectuals a les albuferes del delta de l'Ebre." *Butlletí del Parc Natural del delta de l'Ebre* (1989), núm. 3.

ANDREU, A. "La pesca en las albuferas del delta del Ebro. Aspectos tecnológicos." *Narría* (1992), núm. 57-58.

ANDREU, M. [et al.]. "Les guies de treball com eines d'investigació". *Arxiu d'Et-nografia de Catalunya* (1982), núm. 1.

ARASA, D. *El Baix Ebre*. Barcelona: Dissenys Culturals, 1993.

ARGUETA, A.; CUELLO, D.; CARLIQUE, F. *La pesca en aguas interiores*. México: Centro de Investigaciones y Estudios Superiores en Antropología Social, 1986.

ARMENGOL, J. [et al.]. "Contaminació de conques hidrogràfiques i malmenament d'aqüífers". A: *Natura, ús o abús? Llibre blanc de la gestió de la natura als Països Catalans*. Barcelona: Barcino, 1988.

ARXIDUC, LUIS SALVADOR. *Las Baleares. La pesca*. Ciutat de Mallorca: Edicions Palma, 1983 [1880].

BABIN, D. "Les femmes et la pêche professionnelle en eau douce. Panorama de la situation en France métropolitaine". A: GEISTDOERFER, A.; LEBLIC, I.; MATRAS-GUIN, J. *Anthropologie maritime (status et fonctions des femmes dans les communautés maritimes et fluviales)* (1992), núm. 4.

BAYERRI, E. *Historia de Tortosa y su comarca*. Vol. III i VIII. Tortosa: Imprenta de Algueró y Baiges, 1935 i 1960.

BAYERRI, E. *Refraner català de la comarca de Tortosa*. Tortosa: Cooperativa Gràfica Dertosense, 1979.

BESTARD, J. "Maneras de habitar: el pasado y el presente". A: *Casa y familia*. Palma de Mallorca: IEB, 1986.

- BIARNÈS, C. *La navegació fluvial per l'Ebre*. Ascó: "Castrum d'Aschó 1148", 1987.
- BLADÉ, A. *Els treballs i els dies d'un poble de l'Ebre català*. Barcelona: Pòrtic, 1970.
- BLANCO, J. C.; GONZÁLEZ, J. L. (Ed.). *Libro rojo de los vertebrados de España*. Madrid: ICONA, 1992.
- CABRÉ, D. *Riba-roja d'Ebre i el seu terme municipal*. Tarragona: Llibreria Guardias, 1974.
- CARRERAS CANDI, F. *La navegació al riu Ebre*. Barcelona: Generalitat de Catalunya (Direcció General de Ports i Costes), 1993 [1940].
- CHABENAT, G. *L'aménagement fluvial et la mémoire. Parcours d'un anthropologue sur le fleuve Rhône*. París: L'Harmattan, 1996.
- CERVANTES, M. de. *Don Quijote de la Mancha*. Vol. II. Madrid: Cátedra, 1988 [1615].
- COMAS D'ARGEMIR, D.; ASSIER-ANDRIEU, L. "Grupo doméstico y transición social. Presentación". *Arxiu d'Etnografia de Catalunya* (1988), núm. 6.
- COMAS D'ARGEMIR, D.; CONTRERAS, J. "El proceso de cambio social". *Agricultura y sociedad* (1990), núm. 55 (suplement).
- COMAS D'ARGEMIR, D.; PUJADAS, J. J. *Andorra, un país de frontera. Estudi etnogràfic dels canvis econòmics, socials i culturals*. Barcelona: Alta Fulla, 1997.
- CONTRERAS, J. *Antropología de la alimentación*. Madrid: Eudema, 1993.
- CUCÓ, J. "Condicions de treball i duplicitat de models d'actuació laboral. Dos factors que dificulten l'aparició d'una consciència de conflicte entre els collidors valencians". *Quaderns de l'ICA* (1981), núm. 3-4.
- DEMESTRE, M. [et al.]. "Contribució a l'estudi de la ictiofauna continental del Delta de l'Ebre". *Treballs de la Institució Catalana d'Història Natural. Els sistemes naturals del delta de l'Ebre* (1977), núm. 8. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- DESPUIG, C. *Los coloquios de la insigne ciudad de Tortosa*. Tortosa: Lluís Mestre, 1975 [1557].
- ELVIRA, B.; ALMODÓVAR, A. "L'esturió (Acipenser sturio) a la península Ibèrica". A: FERNÁNDEZ, J. V.; FARNÓS, A. *Els esturions (el cas del riu Ebre)*. Generalitat de Catalunya (Departament d'Agricultura, Ramaderia i Pesca), 1999.
- FARNÓS, A.; PORRES, A. "L'esturió (Acipenser sturio) al riu Ebre. Presència i aprofitaments històrics". A: FERNÁNDEZ, J. V.; FARNÓS, A. *Els esturions (el cas del riu Ebre)*. Generalitat de Catalunya (Departament d'Agricultura, Ramaderia i Pesca), 1999.
- FERNÁNDEZ, J. V.; PORRES, A.; FARNÓS, A. "Anàlisi de les possibles causes de la desaparició de l'esturió (Acipenser sturio) a l'Ebre." A: FERNÁNDEZ, J. V.; FARNÓS, A. *Els esturions (el cas del riu Ebre)*. Generalitat de Catalunya (Departament d'Agricultura, Ramaderia i Pesca), 1999.
- FERNÁNDEZ DÍAZ, R.; MARTÍNEZ SHAW, C. "Els sistemes de pesca". *L'Avenç* (1980), núm. 33.

FOLCH, R. (Dir.). *Història natural dels Països Catalans. Peixos*. Barcelona: Fundació Enciclopèdia Catalana, 1990.

GARCÍA, A. *El Ebro: navegación y pesca*. Zaragoza: Diputación General de Aragón, 1992.

GAS, J.; MORENO, J. M. *Llaguts: història i homenatge*. Barcelona: Columna-Tresmall, 1999.

GATTI, L. M. *Los pescadores de México: la vida en un lance*. México: Centro de Investigaciones y Estudios Superiores en Antropología Social, 1986.

GEERTZ, C. *El antropólogo como autor*. Barcelona: Paidós, 1989.

GODELIER, M. "Introducción: análisis de los procesos de transición". *Revista Internacional de Ciencias Sociales* (1987), núm. 114.

GONZÁLEZ TURMO, I. "La pêche fluviale dans le bas Guadalquivir". A: GEISTDOERFER, A.; LEBLIC, I.; MATRAS-GUIN, J. *Anthropologie maritime (status et fonctions des femmes dans les communautés maritimes et fluviales)* (1992), núm. 4.

GOVOROFF, N.; BAQUÉ, C. "Les femmes et la pêche professionnelle en eau douce sur la Dordogne et la Loire moyenne". A: GEISTDOERFER, A.; LEBLIC, I. i MATRAS-GUIN, J. *Anthropologie maritime (status et fonctions des femmes dans les communautés maritimes et fluviales)* (1992), núm. 4.

Gran Enciclopèdia Catalana. 2a ed. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 1986.1993, 25 v.

INIESTA, M.; VILLARÓ, A.; FEIXA, C. *El temps dels rais a la Ribera del Segre*. Tremp: Garsineu, 1997.

INSTITUT D'ESTADÍSTICA DE CATALUNYA: *Catalunya poble a poble. Dades estadístiques dels municipis catalans*. Tivenys. Disponibles en Internet, 1996.

JIMÉNEZ SETO, S. "Agua, economía y cultura en los Valles de Áneu". *Antropología*, núm. 12 (1996).

JUANA, E. de; JUANA, J. R. de. *Guía de pescados y mariscos de consumo usual en España*. Barcelona: Omega, 1987.

LANDA, C.; BORJA, J. *Peces de mar y de río*. Bilbao: Asuri, 1975.

LAUNES, J. "La navegació a l'Ebre". *La Riuada* (1995), núm. 4.

LLEONART, J.; CAMARASA, J. M. *La pesca a Catalunya el 1722. Segons un manuscrit de Joan Salvador i Riera*. Barcelona: Museu Marítim / Diputació de Barcelona, 1987.

LOZANO, F. *Los peces de las aguas continentales españolas*. Madrid: Servicio Nacional de Pesca Fluvial y Caza, 1964.

MADOZ, P. *Artículos sobre el Principat de Catalunya, Andorra i zona de parla catalana del Regne d'Aragó (al Diccionario geográfico-estadístico-histórico de España y sus posesiones de ultramar)*. Barcelona: Curial, 1985 [1848.50].

MAITLAND, P. S.; LINSELL, K. *Guía de los peces de agua dulce de Europa*. Barcelona: Omega, 1980.

- MALINOWSKI, B. *Els argonautes del Pacífic Occidental*. Barcelona: Edicions 62, 1986.
- MIRÓ, W. [et al.]. "Tivenys". A: *Gran geografia comarcal de Catalunya*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 1984 i 1993.
- MOREIRA, J. *Del folklore tortosí. Costums, ballets, pregàries, parèmies, jocs i cançons del camp i de la ciutat de Tortosa*. Tortosa: Imprenta Querol, 1934.
- MUUS, B. J.; DAHLSTRÖM, P. *Los peces de agua dulce de España y de Europa*. Barcelona: Omega, 1981.
- PASCUAL FERNÁNDEZ, J. *Entre el mar y la tierra. Los pescadores artesanales canarios*. Tenerife: Ministerio de Cultura / Ed. Interinsular Canaria, 1991.
- PASTOR, F. "La pesca de la saboga en el Ebro (notas históricas)". *La Zuda* (1916), 30 de juny.
- PÉREZ CUEVA, A. "Els rius". A: *Geografia general dels països catalans*. Vol. II. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 1992.
- PORRES, A.; FARNÓS, A. "Evolució al segle XX de les poblacions d'esturió (Acipenser Sturio) al riu Ebre." A: FERNÁNDEZ, J. V.; FARNÓS, A. *Els esturions (el cas del riu Ebre)*. Generalitat de Catalunya (Departament d'Agricultura, Ramaderia i Pesca), 1999.
- POY, P. "L'Ebre és navegable des de Tortosa a Benifallet". *La Veu del Baix Ebre* (1997), 1 d'agost.
- PRADES, J. "La Generalitat recomana crear un servei que gestioni la navegabilitat de l'Ebre." *El Punt* (1998), 7 d'agost.
- PUJADAS, J. J. *El método biográfico. El uso de las historias de vida en las ciencias sociales*. Madrid: CIS, 1992.
- RODRÍGUEZ DE LA FUENTE, F. *Cuadernos de campo. Peces de río*. Barcelona: Marín, 1991.
- ROIG, E. *La pesca a Catalunya*. Barcelona: Noray, 1996 [1927].
- RUIZ, M. "Les embarcacions de petit calat ja poden navegar fins Benifallet". *Diari de Tarragona* (1997), 30 de juliol.
- SADA, J. *Los pescadores de la laguna de Tamialma*. México: Centro de Investigaciones y Estudios Superiores en Antropología Social, 1984.
- SALRACH, J. M. (Dir.). *Història de Catalunya*. Barcelona: Salvat, 1985.
- SALVADÓ, J. *De la falç a la recol·lectora. Vida i cultiu tradicional al delta de l'Ebre*. Ajuntament d'Amposta / Museu del Montsià, 1986.
- Salvat català*. Barcelona: Salvat, 1985, 8 v.
- SÁNCHEZ CERVELLÓ, J.; VISA RIBERA, F. R. *La navegació fluvial i la industrialització a Flix (1840-1940)*. Flix: La Veu de Flix, 1994.
- SÁNCHEZ FERNÁNDEZ, J. O. *Ecología y estrategias sociales de los pescadores de Cudillero*. Madrid: Siglo XXI, 1992.

SÁÑEZ REGUART, A. *Diccionario histórico de las artes de la pesca nacional*. Madrid: Ministerio de Agricultura, Pesca y Alimentación, 1988 [1791.95].

SELLTIZ, C.; WRIGHTSMAN, L. S.; COOK, S. W. *Métodos de investigación en las relaciones sociales*. Madrid: Rialp, 1980.

SICHES, C. "La pesca en Campo de Níjar". A: PROVANSAL, D.; MOLINA, P. (Eds.). *Etnología de Andalucía Oriental. Parentesco, agricultura y pesca*. Barcelona: Anthropos, 1991.

SORRIBES, V. "Detecten la disminució progressiva de peix en el darrer tram de l'Ebre". *Diari de Tarragona* (1997), 16 de març.

SOSTOA, A. de [et al.]. "Problemàtica de la fauna de les aigües continentals". A: *Natura, ús o abús? Llibre blanc de la gestió de la natura als Països Catalans*. Barcelona: Barcino, 1988.

VENTURA, J. S. "A propòsit de llaguts i llaguters". *La Riuada* (1995), núm. 4.

VERGÉS, R. *Espurnes de la llar. Costums i tradicions tortosines*. Vol. I. Tortosa: Cooperativa Gráfica Dertosense, 1991 [1909].

VERGÉS, R. "De l'arbre secular: Un plegó de notes curioses recullides a un llibre d'albarans". *La Zuda*, 1917 (31 de maig).

VILAR, P. *Història de Catalunya*. Barcelona: Edicions 62, 1989.

VINAIXA, J. R. "La navegació per l'Ebre al llarg del temps". *La Riuada* (1995), núm. 4.

ZONABEND, F. *La mémoire longue*. París: PUF, 1983.

INFORMACIÓ ORAL: PERSONES ENTREVISTADES

Primera fase de l'Inventari del Patrimoni Etnològic

1. JOSEP PIÑOL (Benet) (14-2-96). Pescador de madrava.
2. GUILLERMO BENITO (20-2-96). Pescador d'altres arts i treballador d'una fàbrica de ciment.
3. JOAN JOSEP CURTO MAIGÍ i ARCADI JESÚS CURTO MAIGÍ (21-2-96). Copropietaris de la fàbrica de ceràmica.
4. JOSEP PIÑOL (Benet) (28-2-96).
5. JOAN MARCH (Jaume) (4-3-96). Pescador de madrava i també d'altres arts.
6. SALVADOR BELTRAN (4-3-96). Pescador de madrava.
7. FRANCISCO MAURI (Rosino) (5-3-96). Llaüter.
8. JOSEP PIÑOL (Benet) (11-3-96).
9. ALBERTA SANZ (Berta) (12-3-96). Pescadora de madrava.
10. ÒSCAR BELTRAN, SALVADOR BELTRAN (Carrascos) i JOSEP MAURI (12-3-96). Pescadors de madrava.
11. MARIA BORRÀS (21-3-96). Esposa de pescador de madrava.
12. JOAN CURTO (22-3-96). Pescador de madrava.
13. JOAN MARCH (22-4-96). Junta d'Aigües (Tortosa).
14. JOSEP PIÑOL (Benet) i MARIA CINTA MAURI (25-4-96). Pescador de madrava i esposa.
15. JOAN MARCH (Jaume) (30-4-96).
16. SALVADOR BELTRAN, MARIA BORRÀS, JOAN MARCH, JOSEP MAURI, JOSEP PIÑOL i ALBERTA SANZ (20-2-97): Entrevista de contrastació realitzada conjuntament a tots aquests pescadors.

Segona fase de l'Inventari del Patrimoni Etnològic

1. MARIA BORRÀS PIÑOL i MARIANA PIÑOL BADIA (17-3-98). Temes: rentar la roba i anar a buscar aigua al riu.
2. TERESA CARLES PIÑOL (24-3-98). Temes: farinera, fàbriques de ciment, hidroelèctrica, etc.
3. MARIA BORRÀS PIÑOL i MARIANA PIÑOL BADIA (24-3-98). Temes: rentar la roba i la llana al riu, festes, explotacions agràries, etc.

4. JOSÉ BENEITO CURTO (Xau) i JOSÉ FONTS SANZ: Treballadors de les fàbriques de ciment.
5. ALBERT MIRÓ VILLAUBÍ (14-4-98). Encarregat de la fàbrica de ciment de baix i pescador de canyís.
6. MARIA BARBERÀ RAMS (21-4-98). Temes diversos.
7. JOAQUIM PIÑOL PIÑOL (21-4-98). Temes diversos.
8. JOAN MARCH (Jaume) (4-6-98). Entrevista destinada a aclarir els darrers dubtes sobre la pesca amb madrava i altres arts.
9. ÒSCAR BELTRAN i SALVADOR BELTRAN (Carrascos) (4-6-98). Temes diversos.

AGRAÏMENTS

A Miquel Àngel Ruiz per haver compartit amb nosaltres tot el treball de recollida de la informació.

A Àngels Badia, Pepita Margalef (Tusca), Juan José Curto i Joan Anton Piñol per haver fet d'enllaç entre nosaltres i els pescadors.

A Núria Alberich per haver-nos facilitat bibliografia sobre pesca marítima.

A Josep M. Querol pel seu assessorament sobre icitologia de l'Ebre.

A Toni Codina i David Montserrat per la revisió estil·lística del text. A aquest darrer, a més, per les seves contribucions al llarg de la investigació i en la redacció del llibre.

I, en general, a tots els informants, que ens van rebre amb cordialitat i van tenir la paciència de respondre a les nostres preguntes.

En una època menys remota del que ens podem pensar, l'Ebre desenvolupava un paper essencial en la vida de les poblacions riberenques. El riu ofería una gran varietat d'espècies de peix que eren consumides per tothom; entre elles, especialment valorada, es trobava la saboga, extreta en grans quantitats pels pescadors de madrava de Tivenys. Són ells mateixos, els pocs "madravers" supervivents, els que ens relaten les vivències personals i ens descriuen tots els aspectes relacionats amb el seu ofici. Aquesta activitat, encarada generalment a la comercialització, convivia amb altres tipus de pesca, de captures més reduïdes i destinades a l'autoconsum. Avui dia, gairebé ningú es recorda de la saboga: el silur l'ha substituïda com el trofeu més preuat per als pescadors, ara majoritàriament foranis. Aquesta recerca, inclosa dins de l' "Anàlisi de la cultura fluvial i propostes de desenvolupament entorn a l'Ebre català", fou coordinada per Agustí Andreu i realitzada per la Universitat Rovira i Virgili de Tarragona.

MONTserrat BOQUERA MARGALEF va néixer el 1972 a l'Hospitalet de l'Infant. És llicenciada en Antropologia Social i Cultural i està vinculada al Departament d'Antropologia Social i Filosofia de la Universitat Rovira i Virgili. Des de 1999, gaudeix d'una beca predoctoral (FI) concedida pel Departament d'Universitats, Recerca i Societat de la Informació. Actualment prepara una tesi doctoral titulada "Natura i cultura: anàlisi de les percepcions canviants al voltant de l'Ebre català".

VIOLETA QUIROGA RAIMÚNDEZ va néixer el 1969 a París. És diplomada en Treball Social i llicenciada en Antropologia Social i Cultural per la Universitat Rovira i Virgili. Actualment treballa al Departament de Projectes Socials de la Fundació Pere Tarrés/ICESB, col·labora amb la Fundació Jaume Bofill, i està preparant la seva tesi doctoral "Els nostres nens del carrer: menors immigrants irregulars no acompanyats d'origen magribí a Catalunya".